

**SOSYAL SERMAYE KURAMI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE
DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**

Sevil DEVAMOĞLU

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

**Ağustos 2008
DENİZLİ**

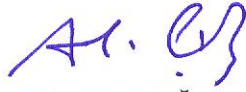
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı öğrencisi Sevil DEVAMOĞLU tarafından Yrd.Doç.Dr. Zeynel Abidin KILINÇ yönetiminde hazırlanan “Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye’de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 05.08.2008 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. İnan ÖZER

Jüri Başkanı

Prof.Dr. Ali ÇAĞLAR

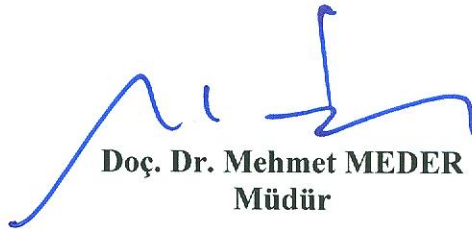
Jüri Üyesi

Yrd.Doç.Dr.Zeynel Abidin KILINÇ

Jüri Üyesi (Danışman)

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15.08.2008 tarih ve ....13/04. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER

Müdür

TEŞEKKÜR

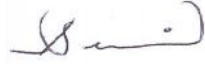
Öncelikle, bu tez çalışmasının hazırlanma sürecinde bilgi, destek ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd.Doç.Dr. Zeynel Abidin KILINÇ ile; yorumları ve yönlendirmeleriyle etkili olan başta bölüm başkanımız Prof.Dr.İnan ÖZER olmak üzere tüm Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca alan araştırması aşamasında bilgi birikimini paylaşarak sonsuz yardımı dokunan Yrd.Doç.Dr. Naci KARKIN'a katkılarından dolayı minnettarım.

Her konuda yanımda olarak, ellerinden gelen maddi ve manevi her türlü yardımı gösteren ve motivasyon desteği sağlayan kıymetli dostlarım Hande ŞAHİN, Mısra CİĞEROĞLU ve Murat ŞAHİN ile manevi desteğini daima hissettiğim ev arkadaşım ve yakın dostum Buket ÖZKAY'a ve burada isimlerini sayamadığım araştırma görevlisi arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Bununla birlikte her daim yanımda olan, beraber zorlukları göğüslediğim müstakbel eşim Hicret AYDIN'a, huzuru ve desteği için sonsuz teşekkürler.

Son olarak, bugünlere gelmemde büyük emekleri olan, maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen Annem ve Babama teşvik, sabır ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyadı: Sevil DEVAMOĞLU

ÖZET

TOPLUMSAL SERMAYE KURAMI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Devamoğlu, Sevil
Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

Ağustos 2008, 138 Sayfa

Sosyal sermaye teorisi, güven, karşılıklılık normları, toplumsal ağlar, yurttaş katılımı ve yurttaşlık bilinci düzeyi çerçevesinde geliştirilen toplumsal kaynakların, işbirliğine dayalı eylemleri kolaylaştırdığı varsayımından hareket etmektedir. Bu noktada, her hangi bir yaptırım ya da baskı aracı olmaksızın, bireyler arasında geliştirilecek iletişim ağları, güven ve karşılıklılık normlarının demokratik yapıya katkısı üzerinde durmuştur. Siyasal kültürle ilişkili olarak toplumsal normlar, bireylerin gönüllü birliktelikleri ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla geliştirilirken, demokratik sistemin etkinliğinin arttırılabilmesi için de olanak sağlar.

Çalışmanın ana amacı, Türkiye’de sosyal sermaye öğelerinin gelişmişlik düzeyini tespit ederek, Türkiye’de var olan demokrasi kültürünü, sosyal sermaye teorisi çerçevesinde değerlendirmektir. Bunun yanı sıra, sosyal sermayenin üretilmesinde gönüllülük temeline dayalı olan sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini ölçmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, sosyal sermaye kavramı ve öğeleri tanımlanmakta ve sosyal sermayenin demokrasi ile ilişkisi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye’de tarihsel olarak siyasal kültür içinde demokrasi algısı ve sivil toplumun yeri irdelenmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de sosyal sermayenin demokrasi kültürüyle ilişkisi ve sosyal sermaye birikimi, Dünya Değerler Araştırması verilerine dayandırılarak, sosyal sermaye öğeleri çerçevesinde incelenmektedir. Bu bölümün sonunda, sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’de sosyal sermaye üretmekteki etkinliğini saptamak amacıyla Denizli İli’ndeki Sivil toplum kuruluşları kapsamında yapılan alan araştırmasında elde edilen veriler analiz edilmektedir. Sonuç bölümünde ise, literatür, inceleme ve bulgulara ilişkin genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Güven, Yurttaş Katılımı, Toplumsal Ağlar, Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye’de Sosyal Sermaye.

ABSTRACT**AN EVALUATION ON CULTURE OF DEMOCRACY IN TURKEY
IN TERMS OF THEORY OF SOCIAL CAPITAL**

Devamoğlu, Sevil
M.A. Thesis on Public Administration
Advisor: Assist.Prof.Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

August 2008, 138 Pages

The theory of social capital acts in accordance with the assumption that, the social resources which developed within the framework of trust, reciprocity, social networks, civic participation and civiness enable the cooperative actions. In this point, it has emphasized the contribution of the social networks, the norms of trust and reciprocity that would be expanded among individuals, without any transaction or coercion, to the democratic structure. Related with the political culture, while the social norms developed through the voluntarily togetherness of individuals and voluntary associations, also increases the effectiveness of democratic system.

The main purpose of this study is to evaluate the culture of democracy in Turkey within the framework of theory of social capital by stating the degree of development of the components of social capital. Besides this, it is aimed to measure the effectiveness of non-governmental organizations based on volunteerism in generating of social capital.

In the first chapter of the study, the concept of social capital and the components are defined and the relation of social capital with the democracy is emphasized. In the second chapter, in political culture of Turkey through historical perspective, the perception of democracy and civil society is explicated. In the third chapter, the relation of social capital with the democracy in Turkey and the accumulation of social capital due to the data from World Values Survey, in terms of the components of social capital is examined. At the end of this chapter, in order to determine the effectiveness of non-governmental organizations in generating social capital in Turkey, the data obtained from the field research within the context of non-governmental organizations in Denizli are analyzed. In conclusion, there is a general assessment related to literature, analysis and findings.

Key Words: Social Capital, Trust, Civic Participation, Social Networks, Civil Society, Non-Governmental Organizations, Social Capital in Turkey.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

1.1. SOSYAL SERMAYE NEDİR?.....	4
1.2. SOSYAL SERMAYE KLASİKLERİ AÇISINDAN SOSYAL SERMAYE KAVRAMI.....	6
1.2.1. Hanifan.....	6
1.2.2. Bourdieu.....	8
1.2.3. Coleman.....	10
1.2.4. Putnam.....	12
1.2.4.1. İtalya'nın Durumu.....	14
1.2.4.2. Kolektif Eylem Sorunu.....	17
1.2.4.3. Sivik Kültür.....	18
1.2.4.4. Sosyal Sermaye.....	20
1.3. SOSYAL SERMAYENİN ÖGELERİ.....	22
1.3.1. Güven.....	22
1.3.1.1. Tanımı ve Kaynakları.....	23
1.3.1.2. İşlevi.....	24
1.3.2. Karşılıklılık Normları ve Toplumsal Ağlar.....	27
1.3.2.1. Tanımı ve Kaynakları.....	27
1.3.2.2. İşlevi.....	28
1.3.2.3. Toplumsal Ağlar.....	29
1.3.3. Yurttaş Katılımı.....	31
1.3.3.1. Tanımı ve Kaynakları.....	32
1.3.3.2. İşlevi.....	32
1.4. SOSYAL SERMAYE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ.....	34
1.4.1. Demokrasi Kavramı.....	34
1.4.2. Demokrasi Çerçevesinde Sosyal Sermayenin Önemi.....	36

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE’DE SİYASAL KÜLTÜR VE DEMOKRASİ

2.1. TÜRKİYE’DE SİYASAL YAPI.....	39
2.1.1. Osmanlı’da Siyasal Yapı.....	39
2.1.2. 1923-1946 Tek Parti Dönemi.....	44
2.1.3. 1946-1960 Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti.....	48
2.1.4. 1961- 1980 Arası Türkiye’de Siyasal Gelişmeler.....	51
2.1.5. 1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Gelişmeler.....	56
2.2. TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ ALGISI VE SİVİL TOPLUM.....	60
2.2.1. Sivil Toplum Kavramı.....	60
2.2.2. Türkiye’de Siyasal Kültür ve Sivil Toplum.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE’DE SOSYAL SERMAYE’NİN DEMOKRASİ KÜLTÜRÜYLE İLİŞKİSİ VE SOSYAL SERMAYE BİRİKİMİ

3.1. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL GÜVEN.....	70
3.2. TÜRKİYE’DE YURTTAŞ KATILIMI.....	73
3.3. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL AĞLAR VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	78
3.3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Sermaye Üretmedeki Etkinliği: Denizli Örneği Alan Araştırması.....	83
3.3.1.1. Alan Araştırmasında Veri Toplama Yöntemi ve Süreci.....	84
3.3.1.2. Alan Araştırmasında Örneklem Seçimi.....	85
3.3.1.3. Alan Araştırmasının Sınırlılıkları.....	87
3.3.1.4. Alan Araştırmasının Bulguları ve Bulguların Değerlendirilmesi.....	88
3.3.1.4.1. Cevaplayıcıya Dair Bilgiler ile İlgili Soruların Cevap Dağılımları.....	88
3.3.1.4.2. Yerel Toplum Düzeyinde Katılımı Ölçme Amaçlı Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi.....	91
3.3.1.4.3. Siyasal Etkinlik ve Toplumsal İnisiyatife İlişkin Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi.....	94
3.3.1.4.4. Güven ve Yardımlaşma Düzeyine İlişkin Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi.....	104
3.3.1.4.5. Tolerans, Çeşitlilik ve Yaşam Değerine İlişkin Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi.....	113
3.3.1.4.6. Alan Araştırması Sonuçlarının Genel Değerlendirmesi...119	
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	124
KAYNAKÇA.....	128
EKLER.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	138

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1: Kurumsal Ve Kişisel Güvenin Siyasal Sonuçlarını Gösteren Kurumsal Bir Model.....	24
--	----

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 2.1. 1963-1971 Yılları Arasında Grevlerin Sayısal Görünümü.....	53
Tablo 2.2. 1980'den Günümüze Türkiye'de Genel Seçimler.....	59
Tablo 3.1. Başkalarına Güven: Türkiye'nin Dünyadaki Yeri.....	71
Tablo 3.2. Türkiye'de İnsanlara Güven.....	72
Tablo 3.3. Hükümete Güven.....	72
Tablo 3.4. Siyasal Yolsuzluk/Bozulma.....	73
Tablo 3.5. Genel Seçimlere Katılım Oranı.....	74
Tablo 3.6. Yerel Seçimlere Katılım Oranı.....	74
Tablo 3.7. Siyasete İlgi.....	75
Tablo 3.8. Siyasetin Hayatındaki Önemi	75
Tablo 3.9. Arkadaşlar Arasında Siyasi Konuların Tartışılma Sıklığı.....	76
Tablo 3.10. Siyasi Partiye Üyelik.....	76
Tablo 3.11. Merkezdeki Yöneticilerin Ülkenin Genelinin Çıkarı Doğrultusunda Hareket Etmeleri Konusunda Memnuniyet Düzeyi.....	77
Tablo 3.12. Aile ve Akrabalarla Vakit Geçirme Sıklığı	79
Tablo 3.13. Başkalarıyla Sportif, Kültürel ya da Diğer Organizasyonlarda Vakit Geçirme.....	80
Tablo 3.14. Gönüllü Kuruluşların Faaliyetlerinde Yer Alma Oranı.....	80
Tablo 3.15. Gönüllü Kuruluşlara Üyelik.....	81
Tablo 3.16. 'Demokrasi Sorunları Olmasına Rağmen İyi bir Rejimdir' İfadesine Katılım Oranı.....	82
Tablo 3.17. Türkiye'de STK Tipleri ve İllere Göre Dağılımı.....	83
Tablo 3.18. Denizli'de Faaliyet Gösteren Dernekler.....	86
Tablo 3.19. Cevaplayıcıların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	88
Tablo 3.20. Cevaplayıcıların Yaşa Göre Dağılımı.....	88

Tablo 3.21. Cevaplayıcıların Mesleklerine Göre Dağılımı.....	89
Tablo 3.22. Cevaplayıcıların Eğitim Düzeyleri.....	90
Tablo 3.23. Cevaplayıcıların Gelir Düzeyleri.....	90
Tablo 3.24. Başka Bir Yerel Gruba ya da Organizasyona Üyelik.....	91
Tablo 3.25. Başka Grup Yürütme Kurulu Üyeliği.....	92
Tablo 3.26. Yerel Sosyal Aktiviteye Katılım.....	92
Tablo 3.27. Yerel Çalışma Grubunda Yer Alma.....	93
Tablo 3.28. Yerel Hizmet Uygulaması İçinde Yer Alma.....	94
Tablo 3.29. Gazete Okuma Sıklığı.....	95
Tablo 3.30. Siyasi Tartışmaları ve Gelişmeleri Takip Etme Araçları.....	96
Tablo 3.31. Yerel Seçimlerde Oy Kullanmanın Siyasi Olarak Temsil Edilmekteki Önemi.....	97
Tablo 3.32. Genel Seçimlerde Oy Kullanmanın Siyasi Olarak Temsil Edilmekteki Önemi.....	98
Tablo 3.33. STK'ların Siyasi Katılımı Arttırıcı Etkisi Olduğunu Düşünüyorum' İfadesine Katılım Oranı.....	99
Tablo 3.34. 'Seçimler dışında siyasi olarak kendimi ifade edebileceğimi düşünmüyorum' * 'STK'ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum' Çapraz Tablolama.....	100
Tablo 3.35. Kuruluşa Üye Olmanın Size Sağladığı En Önemli.....	101
Tablo 3.36. Kuruluşun kendisiyle aynı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?.....	101
Tablo 3.37. Kuruluşun kendisiyle farklı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?.....	102
Tablo 3.38. Kuruluş İçinde Karar Alma Süreçlerinin İşleyiş Biçimi.....	103
Tablo 3.39. Kuruluşun Başkan/Liderinin Seçiliş Biçimi.....	103
Tablo 3.40. 'İnsanların Çoğu Güvenilirdir' İfadesine Katılım Düzeyi.....	105
Tablo 3.41. 'Yaşadığım çevredeki insanların çoğunu güvenilir insanlar olarak görüyorum' İfadesine Katılım Düzeyi.....	106
Tablo 3.42. 'Yaşadığım Bölge Güvenli Bir Alan Olarak Bilinir' İfadesine Katılım Düzeyi.....	107

Tablo 3.43. ‘İhtiyaç Duyduğum Durumlarda Yakın Çevremde Yaşayan İnsanlardan Yardım Alabiliyorum’ İfadesine Katılım Düzeyi.....	108
Tablo 3.44. Yaşadığı Çevrede İnsanların Birbirlerine Yardım Etme Düzeyi.....	109
Tablo 3.45. Toplumsal Olarak Kişi ve Kurumlara Güven Düzeyi (Sivil Toplum Kuruluşu Üyeleri).....	111
Tablo 3.46. Toplumsal Olarak Kişi ve Kurumlara Güven Düzeyi (Her hangi bir kuruluşa üye olmayanlar).....	112
Tablo 3.47. ‘Çok Kültürlü Bir Yapı Olması Yaşadığım Çevreyi Daha İyi Bir Konuma Getirir’ İfadesine Katılım Düzeyi.....	114
Tablo 3.48. ‘Farklı Yaşam Biçimleri Olan İnsanlarla Bir Arada Yaşamak Beni Mutlu Eder’ İfadesine Katılım Düzeyi.....	115
Tablo 3.49. ‘Benim Fikirlerimle Çatışan İnsanlarla Aynı Ortamda Yaşamaktan Rahatsızlık Duyuyorum’ İfadesine Verilen Katılım Düzeyi.....	116
Tablo 3.50. ‘Toplum Tarafından Bana Değer Verildiğini Hissediyorum’ İfadesine Katılım Düzeyi.....	117
Tablo 3.51. ‘Yarın Ölecek Olsam, Yaşadığım Hayattan Mutlu Ve Tatminkâr Olarak Bu Dünyadan Ayrılıyorum’ İfadesine Katılım Oranı.....	118

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DESGEP	Denizli Sivil Toplum Kuruluşları Gelişme Platformu
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
HP	Halkçı Parti
IMF	Uluslararası Para Fonu
MC	Milliyetçi Cephe
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SPSS	Statistical Package for Social Science
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Sosyal sermaye kavramı günümüzde siyaset bilimi temel olmak üzere tüm sosyal bilimlerden dikkat çekilen bir kavram olmuştur. Sosyal sermaye teorisi yeni bir ilgi odağı oluştururken; bireysel aktiviteler, günlük deneyimler ve daha orta düzeyde kurumlar, dernekler ve toplum arasındaki bağ üzerinde dikkat toplamaktadır. Şimdilerde görüldüğü şekliyle, aşırı bireyselliğe karşı bir tepkiyi temsil etmektedir.

Sosyal sermaye kavramını geniş kapsamlı ele alarak yapılan çalışmaların bütününde, sosyal sermaye, kısaca toplumsal yapının koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak, toplumun etkinliğini arttıran güven, normlar ve iletişim ağları gibi özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye, kişisel bağlantılardan, kişilerarası etkileşimin yanı sıra bu ilişkilerle bağlantılı olan bir takım ortak değerlerle birlikte oluşmaktadır. Karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır. Bu noktada, sosyal sermaye, uzun süreli iletişim ağına sahip olmaya bağlı gerçek ve potansiyel kaynakların bütününe temsil etmektedir. Sosyal sermaye, karşılıklılık beklentilerini içerir ve ilişkilerin yüksek derecede güvenle ve ortak değerlerle yönetildiği, daha geniş iletişim ağlarını kapsamak için herhangi bir bireyin ötesine geçer.

Güven ve sosyal iletişim ağlarının geliştiği yerlerde bireyler, şirketler, komşu çevreler ve hatta milletlerin zenginleştiği genel olarak sosyal sermaye teorisi çerçevesinde iddia edilir. Toplumsal katılım ve refah arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu ve bunun da güven normları ve işbirliği alışkanlıklarının gelişmesiyle ilişkili olduğu düşünülecek olursa, toplumsal sermaye kavramının demokrasiyle olan bağı değerlendirmelidir.

Sosyal sermaye kuramı bireylerin yakın çevreleri dışında daha geniş iletişim ağları içinde bir araya gelmeleri ve birlikte hareket etme becerilerinin gelişmesi üzerinde durmaktadır. Bu noktada, günümüz modern toplumlarında sorunların çözümünde aşılması güç bir problem olarak ortaya çıkan kolektif eylem sorununun çözümünde sosyal sermaye önem taşımaktadır.

Sosyal sermayenin temel öğeleri arasında yer alan güven, karşılıklılık normları, yurttaş katılımı ve yurttaşlık bilinci düzeyinin arttırılması ve beraberinde toplumsal bir kaynak olarak sosyal sermaye birikiminin sağlanması işbirliğine dayalı eylemleri kolaylaştırırken, toplumun geneline dair sorunlara çözümler üretilmesinde etkilidir.

Bu çalışmanın hareket noktası Robert Putnam'ın 1993 yılında yayınlanan '*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*' çalışmasında İtalya'da bölgesel farklılıkları açıklarken tanımladığı sosyal sermaye kavramıdır. Putnam çalışmasında sosyal sermaye ile kurumsal performans arasında ampirik verilere dayanarak doğru orantılı bir ilişki kurar. Sosyal sermaye stokunun arttırılması, yönetim performansı üzerinde olumlu bir etki yaratırken, demokratik değerlerin toplumun geniş tabanına yayılmasında da etkilidir. İtalya'nın tarihsel mirasından hareketle, kurumsal performans düzeyinin Kuzey ve Güney bölgelerde farklılık göstermesi, günümüzde yurttaşlık bilinci, katılım, işbirliğine dayalı eylemlerin gerçekleştirilmesi gibi konularda da farklılığın olmasıyla bağlantılıdır.

Putnam, gönüllü işbirliğine dayalı birlikteliklerin (sivil toplum kuruluşları, dernekler, mahalle takımları, korolar vs.) demokrasinin çoğulcu anlamda geliştirilmesinde etkin rol oynadığını iddia eder. Bireylerin günlük yaşam pratikleri içinde bu tip organizasyonlar aracılığıyla işbirliği içinde olmaları, makro düzeyde ülke sorunlarıyla daha fazla ilgilenmelerine ve tartışarak birlikte etkili çözümler üretmelerine olanak sağlar.

Bu çalışma, Putnam'ın İtalya üzerinde yaptığı çalışmasından hareketle Türkiye'de sosyal sermaye birikimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de güven, karşılıklılık, toplumsal ağlar, yurttaş katılımı ve yurttaşlık bilinci gibi sosyal sermaye öğelerinin, Türkiye'nin siyasi mirası ile ilişkili olarak değerlendirilmesi çalışmanın kapsamı içerisindedir. Sosyal sermaye ile demokrasi algısı ve demokrasinin işleyişi, bireylerin yurttaşlar olarak siyasal alanda etkinliği Türkiye özelinde tartışılmaktadır. Sosyal sermayenin temelini oluşturan gönüllü birlikteliklerin ya da bir

başka deyişle gönüllü kuruluşların etkinliği, sosyal sermaye kuramı çerçevesinde araştırılmaktadır. Böylece Türkiye’de demokrasi kültürü üzerine sosyal sermaye kuramından hareketle bir değerlendirme sunulmaktadır.

Bu nedenlerle ve bahsedilen çerçevede şekillendirilen bu tez çalışması, üç ana bölümden oluşmaktadır. Öncelikle tezin birinci bölümünde, sosyal sermaye kavramının geniş bir tanımı verilerek, sosyal sermaye kavramının ilk kullanılışından günümüze sosyal sermaye klasikleri açısından değerlendirilmesi yapılmakta ve devamında sosyal sermaye öğelerinin tanımları, kaynakları ve toplumsal işlevi üzerinde durulmaktadır. Birinci bölümün sonunda ise sosyal sermaye ile genel olarak demokrasi arasındaki ilişki tartışılmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye’de siyasal kültür ve tarihsel bir biçimde demokrasinin gelişiminin değerlendirilmesinin ardından, Türkiye’de siyasal kültür ile sivil toplum arasındaki ilişki irdelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de sosyal sermayenin demokrasi kültürüyle ilişkisi ve sosyal sermaye birikimi incelenmektedir. Bu bölümün sonunda da, sivil toplum ve gönüllü kuruluşlar ekseninde sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretmedeki etkinliğini ölçmek amacıyla örnek olarak seçilen Denizli İli’nde bulunan sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretmedeki etkisini ölçmeyi amaçlayan anket çalışmasının verileri değerlendirilmektedir. Son bölümde ise, çalışmanın genelinden ve alan araştırmasından elde edilen veriler ışığında, genel değerlendirmeler ve sonuçlar yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

Tezin bu bölümünde sosyal sermaye kavramının genel bir tanımının yapılması amacıyla, kavramı ilk kullanan L.J Hanifan, Pierre Bourdieu, James Coleman ve Robert Putnam üzerinde durulmaktadır. Hanifan, Bourdieu ve Coleman'ın kavrama ilişkin düşünceleri tarihsel olarak sosyal sermayenin nasıl geliştiğine dair kısa bir bilgi sunmaktadır. Sonrasında, Robert Putnam'ın İtalya üzerine yaptığı ve sosyal sermaye teorisine dayandırdığı çalışmasının ayrıntılı bir incelemesi yapılmaktadır. Sosyal sermaye kavramının genel hatlarının çizilmesinin ardından, sosyal sermayenin öğeleri üzerinde durularak, bir toplumda var olan sosyal sermaye yoğunluğunun bu öğeler aracılığıyla belirlenebileceği vurgulanmaktadır. Bölümün sonunda ise, sosyal sermaye öğeleri olan güven, karşılıklık, toplumsal ağlar ve sivik kültürün*, toplumsal işlevi araştırılmaktadır.

1.1. SOSYAL SERMAYE NEDİR?

Sosyal sermaye kavramı, sosyal bilimler alanına yakın zamanda dahil olan bir kavramdır. Kavram ilk kez Amerikalı reformist L.J. Hanifan tarafından 1916 yılında kullanılmıştır. Hanifan, sermaye kavramını, genel kullanımı olan taşınmaz mal veya özel mülkiyet veya para gibi somut şeylerin dışında kullanmak ve toplumsal bütünlüğü oluşturan bireyler ve aileler arasında, insanların günlük yaşamlarıyla ilgili, iyi niyet, arkadaşlık, sempati ve sosyal bir takım münasebetlerin varlığına dikkat çekmek için sosyal sermaye kavramını geliştirmiştir (Hanifan, 1916: 130). Hanifan toplumun yaşam

*“Sivik kültür” kavramı, bu çalışmada siyasal kültür çalışmaları kapsamında kullanılmaktadır. Latince “civicus” şehre, vatandaşa ya da vatandaşlığa ait olanı tanımlayan bir sıfattır. Siyasi ve serbest pazar kurum ve kuralları çerçevesinde ortaya çıkan yurttaşlık algısı, değer ve tutumlarını tanımlamak için “sivik kültür” kavramı kullanılmıştır. Yurttaşlık bilinci düzeyi olarak ifade edilebilecek bu kavramın Türkçe’de tam karşılığının olmaması nedeniyle bu çalışmada, ‘civic’ sözcüğünün karşılığı olarak ‘sivik’ biçiminde kullanılmaktadır. (Akdoğan, 2006: 163).

koşullarının gelişmesinin, toplum içindeki bireylerin karşılıklı ilişkilerine bağlı olduğunu vurgulamış, bunun da sosyal sermaye birikimine katkı sağlayacağını belirtmiştir (Putnam, 2000: 19).

Günümüzde sosyal sermayeyle ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımların özünde, ‘güven’, ‘işbirliği’, ‘sosyal dayanışma’, ‘iletişim ağları’, ‘karşılıklılık’, ‘gönüllü kuruluşlar’, ‘kolektif eylem’ gibi kavramlar ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerinin, sosyal sermaye oluşumundaki yeri tartışılmıştır.

Sosyal sermaye genel olarak, toplumsal eylemin gerçekleştirilmesinde gerekli olan sosyal yapılar ve ağlar; bu yapılar içindeki normatif içerikler (güvenilirlik ve karşılıklı ilişkiler) ve bununla birlikte bu yapılar aracılığıyla elde edilen kolektif eylemlerin sonuçları anlamına gelir (Prakash & Selle, 2004: 18). Sosyal sermaye, kişisel bağlantılardan, kişilerarası etkileşimin yanı sıra bu ilişkilerle bağlantılı olan bir takım ortak değerlerle birlikte oluşmaktadır.

Sosyal sermaye kavramı, yapıları ve davranışları açıklarken, ilişkilere ve değerlere yaptığı vurgu açısından önemlidir. Sosyal sermaye, yalnızca bireylerin diğerleriyle bağlar oluşturması değil, aynı zamanda herhangi bir grubun içinde olmaktan dolayı o grubun değerlerinin içselleştirilmesi ve kaynaklara erişimin sağlanması demektir (Field, 2006: 202).

Sosyal sermayeyi oluşturan normlar, iki arkadaş arasındaki karşılıklılık ilişkisinden başlayarak, Hıristiyanlık veya Konfüçyüizm gibi daha karmaşık ve özenle eklenerek oluşturulmuş doktrinlere kadar geniş bir aralıkta bulunurlar (Fukuyama, 2001: 7). Sosyal sermaye fikri, mikro düzeyde bireysel deneyimler ve günlük aktiviteler ile orta düzeyde kurumların, derneklerin ve toplumun arasındaki bağ üzerine dikkat çekmektedir (Field, 2006: 9).

Sosyal sermaye, aile ilişkileri veya sendikalar gibi bazı biçimleri üyelikler çerçevesinde örgütlenmiş yapılar olarak karşımıza çıkarken, düzenli olarak yapılan mahalle arası spor karşılaşmaları veya sürekli olarak aynı yere giden insanlar arasında oluşan iletişim biçimlerini kapsayan enformel yapılar şeklinde de oluşabilir (Putnam & Goss, 2002:10). Bireyler arasında var olan bu iletişim ağlarının her ikisi de, bireyler arasında karşılıklılık ilişkisi geliştirerek özel ya da kamusal bir takım kazanımların önünü açar.

1.2. SOSYAL SERMAYE KLASİKLERİ AÇISINDAN SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

1.2.1. L. J. Hanifan

Hanifan, önceden belirtildiği gibi sermaye kavramını, bilindik anlamı olan taşınmazlar, özel mülkiyet ya da para dışında bireylerin günlük yaşamları içinde birbirleri arasında geliştirdikleri iyi niyet, arkadaşlık, yakınlık ve sosyal bir takım ilişkileri tanımlamak için kullanmıştır. Bu noktada ortaya attığı sosyal sermaye kavramı bireyler arasında elle tutulamayan, gözle görülemeyen ancak günlük yaşamın dinamikleri arasında yer alan bu ilişkileri ifade eder (Hanifan, 1916: 130).

Toplumsal yapıda, ekonomik alanda herhangi bir iş örgütü, şirket vs. kurulacağı zaman öncelikli ihtiyaç sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Ekonomik alanda ortak olarak büyük bir girişimciliğin var olması çok sayıda bireyin sermayelerini bir araya getirerek, etkili bir yönetim altında toplamasıyla mümkün olur. Bu şekilde mal ve hizmetlerin üretimini sağlamak amacıyla sermayelerini yatıran bireyler arasında iş ortaklığı kurulmuş olur. Bireyler günlük ihtiyaçları için gerekli olan bu mal ve hizmetlerden faydalanırken, sermaye sahipleri de ürettikleri mal ve hizmetlerin karşılığı olan kardan yarar sağlarlar. Hanifan, bu şekildeki iş ortaklıkları ile toplumsal yani sosyal alanda ortaya çıkan ortaklıklar arasında benzerliklerin olduğunu iddia etmiştir (Hanifan, 1916: 130).

Birey, kendi başına bırakıldığı takdirde sosyal olarak savunmasız kalır. Hanifan'a göre, bireyler kendi aileleri dışında daha geniş sosyal gruplar tarafından kabul edilme arzusu içindedirler. Herhangi biri, komşuları ile ilişkiye geçtiğinde, ve onlar daha başkalarıyla, bireyin toplumsal bir takım ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal sermaye birikimi sağlanmış olur. Sosyal sermaye bu noktada tüm toplumun yaşam koşullarını geliştirme imkânı yaratacak bir potansiyele sahiptir. Toplum bir yandan, kendisini oluşturan bireylerin işbirliği içinde olmasından fayda sağlarken, bireyler de yardımlaşma, yakınlık, anlayış ve arkadaşlık gibi toplumsal ilişkilerden yararlanırlar (Hanifan, 1916: 131).

Bu tip bir sosyal sermaye birikimi, piknikler, herkese açık eğlenceler, çeşitli sosyal faaliyetler aracılığıyla sağlanır. Hanifan, bireylerin bir araya gelmesini sağlayan bu tip sosyal faaliyetler sonucu biriken sosyal sermayenin, zamanı geldiğinde bir lider

tarafından yönlendirilerek, toplumun genelinin refahı için bir araç olarak da kullanılabileceğini iddia etmiştir.

Hanifan, *Rural School Community Center (1916)* adlı çalışmasında, Batı Virjinya'da toplam 2180 nüfusu olan ve bu nüfusun 771'inin okul çağındaki çocuklardan oluştuğu bir kır kasabasında, okulların ve öğretmenlerin önderliğinde sosyal sermayenin oluşmasını ve yararlarını araştırmıştır.

Kasabaya yeni gelen bir yöneticinin teşvikiyle öğretmen ve öğrencilerin çalışmalarıyla bir dizi faaliyet gerçekleştirilir. Başlangıçta, nüfusun genelini kapsayacak şekilde anketler düzenlenerek, kasabada yaşayanların ihtiyaçları, istekleri ve alışkanlıkları belirlenir. Kasaba da yaşanan temel sorunlar arasında, halkın yetişkin kesiminin büyük bölümünün okuma-yazma bilmemesi, çocukların okula devam etmemeleri, tarım konusunda gelişimin sağlanamaması ve ulaşım imkânlarının kötü olması yer almaktadır. Bu sorunlara kasabada yaşayan insanların kendi imkânlarıyla çözüm üretebilmeleri için gerekli olan, onları bir araya getirecek bir takım organizasyonların yapılmasıdır. Bu noktadan hareketle, öğretmenlerin önderliğinde kasaba halkının bir araya gelmesi ve sorunlarını birlikte tartışmaları hedeflenir.

Bu amaçla ilk olarak, okullardaki öğrencilerin etkinliklerinin sergileneceği ve tüm halkın davetli olduğu bir merkezi toplantı düzenlenir. Bu merkezi toplantıya halkın ilgisi oldukça fazladır. Hemen ardından bu toplantıları sürekli hale getirerek, aynı toplumda yaşayan insanların bir araya gelmesi ve çeşitli konularda sohbetler etmeleri sağlanır. Bir süre sonra, düzenli olarak bir araya gelen bu insanlar, bu merkezi toplantılarda, yasal düzenlemeler, vergi, tarımda verimlilik gibi toplumun genelini ilgilendiren konularda tartışmaya ve sorunlara çözümler üretmeye başlarlar. İlk önceleri sadece eğlence amaçlı yapılan bu toplantılar bir süre sonra, günlük hayatta karşılaşılan sorunları tartışmak için fırsat oluşturur. Bu toplantıların yanı sıra okul merkezli birçok faaliyet de hayata geçirilir. Örneğin, tarım fuarı düzenlenir, kasabanın tarihi, öğrencilerin okula devamsızlık nedenleri araştırılır; eğitim alma imkânı olmamış okul çağını aşmış kişiler için akşam sınıfları, kasabada yaşayanları bilgilendirmek için çeşitli konularda öğretici seminerler düzenlenir, okul kütüphaneleri kurulur, spor müsabakaları düzenlenerek okul takımları oluşturulur. Tüm bu etkinliklere katılım oldukça yüksektir. Bir süre sonra burada bir araya gelen insanlar yaşadıkları kasabayı daha güzel bir hale

getirmek için çalışmaya başlarlar; kasabalarında lise açılmasına yönelik çalışmalar, yolların düzeltilmesi gibi faaliyetler için birlik ve kaynak sağlanır.

Hanifan, bu örnekten hareketle, bireyleri bir araya getiren sosyal faaliyetlerin, bireyler arası ortaklık ve işbirliğini arttırıcı bir etkisi olduğunu söylemiştir. Burada öğretmenler, kasabada yaşayanlar için bir şey yapmamıştır, yalnızca onların işbirliği içinde oldukları takdirde, kendileri için neler yapabileceklerini göstermişlerdir.

“ Öncelikle insanlar bir araya gelmelidir. Sosyal sermaye biriktirilmeli, sonrasında toplumsal gelişme başlar. İnsanların kendileri için daha çok şey yapmaları, daha çok sosyal sermayenin oluşması ve bireylerin toplumsal yatırımının artması demektir.” (Hanifan, 1916: 138).

Bireylerin, çeşitli etkinlikler aracılığıyla bir araya gelmeleri zamanla sosyal sermayenin birikmesine yol açar. Aynı ekonomik alanda olduğu gibi sosyal sermaye de toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında ve toplumun yaşam koşullarının geliştirilmesinde etkin rol oynar.

1.2.2. Pierre Bourdieu

Bourdieu, *The Forms of Capital* (1986) adlı çalışmasında, sermayenin yalnızca maddi kaynakların birikimiyle ilişkili olmadığını, toplum içerisinde maddi olmayan sermaye biçimlerinin de var olduğunu belirterek, sosyal sermaye kavramını tanımlamıştır. Bourdieu'nun sosyal sermaye tanımı kendisinin sınıf kavramı üzerine görüşleriyle bağlantılıdır. Bu noktada Bourdieu, sosyal sermayeye daha negatif bir anlam yükleyerek, Marksizm'in kaynaklara ulaşmadaki eşitsizlik ve iktidarın sürdürülebilmesi sorunu ile sosyal sermayeyi ilişkilendirmiştir.

Bourdieu, bireylerin toplumsal alandaki konumlarının, onların göreceli sermayelerinin büyüklüğü ve miktarı ile amaçlarına ulaşmak için benimsedikleri stratejiler tarafından şekillendiğini belirtmiştir (Field, 2006: 19). Bu noktada toplumsal eşitsizlik sermayenin üretimi ve yeniden üretimi ile açıklanması gereken bir olgudur. Bireylerin toplum içindeki konumları, ailelerinden gelen bir takım özellikler (maddi imkânlar, elit bir çevre, yüksek sınıf, iyi okullarda eğitim almak vs) ve kendi ilişkilerinden sağladıkları desteklerle de şekillenir. Bu destekler yalnızca maddi değil aynı zamanda maddi olmayan öğeler aracılığıyla elde edilir.

Bireylerin sermayeden kar elde etmeleri zaman ve enerji alır, sermaye kavramı bir değeri ve çıkar nesnesini içinde barındırır. Bu noktada sermaye, hem bireyler hem de gruplar düzeyinde yatırım stratejilerine işaret ederek, sadece ekonomik alanda değil diğer maddi olmayan alanlardaki ‘toplumsal oyunlara’ işaret eder (Svendsen, 2003: 609). Bazı gruplar ya da bireyler kendi çıkarları için bağlantılarını kullanırlar.

Bourdieu (1992, aktaran Field, 2006: 20), sosyal sermayeyi bu çerçevede, karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun hissesine düşen kaynakların bir toplamı olarak tanımlar. Bağlantı ağları doğal olarak ya da toplumsal olarak verilmiş birer durum değildir, bir zamanda oluşturulmuştur ve bu bağlantı içinde yer alan herkes için, kurumsallaşmanın başlangıcını oluşturur (Bourdieu, 1986: 52). Bourdieu’nun deyişiyle:

“ilişki ağları yatırım stratejilerinin bir ürünüdür, bireysel ya da kolektif, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde uzun ya da kısa vadede kullanılışlı toplumsal ilişkileri kurmayı veya yeniden üretmeyi amaçlar; komşuluk, iş arkadaşlığı, akrabalık gibi muhtemel ilişkileri, gerekli ve seçime dayalı, öznel bir takım zorunlulukların yer aldığı (saygı, arkadaşlık, minnettarlık hisleri vs.) veya kurumsal olarak garanti altına alınmış (haklar) ilişkilere dönüştürmeyi sağlar” (Bourdieu, 1986: 52)

Bourdieu’nün sosyal sermaye olarak tanımladığı ilişki ağları, bireyler arasındaki sınıfsal farklılıkların bir sonucudur. Farklı toplumsal sınıflara ait bireyler, farklı ilişki ağları, gruplar vs. içinde yer alırken, her bir grup kendi üyelerine bağlantıları aracılığıyla fayda sağlar. Bu noktada iyi eğitim almış bir ailenin çocuğu olmak, üst gelir grubuna ait olmak gibi özellikler bu çevrede kurulan ilişkiler sayesinde süreklilik kazanarak yeniden üretilir.

Bourdieu, sosyal sermayeyi Coleman veya Putnam’dan farklı olarak, toplumsal dayanışma ve işbirliğini arttırıcı bir unsur olarak ele almaktan ziyade, var olan bağlantıların sistemin bütününde yer alan toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesindeki etkisi açısından incelemiştir. Bourdieu, sosyal sermayeyi, ayrıcalıkların bir serveti biçiminde ve bağlantı ağları sayesinde bu üstünlüklerini sürdürdükleri bir araç olarak düşünmüştür ve bu noktada örgütlü yaşam sadece bir hedefe ulaşmak için başvuru bir araçtır (Field, 2006: 27).

Sonuç olarak Bourdieu, sosyal sermayeye daha negatif bir anlam yüklerken, toplum içinde yer alan farklı grupların -özellikle toplum içinde üstünlükleri bulunanların- kendi ilişki ağlarını kullanarak bu üstün durumlarını sürekli kılma çabasının bir ürünü olarak ifade eder.

1.2.3. James S. Coleman

Sosyal sermaye kavramı, sosyolog James Coleman tarafından 1988 yılında eğitim sosyolojisi alanında kullanılmıştır. Coleman, eğitim alanındaki sorunları araştırırken, gençlerin okuldan ayrılma problemleri ve okulda başarısızlık nedenleri üzerinde durmuştur. Okuldan ayrılma ve başarısızlık nedenlerini değerlendirirken aile geçmişine dair çıkarımlarda bulunmuştur. Ailenin sosyo-ekonomik durumunu, aile üyelerinin eğitim seviyelerini araştırmanın yanında sosyal sermaye kavramını tanımlayarak gençlerin sosyal ortama uyum sorunlarını da göz önünde bulundurur. Coleman'a göre sosyal sermaye, okul çağındaki çocukların aile arasındaki yakın ilişki yanında evin ve okulun ait olduğu toplumun sürekliliğini, bağların sağlamlığını gösterir. Coleman'ın deneysel araştırmasına göre ailenin maddi imkânlarının ve eğitim durumunun yanı sıra sosyal sermaye de okuldan ayrılma eğilimi üzerinde etkilidir. Sosyal uyum ayrılma oranının düşmesinde olumlu bir etkiye sahiptir. Sosyal sermaye birikiminin yüksek olduğu toplumlarda, kişiler arası iletişim ağlarının yoğunluğu, karşılıklılık beklentileri ve toplumsal güvenin yüksek oluşu, gençlerin toplumsal değer ve normlara uyum sağlamasını kolaylaştırırken, eğitim alanında da başarılı olmalarının önünü açar.

Coleman, sosyal sermaye ile "toplumsal yapıların insanların bir şeyler başarmalarını sağlayan yönlerini" kastetmektedir. Bu anlamda örneğin içinde itimat ve güvenin yaygın olduğu bir topluluk, buna sahip olmayan benzer bir topluluktan çok daha fazla şey başaracak bir kapasiteye sahip olacaktır (Coleman, 1990: 304-305). Coleman'ın tanımlamasına göre sosyal sermaye, insanların nasıl bir arada çalışmayı başarabildiklerini açıklamak için bir kavramsallaştırma oluşturmaktadır. Nitekim sosyal sermaye kavramı, insanların mevcut çıkarlarına en uygun olanın rekabet etmek olduğu durumlarda bile neden işbirliği yapmayı seçtiklerini sorusuna da bir cevap sunmaktadır. Coleman'ın yaklaşımına göre klasik iktisat teorisindeki *görünmez el* ne ise sosyal sermaye de odur (Field, 2006: 30).

Coleman'a göre sosyal sermaye, kolektif bir maldır, başka bir deyişle, üretenin kendisinin dışında başka kişilerin de faydalandığı hatta üreticinin bilmediği kişileri de etkileyen bir üründür. Coleman'a göre sosyal sermaye işlevi ile tanımlanır:

“...sosyal sermaye tek bir varlık değildir, bütün hepsinde ortak iki öge bulunan çeşitli varlıkların toplamıdır: tüm bu varlıklar toplumsal yapının bazı görünümüne sahiptirler ve kişiler ya da işbirliği içinde yer alan toplumsal aktörlerin bu yapı içerisinde eylemlerini kolaylaştırırlar. Sermayenin diğer biçimleri gibi sosyal sermaye de üretkendir ve yokluğunda ulaşılamayacak belli sonuçlara ulaşılmasını olanaklı kılar” (Coleman, 1988: 98).

Bu noktada sosyal sermaye, bir kaynağı temsil eder, çünkü karşılıklılık beklentilerini de içerir ve ilişkilerin güvenle ve ortak değerlerle yönetildiği daha geniş iletişim ağlarını kapsar ve herhangi bir bireyin ötesine geçer (Field, 2006: 28).

Sermaye türlerine değinirken Coleman (1988: 100-101), fiziki sermayenin gözlenebilir maddi öğeler çerçevesinde en somut, insan sermayesinin bireyin becerileri ve kazanılmış bilgileri ölçüsünde şekillendiğinden daha az somut ve son olarak insanlar arasındaki ilişkiler bazında ele alındığı için sosyal sermayenin en az somut olduğunu belirtir. Ancak, fiziki sermaye ve insan sermayesi gibi, sosyal sermaye de üretken eylemi kolaylaştırır. Örneğin, yoğun güvenilirlik seviyesinin ve güven duygusunun olduğu grupların bir işi başarma kabiliyetleri diğerlerine oranla daha yüksektir.

Coleman'ın sosyal sermaye teorisi, yükümlülükleri yaratan bağımlılık ağları, toplumsal normlar için yaptırım sistemlerini destekleyen denetim ağlarını kapayan toplumsal ağlara işaret eder (Marsden, 2005: 15). Bu ağlar ya da başka bir deyişle uygun toplumsal örgütlenmeler, kurulma amaçlarının dışında ortak fayda merkezli başka bir takım amaçların gerçekleştirilmesine hizmet ederler. Bu noktada, Coleman'a göre (1988: 102), insanlar arasındaki ilişkiler; aktörler arasında yükümlülük ve beklentilerin kurulmasına yardım ederek, sosyal çevrede sadakati ve dürüstlüğü kurarak, bilgi kanallarını açarak, yaptırımlar uygulayarak ve belirli davranış şekillerini onaylayarak sermaye kaynaklarını oluşturur (Field, 2006: 34).

Bu noktada Coleman, Bourdieu'den farklı olarak sosyal sermayenin yalnızca güçlüler için değil, aynı zamanda toplum içinde dezavantajlı konumda olanlar için de bir değer taşıyabileceğini göstermiştir. İnsanları bir arada tutan iletişim ağlarını geliştirmek, onların bir arada bir şeyler yapabilme becerilerini arttırırken, yaşamlarında

daha ileriye gidebilmelerine destek olmaktadır. Hanifan'ın 1916 yılında sosyal sermayeyi tanımlarken vurguladığı 'insanların yaşam alanlarını iyileştirmek için onların bir araya getirilmesine' dair yaptığı vurgu daha geniş bir düzeyde Coleman tarafından kavramsallaştırılmıştır. Bu çerçevede Coleman, sosyal sermaye teorisine katkı sağlamış ve sosyal sermaye kavramına iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında ilginin artmasında etkili olmuştur.

1.2.4. Robert D. Putnam

Bourdieu ve Coleman'dan farklı olarak siyaset bilimci kimliği ile Putnam, Amerikan toplumu ve İtalya üzerine yaptığı çalışmalarla, sosyal sermaye teorisine büyük katkılarda bulunmuştur. Sosyal sermaye kavramını, Bourdieu ve Coleman'dan farklı bir biçimde özel alanların dışına çıkararak toplumun genel yapısı çerçevesinde açıklamaya çalışmış, makro ölçekte sosyal sermaye birikiminin toplumsal gelişmede ve demokratik siyasal sistemler içindeki yeri üzerinde durmuştur.

İtalya'nın kuzey ve güneyindeki bölgesel yönetim farklılıklarını açıklamaya çalışırken, kamu politikalarının görece performansı üzerine yoğunlaşmış, kurumsal performansın temelinde de hükümet ve sivil toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin yattığı sonucuna varmıştır (Field, 2006: 42). Bu noktada Putnam sosyal sermaye kavramını, ampirik çalışmalarla desteklemiş ve somutlaştırmıştır. Bu nedenle, bu çalışmada Putnam diğer sosyal sermaye teorisyenlerinden daha ayrıntılı bir biçimde ele alınarak değerlendirilecektir.

Putnam, İtalya üzerine yaptığı çalışmasında İtalya'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki kurumsal performans farkına vurgu yaparak, bu farkın toplumsal güven düzeyinin, sivil kültürün ve gönüllü işbirliğinin iki bölge arasında farklı düzeylerde olmasından kaynaklandığını söyler. Putnam kurumsal performans ile sosyal sermaye arasında doğru orantılı bir ilişkiden bahsederek, sosyal sermaye stokunun yüksek olduğu toplumlarda gerek mikro düzeyde ekonomik işletmelerin başarısının, gerekse makro düzeyde yönetim performansının daha yüksek olduğunu vurgulamıştır. İtalya üstüne yaptığı çalışmada (Putnam, 1993), İtalya'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki yönetim performansını var olan toplumsal ağlar, güven düzeyi, karşılıklılık gibi noktalarda incelemiş ve sosyal sermayenin önemi üzerinde durmuştur.

Kurumsal performans, o kurumun yer aldığı toplumsal çevre tarafından şekillenir. Bireyler, çıkarlarını farklı biçimde farklı kurumsal çevrelerde gerçekleştirirken, aynı resmi kurumlar farklı toplumsal şartlarda farklı şekilde işlev görürler. Burada üzerinde durulması gereken toplumsal koşulların hangi özelliklerinin kurumsal performansı etkilediğidir. İtalya’da kurumsal performans ve etkili bir yönetimin varlığı araştırılırken, eğitim seviyesi, toplumsal istikrar, kentleşme, personelin istikrarı ya da siyasi partilerin tutumları gibi değişkenlere bakılmasına rağmen bunların kurumsal performansa etkisinin sınırlı olduğu saptanmıştır (Putnam, 1993: 118).

Kurumsal performansı açıklamada ilk akla gelen sosyo-ekonomik modernleşme kuramıdır. Sosyo-ekonomik gelişimi işaret edenler, modernizasyon sürecinin birçok yönüne (gelir, teknoloji, eğitim, şehirleşme düzeyi, vs...) vurgu yaparlar ve modernizasyon ile kurumsal performans arasında ilişki kurarlar. Kaynakların doğru aktarımı, modernizasyon sürecinin farklı alanlara yayılmasını kolaylaştırarak her noktada kurumsal performansı artırıcı bir etki yapar. Bireylerin gelir ve eğitim seviyesinin artması onların karar alma süreçlerine katılımlarında daha etkin konuma gelmelerine yol açacağı gibi kurumsallaşmayı arttırdığı ölçüde de yapısal olarak gelişmeye de neden olacaktır. Putnam, İtalya üzerine yaptığı ampirik çalışmada, sosyo-ekonomik modernleşmenin, verimli bir demokraside örgütlenmeyi açıklamada etkisiz kaldığını belirtmiştir. İtalya’nın kuzeyi ve güneyi arasındaki kurumsal farklılıklara ve performansa işaret ederken, ekonomik düzeyde, merkezi bütçeden gelişmemiş güney bölgeler daha çok ödenek almalarına rağmen, bu mali dağılım aynı oranda gelişime yansımamıştır. Putnam (1993: 86), kuzey-güney arasındaki farklılıkları bu noktada sosyo-ekonomik faktörlerle açıklamaktansa toplumsal ağlar, güven düzeyi, karşılıklılık normları üzerinde durarak kurumsal performans farkını, bölgelerin sosyal sermaye birikimleriyle ilişkilendirmiştir.

İtalya’da kurumsal performansı açıklarken, sosyal sermaye birikiminin Kuzey ve Güney’de farklılık göstermesini aynı zamanda siyasal yapının tarihsel gelişimindeki farklılıklarla da ilişkilendirmiştir. İtalya’nın ekonomik, siyasal ve sosyal mirası, bölgeler arasındaki farklılık arz ederken, günümüz toplumsal yapısında da etkilidir. Bu noktada İtalya’nın Kuzey ve Güney’nin geçmişten getirdiği farklılar üzerinde durmak anlamlı olacaktır.

1.2.4.1. İtalya'nın Durumu

Putnam İtalya üzerine yaptığı çalışmasında kuzey ve güney İtalya'nın tarihsel köklerine bakarak Kuzey ve Güney'deki sivil kültür farklarını açıklamaya çalışmış ve bölgelere kalan siyasal miras üzerinde durmuştur. İtalyan birliğinin kurulmasından önce Kuzey ve Güney'de farklı siyasal yapılar mevcuttur. Bu farklı siyasal sistemler, birliğin kurulmasından sonra da katılım, yönetim performansı, toplumsal güven gibi konularda etkili olmaya devam etmiştir.

Putnam, ortaçağ başlarındaki Kuzey İtalya'nın kendini düzenleyen, geniş ölçüde özerk şehir devletlerindeki derneklerin faaliyetlerine bakıp, bu yararlı yurttaşlık erdeminin kaynaklarını izlemiştir. Bunun aksine, Güney'de devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkilerin bozulmasının nedenlerinin kurumsal reform ve yenilenme yolunda ardı ardına oluşan karşılıklı şüphe ve korku kültürünü yaratan Norman otokrasisi döneminden kaynaklandığı fikrindedir (Field, 2006: 43).

İtalyan Birliği sağlanmadan önce, Güney'de otokratik, merkezi krallık mevcuttu. Bu noktada, Güney İtalya, feodal, bürokratik ve mutlakiyetçi bir özellik gösterirken, sivil yaşam merkezden yani tepeden düzenlemeler çerçevesinde şekilleniyordu. Toprağa dayalı ekonomik sistemin kontrolü merkez tarafından sağlanmaktaydı. Toprak baronları sistemin temelini oluşturan bir biçimde merkeze askeri güç sağlarken, her hangi bir komünal özerklik söz konusu değildi. Şehirlerde yaşayanların ticaret ve üretim faaliyetleri yani sivil hayat da merkez tarafından kontrol edilmekteydi. Yönetimsel olarak tamamen merkeze bağlı hiyerarşik bir yapılanma söz konusuydu. Merkezi krallığın zayıfladığı dönemde, baronlar güç ve özerklik kazanırken, şehirlerde ve kasabalarda yaşayanlar için iktidara eklenme mümkün olmamıştı. Toplumsal hiyerarşi, toprak aristokrasi tarafından, feodal güçler aracılığıyla sağlanırken, geniş bir kitle oluşturan köylüler yalnızca yaşamlarını sürdürme mücadelesi içinde, iktidardan pay alma ya da haklarını savunma gibi siyasal aktivitelere uzak kalıyorlardı. Profesyonellerden ve yöneticilerden oluşan orta sınıf ise sayıca da etkin olabilecek durumda değildi. Bu noktada merkezi krallığın zayıflamasından sonra dahi rejim, feodal bir monarşi olarak varlığını sürdürmüştü ve hiyerarşik yapı devam etmişti (Putnam, 1983: 123-124).

Bunun aksine Kuzey’de, merkezi hiyerarşik bir yönetimden ziyade komünal bir cumhuriyetçilik söz konusuydu ve bu farklı kendi kendine yönetim biçimini ifade ediyordu. Komünler özel kuruluşlara benzer biçimde, öncelikli olarak kendi üyelerini korumaya yönelik ve üyelerinin ortak çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlardı. Bu noktada, eski rejimin kamu kurumlarıyla herhangi bir organik bağ taşıyorlardı. Komünler arasında ekonomik işbirliği, ortak savunma anlaşmaları ve karşılıklı dayanışmaya dayalı bir sistem mevcuttu. Bugün anladığımız anlamda üyeliğin sınırlı olmasıyla ilişkili olarak tam demokratik bir yapı söz konusu olmasa da, kent meclislerinde kararlar üyelerin tümünün katılımıyla alınıyordu. Komünal bu sistemin başarısının altında yatan, liderlerin güçlerini diğerleriyle eşit olarak paylaşmaya hazır olmalarında yatıyordu (Putnam, 1983: 124-125). Bu sistem, kır soylularını kente kanalize ederek, yeni bir toplumsal elitin oluşmasını sağladı ve bu elit halkın büyük çoğunluğuyla gücünü paylaşmaya hazırdı. O dönem Avrupası’na bakıldığında, Kuzey İtalya’da daha liberal ve eşitlikçi bir rejimin varlığı dikkat çekicidir. Avrupa’nın herhangi bir bölgesinde kolektif eylemin ikilemlerinin çözümünde aile ve güç ön plana çıkarken, Kuzey İtalya’da şehir devletleri arasında anlaşmalara, tartışmaya ve hukuka dayalı, toplu yaşamı düzenleyici yeni bir yol varlık göstermekteydi (Putnam, 1983: 127). Tüm bunlar, Kuzey ve Güney’de sosyal sermaye öğelerinin gelişmesinde ve sivik kültürün farklı olarak yaygınlık kazanmasında tarihsel olarak da bir devamlılığı sergilemektedir.

Putnam, sonrasında İtalyan birliğinin kurulma aşamasındaki ve sonrasındaki gelişmelere dikkat çekmiştir. İtalyan birliğinin kurulması aşamasında reformcular katı bir merkezi sistem inşa ettiler. Aynı zamanda yerelin daha etkin olduğu bir yönetimin de tartışmaları sürmekteydi. Bu noktada İtalyan liderler çözümü yerelde patronaj ilişkileri aracılığıyla yerel elitlerle ilişkiye geçerek bu patronaj bağlarını kamu görevlerinin ve kaynakların dağıtılmasında ve merkezi idarenin yumuşatılmasında bir araç olarak kullandılar. II. Dünya Savaşına kadar, merkeziyetçi yapı Faşist rejim altında da etkisini yoğunlaştırarak sürdürmeye devam etti (Putnam, 1993: 19)

1968 sonrasında desentralizasyonun yönetimde verimliliği arttıracığı ve demokrasinin yerel yönetimler aracılığıyla daha etkin hale geleceği görüşü yaygınlık kazandı. Güneydekiler, yerel yönetimlerin bölgesel eşitsizlikleri azaltarak sosyal ve ekonomik gelişmeyi hızlandıracağına inandılar. Bölgesel bir sosyo-ekonomik planlama,

siyaset yapmanın yeni bir yolu olarak geleneksel ve ideolojik İtalyan siyasi hayatında daha pragmatik bir yöntem olarak ortaya çıktı (Putnam, 1993: 20).

Güneyde, daha sonra dikey toplumsal ağlarla ilişkilendireceği, dikey yönetim stratejileri benimsenirken (milli patronlarla yapılan anlaşmalar gibi), kuzeyde yatay olarak örgütlenmiş toplumsal hareketler hâkim konuma geldi. 1970-1980 yılları arasında yerel yönetimler merkezden oldukça kapsamlı yetkiler devraldılar. Tam olarak federal bir yapıdan söz edilemese de merkezi yönetimin başarıyla yerine getiremediği birçok işlev artık maddi kaynakların da aktarımıyla birlikte bölgesel yönetimin eline geçiyordu (Putnam, 1993: 26).

1970-1989 yılları arasında yerel yönetimler etkinlik kazanırken siyasal alanda tüm ideolojilerin merkeze yaklaştığı ve siyasal tartışmaların makro düzeyde ideolojik farklılıklara değil de, günlük yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik tartışmalara indirildiği bir yapı ortaya çıktı. Bu noktada, pratik araçlar yüksek amaçların yerini alırken kurumsal performans ön plana çıktı (Putnam, 1993: 34).

Bölgesel yönetimler halk tarafından merkezi yönetime oranla daha demokratik yaklaşımları olduğu düşünülerek desteklendiler. Bölgesel yönetimlerin daha özerk bir konuma gelmeleri gerektiğine vurgu yapıldı. Tam olarak istenen başarıyı sağlayamamaları da, genel olarak toplumun çoğunluğunda merkeze oranla daha güvenilir konuma geldiler.

Putnam, güney ve Kuzeyde bölgesel yönetimlerin performansında farklılıklara vurgu yaparken bu farklılığın kaynağının toplumsal yapıya ilişkin farklılıklardan kaynaklandığını söylemiştir. Kuzey’de büyük çoğunluk merkezi yönetimden memnun değilken, bölgesel ve yerel yönetimlerden memnuniyet oldukça yüksektir. Güney’de ise, merkezi, bölgesel ya da yerel yönetimler arasında pek fark görülmediği ve aynı düzeyde memnuniyetsizliğin varlığına dikkat çekmiştir (Putnam, 1993: 54). Bu daha çok Güney’de geçmişe bağlı olarak siyasal alanla var olan mesafeye de ilişkilendirilebilir.

1.2.4.2. Kolektif Eylem Sorunu

Putnam, bazı toplumlarda, bireylerin işbirliğinden kaçınmasını, güven normlarının geliştirilememesi ile ilişkilendirirken, kolektif eylemin ikilemi üzerinde durur. Kolektif eylemin ikilemlerinin çözülmesinde, toplumda var olan sosyal sermaye stokunun önemine dikkat çeker. Rasyonel tercih kuramcılarının, kolektif eylemi açıklarken kullandıkları metaforları Putnam (1993: 163) şu şekilde özetler:

- Ortak olanın trajedisi: Hiçbir çoban başka birinin sürüsü için otlatma işini sınırlamaz. Eğer ortak meranın kullanımını sınırlandırırsa kaybeden kendi olur. Sınırsız otlatma ortak kaynağa zarar verir ki bu ortak kaynağa herkesin yaşamı bağlıdır. Bu noktada herkesin çıkarına olan, herkesin belirli ölçüde kaynağı kullanarak kaynağın sürekliliğini sağlamaktır. Bu ancak herkesin aynı yönde davranacağına dair karşılıklı güvenin varlığı ile olacaktır.
- Temiz hava veya güvenli bir yaşam alanı kamu yararı açısından, ona kendisinin ne sağladığına bakmaksızın herkesin isteğidir. Sıradan durumlarda, kimse kamu yararına katkıda bulunmaya eğilimli değildir ve bu yüzden çok az üretilir ancak herkes zarar görür.
- Kolektif eylemin umutsuz mantığında, her işçi eğer hepsi greve giderse bundan yarar sağlayacaktır, ancak grev bayrağını taşıyanlar her zaman kendileri yerine çalışacak olan grev kırıcılara karşı büyük risk alırlar bu nedenle herkes bir başkasının deli cesareti göstermesini umut ederek bekler.
- Mahkum ikileminde ise, suç ortakları birbirleriyle görüşürülmezler ve onlara suçu ortaklarına yıktıkları takdirde beraat edecekleri söylenir. Eğer mahkûmlardan biri sessiz kalır ve diğeri itiraf ederse katı bir şekilde cezalandırılacaklardır. Eğer ikisi de sessiz kalırlarsa az bir cezayla kurtulabileceklerdir, fakat birbirlerinin ne dediğini bilmedikleri için suçu birbirlerinin üzerine atmak ikisi için de daha iyidir, diğerrinin ne yaptığı önemli değildir.

Kolektif eylemin ikilemi, bireyleri rasyonel olarak tercih yapmaya zorlarken, bu tercihin güven düzeyinin düşük olduğu toplumlarda, bireysel çıkarın ön planda tutularak yapılacağı var sayılabilir. Yukarıda belirtilen durumlarda, diğer tarafın ne yapacağı düşünülmezsizin ya da onun da karşı tarafla ortak çıkarından öte kendini düşüneceği varsayılacağından, birlikte aynı yönde hareket etmenin aksine bir davranış beklemek doğru olabilir. Bu noktada, eğer aktörler birbirlerine güvenilir vaatlerde bulunamıyorlarsa, pişmanlık içinde fakat akılcı bir biçimde, karşılıklı kazancın birçok fırsatından vazgeçmek zorundadırlar (Putnam, 1993: 164). Toplumsal güvenin yaratılması ve toplumsal ilişkilerin her biçimine yayılması bu noktada önem arz eder.

Sosyal sermayenin kolektif harekete katkıları, birlikte hareket etmenin dışına çıkanların potansiyel maliyetini arttırmak, karşılıklılığın normlarını beslemek, kişiler arası tanınırlık düzeyini arttırarak bilgi akışını kolaylaştırmak, işbirliğinin olumlu sonuçlarını göstererek gelecekte kurulacak işbirliği için zemin hazırlamak olarak da özetlenebilir (Putnam, 1993: 173).

Putnam'a (1993) göre, kolektif eylem sorununu çözmeye önem arz eden iletişim ağları, güven ve karşılıklılık normları sivil kültürün gelişmesine katkı sağladığı ölçüde birlikte hareket edebilmenin de önünü açar. Bu noktada Putnam'ın sosyal sermaye kavramı Durkheimci dayanışma düşüncesiyle benzerlikler göstermiştir (Field, 2006: 45). Sosyal sermaye belirli karşılıklılıkları desteklemek ve dayanışmayı sürdürmek için elverişli olmasının yanı sıra bilgi dağılımını sağlamada ve geniş kimlikler oluşturarak karşılıklılık sağlamada sosyolojik olarak bir yapıştırıcı özelliği gösterir (Putnam, 2000: 22).

1.2.4.3. Sivil Kültür

Kurumsal performansı etkileyen en önemli faktörlerden biri, Putnam'a göre (1993: 86-89), sivil kültürün toplumdaki yeridir. Burada sivil kültürden kasıt yurttaşlık bilinci düzeyidir. Putnam (1993: 88-89), kamusal ilişkilerde aktif katılımı olan, kendi çıkarı yanı sıra kamu yararını da önemseyen, karşılıklı ilişkilerde eşit hak ve sorumlulukla hareket eden, karşılıklı dayanışma ve güven içinde bulunan bireylerin çoğunlukta olduğu toplumları sivil kültürün hakim olduğu toplumlar olarak tanımlar.

Putnam, İtalya üzerine yaptığı çalışmasında İtalya'nın kuzeyi ve güneyi arasında farkın temelinde sivil kültür düzeyindeki farklılığa dikkat çeker. Sivil toplumu test ederken, dernek üyeliklerine, gazete okuma oranlarına, seçimlere katılım oranlarına ve seçime katılma nedenlerine dair araştırmalar yapmış ve bunları sivil kültürü ölçme de veriler olarak kullanmıştır.

Gazete okuma oranlarının yüksek olduğu bölgelerde, bireylerin kamuyu ilgilendiren konularda daha çok bilgi sahibi oldukları ve sivil tartışmalara daha çok katıldıkları sonucuna varılırken, gazete okuma oranlarının yüksek olduğu bölgeler aynı zamanda dernek üyeliklerinin ve referandumlara katılım oranlarının da yüksek olduğu bölgeler olarak saptanmıştır. Bu noktada daha çok sivil özellik gösteren Kuzey

bölgelerde yönetim daha etkili bir konumdayken bu bölgeler, ekonomik olarak daha gelişmiş durumdadırlar (Putnam, 1993: 91-92).

Putnam, siyasi liderlerin kendilerinin daha sivik olan bölgelerde, siyaseti programlı bir alan olarak tanımladıklarını, aksine daha az sivik olan bölgelerde ise siyasetin klientalist bir özellik gösterdiğini, tamamen bireysel çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini belirtmiştir. Yurttaşlar, bu bölgelerde, siyasi temsilcilerle daha bireysel ve kişisel iletişim kurarlarken, toplumsal konulardan ziyade bireysel çıkar ilişkileri söz konusu olmaktadır (Putnam, 1993: 99). Sivik kültürün hâkim olduğu bölgelerde, yatay ilişkiler, makro düzeyde politik sorunlar ortaya çıkarken siyasi liderlerin daha orta sınıf tabanlı olması, siyasal eşitliğin ön planda tutulması ve toplumun genelinde uzlaşmanın hakim olması dikkat çekmektedir. Daha az sivik özellik gösteren bölgelerde ise, otorite ve bağımlılık ilişkileri ortaya çıkarken, patronaj ilişkileri, siyasi liderlerin toplumun elit kesiminden gelmesi, siyasal eşitsizliklerin varlığı ve daha az uzlaşmanın olması söz konusudur (Putnam, 1993: 101). Bunların yanı sıra, sendikalara üyelikle, kiliseye bağlılık, siyasal partilere üyelik ve bu üyeliklerin nedenleri bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Bu noktada, daha sivik bölgelerde, bireyler arasında toplumsal güvenin kanunlara inancın yüksek olduğu ve bireylerin hayatları konusunda daha tatminkâr olduğu görülmektedir. Bunun tersine, sivik kültürün yaygın olmadığı bölgelerde, sömürüldüğünü, yabancılaştığını hisseden bireyler, siyasi yozlaşmanın yaygın olduğu, yasaların ihlal edildiği, polis gücüne ihtiyaç duyulan, güçlü otoriter bir yönetimin desteklendiği, daha az demokratik bir toplumsal yapı söz konusudur. (Putnam, 1993, 113). Bu noktada kamusal işlerin daha düzenli yürütüldüğü bölgeler sivik kültürün hakim olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkar.

Putnam'ın kurumsal performansı açıklarken İtalya örneğinden hareketle sivik kültüre yaptığı vurgu önemlidir. Toplumsal güven düzeyini olumlu yönden etkileyen toplumsal ağlar, yüz yüze ilişkiler, dernekler vs. aynı zamanda sivik kültürün ve değerlerin yaygınlaşması açısından da önemlidir. Tüm bunların bir toplamı olarak sosyal sermaye, arttığı ölçüde, toplumsal sorunların tartışılmasının ve çözümünün zeminini hazırlar.

1.2.4.4. Putnam'da Sosyal Sermaye

Putnam'a (1993: 166) göre, sosyal sermaye stokunu içinde barındıran bir toplumda, karşılıklılık ve sivil yükümlülük ağları şeklinde gönüllü işbirliklerinin oluşması çok daha kolaydır. Burada sosyal sermaye, koordineli eylemi hızlandırarak, toplumsal verimliliğin artmasını sağlayan toplumsal yapının güven, normlar ve ağlar gibi özelliklerine işaret eder (Putnam, 1993: 167). Sosyal sermaye kendiliğinden oluşan işbirliğini kolaylaştırıcı bir işlev üstlenir. Gönüllü işbirliklerinden kasıt, bireylerin çevrelerindeki kişilerle ilişkiye geçerek oluşturdukları karşılıklı güvene dayalı her türlü birlikteliktir. Sosyal sermayenin öğeleri içinde tanımladığı güven, karşılıklılık, iletişim ağları ve yurttaş katılımı bu noktada sivil kültürün bir parçası olarak karşımıza çıkar.

Coleman'dan (1994: 315) hareketle Putnam (1993: 170), güven, norm ve iletişim ağlarını içine alan sosyal sermayenin en belirgin özelliğini, geleneksel sermayeden farklı bir biçimde, kamu yararına ilişkin olması şeklinde ifade eder. Sosyal sermaye hiçbir şekilde ondan faydalananlardan birine ait özel mülkiyet değildir. Sosyal sermaye, sermayenin diğer türlerinden farklı olarak, başka sosyal aktivitelerin yan ürünü olarak üretilir. Korolar, bowling takımları, karşılıklı yardımlaşma dernekleri, komşuluk ilişkileri sosyal sermayenin bir parçasını oluştururken, bireyler arasında güven ve karşılıklılık normlarının gelişmesini sağlar. Bu tip organizasyonlar resmi kurumların dışında bireyler arasında karşılıklı güven ortamının yaratılmasına katkı sağlar.

Bireyler arasında kurulan ilişkinin yapısına göre Putnam sosyal sermayeyi iki şekilde ayırmıştır: "birleştirici"(köprü oluşturan) ve "bağlayıcı" sosyal sermaye. Birleştirici sosyal sermaye, birbirlerine çeşitli özellikler açısından benzerlik gösteren bireyleri bir araya getirerek içsel bir özellik gösterir. Bağlayıcı sosyal sermaye ise, dışsaldır ve birbirinden çok farklı bireyleri içine alır (Putnam & Feldstein, 2003: 2). Başka bir deyişle birleştirici sosyal sermaye birbirleriyle yakın ilişki içinde olan bireylerin aralarında kurdukları iletişim ağlarını kapsar. Akrabalık, yakın dostluklar birleştirici sosyal sermayeye örnek olabilir. Bu tip iletişim ağları grubun içerisinde yer alan bireyler için, güven ortamı oluşturur. Ancak, birleştirici sosyal sermayenin yüksek olduğu toplumlar bu yakın ilişkilere dayanarak, diğerlerini ötekileştirme yani dışlama özelliği gösterebilirler. Toplum içinde kutuplaşmalara yol açabilecek bu tip ilişki ağlarına göre, oldukça farklı, küçük ayrık gruplardan bireyleri bir araya getirebilen dernek üyelikleri gibi ikincil ilişkiler daha çok önem taşımaktadır. Bu noktada,

bağlayıcı sosyal sermaye diye tanımladığı alan, yakın ilişki içinde olmaksızın ortak bir takım faaliyetler amacıyla bir araya gelmiş bireyler arasındaki iletişim ağlarını oluşturur. Bu noktada bir toplumda bağlayıcı sosyal sermayeyi oluşturmak, yani birbirlerini tanımayan bireyler arasında karşılıklı güvene dayalı bir ilişki oluşturmak, birleştirici sosyal sermaye oluşturmaktan çok daha zordur. Çoğulcu demokrasi yüksek düzeyde bağlayıcı sosyal sermaye birikimini amaçlar (Putnam & Feldstein, 2003: 3). Çünkü birleştirici sosyal sermaye, toplum içinde gruplaşmaları beraberinde getirebileceği ölçüde zaman zaman negatif dışsallıklar üretirken, bağlayıcı sosyal sermaye birçok açıdan olumlu sonuçlar doğurur.

Putnam sosyal sermayenin önemli bir savunucusudur. Birbirleriyle sürekli ilişki içerisinde olan bireyler, diğerlerinden uzakta izole bir hayat sürdürenlere oranla amaçlarına daha kolay ulaşma şansına sahiptirler. Aynı zamanda, bu kişiler, birlikte olmanın özünde yatan tatmini ve bir toplumun parçası olmanın hazzını da yaşama şansını bulurlar (Putnam & Feldstein, 2003: 2). Bireyler, bir yandan ait olma ve güven gibi duyguları yaşarken, bir yandan da toplu halde hareket etme şansı elde ettikleri ve bu davranış biçimini benimsedikleri ölçüde, kolektif eylemin toplumun diğer alanlarında da yer alan ikilemelerinin üstesinden gelmede de başarı sağlarlar.

Putnam'ın, İtalya üzerine yaptığı çalışma, sosyal sermaye literatüründe kavramlara somut açıklamalar getirmesi açısından önemlidir. Hanifan'ın (1916), bireylerin bir araya gelerek ilişki içine girdikleri ölçüde elde ettikleri faydanın daha geniş bir örnek çerçevesinde İtalyan toplumu üzerinden açıklandığı görülmektedir. Günlük hayatın sıradan pratikleri olarak görülebilecek, komşuluk ilişkileri, her hangi bir takım oyununu oynama, yardımlaşma, ortak olarak hareket etme gibi eylemlerin, bu eylemin kendisi dışında geliştirdiği 'birlikte hareket edebilme' düşüncesi toplumsal yaşamın her alanında gelişimi hızlandırmaktadır. Bireylerin, kendi yaşam biçimleri ile ilgili konularda karar alma süreçlerine katılmaları ve yaşam koşullarını iyileştirme girişimlerin kaynağı olan sosyal sermaye, bu birliktelikler aracılığıyla var olmaktadır.

1.3. SOSYAL SERMAYENİN ÖĞELERİ

1.3.1. Güven

Ekonomik dinamizmin ve yönetim performansının sağlanmasında toplumsal güven önemli bir parçadır. Yasama ve yürütme, çalışanlar ve yöneticiler, siyasi partiler, hükümet ve özel gruplar, küçük firmalar arasında işbirliği gereklidir. Her hangi bir sözleşme aracılığıyla bu işbirliğinin sağlanması masraflı ya da imkânsız olabilirken, güven, işbirliğini sağlayan bir güç olarak karşımıza çıkar. Bir topluluk içinde güven seviyesinin yüksek olması durumunda, işbirliğinin de yüksek olacağı varsayılabilir.

Toplumsal ilişkiler, yalnızca kurumsal olarak düzenlenen ve yasalar aracılığıyla korunan bir takım kuralların çerçevesinde var olmazlar. Bireyler günlük hayatlarında, her sabah alışveriş yaptıkları marketin sahibiyle, aynı durakta otobüs bekledikleri insanlarla bir takım ilişki biçimleri geliştirirler. Hiç bilmedikleri bir ortamda yalnızca aynı durakta beklediği birini görmek kimi zaman bireyin kendisini güvende hissetmesine neden olur. Aile ,akrabalık ve uzun süredir tanışık olan bireyler arasında geliştirilen arkadaşlık ilişkileri gibi zaten güvenle inşa edilen ilişkiler yanında, bireylerin tanımadıkları ya da yalnızca aynı mekânda yaşadıkları için yüzlerini bildikleri diğer bireylere güven duymaları kimi zaman şaşırtıcı ama bir o kadar da anlamlıdır.

Field'e göre (2006: 89), diğer insanlarla iletişime geçtiğimiz çeşitli durumlarda, kredi kartı kullanırken, evlenirken, uçağa binerken, bir suçu bildirip bildirmemeyi düşünürken ya da nasıl oy vereceğimize karar verirken güvenin önemi ortaya çıkar. Güven ve güvenilirlik sosyal ve ekonomik ilişkileri kolaylaştıran bir madde gibi düşünüldüğünde, güvenin olmadığı durumlarda toplumsal yaşamda maliyeti yüksek, fazla zaman harcanan ve bürokratik bir durum ortaya çıkar (Field, 2006: 89).

Sosyal sermaye, bu noktada daha çok yakın ilişki içerisinde olmaksızın geliştirilen güven üzerinde durmaktadır. Toplumun genelinde bireyler arasında geliştirilen güven ortak olarak hareket edebilmenin bir öncüsüdür. Kolektif eylemin ikileminin geliştirilen güven aracılığıyla çözümlenebilmesi mümkün olmaktadır (Putnam, 1993: 167).

1.3.1.1. Tanımı ve Kaynakları

Güven, özgür bireyin davranışı hakkında tahmin yapabilmeye işaret eder. “ Bir kişiye ya da kuruma herhangi bir işi yapacağını söylediği için güven duyulmaz. O kuruma ya da kişiye, onun daha önceki pozisyonu, davranışlarının sonuçları, becerisi bilindiği için, beklenen davranışı yerine getirmeyi seçeceği varsayılır ki güven duyulur.” (Putnam, 1993: 171).

Birinin diğer insanlara güvenmesi, diğer insanların onun temel değerlerini paylaştığına dair, temel ahlaki bir varsayım üzerinde şekillenir. Diğer kişiler onunla dini ya da siyasi bakımdan aynı görüşleri paylaşmıyor olabilirler ancak temel bir düzeyde, gerekli olan işbirliğini yapmak için bireyler arasında ortak bir takım bağların bulunduğu argümanını herkes kabul eder (Uslaner, 2002: c.1:2). Uslaner (2002), güven kavramını etik bir değer olarak kabul ederken, başkalarına güven duymanın altında yatanın başkalarını da kendi gibi görme, başkalarının davranış biçimini kendi davranışıyla eşit tutma eğiliminden kaynaklandığını savunur.

Topluluklar, karşılıklı güvene ve bu duygunun altında yatan ahlaki bir takım normlara dayanır ve bu duygu olmadan kendiliğinden ortaya çıkamazlar (Fukuyama, 2005: 40). Güvenin, üyelerinin ortaklaşa paylaştığı normlara dayalı, düzenli, dürüst ve işbirliği yönünde davranan bir toplumda ortaya çıkması beklenir. Bu normlar, din, adalet gibi derin ‘değerler’ hakkında olabileceği gibi, davranış kodları, günlük pratikler gibi konuları da ele alır (Fukuyama, 2005: 41-42). Bu noktada güven ile işbirliği içinde davranan bir toplum arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bireyler arasında güven düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda bir yandan işbirliği içinde hareket etme isteği artarken, işbirliği yönünde davranan bu toplumlarda güven düzeyinin artması söz konusu olmaktadır.

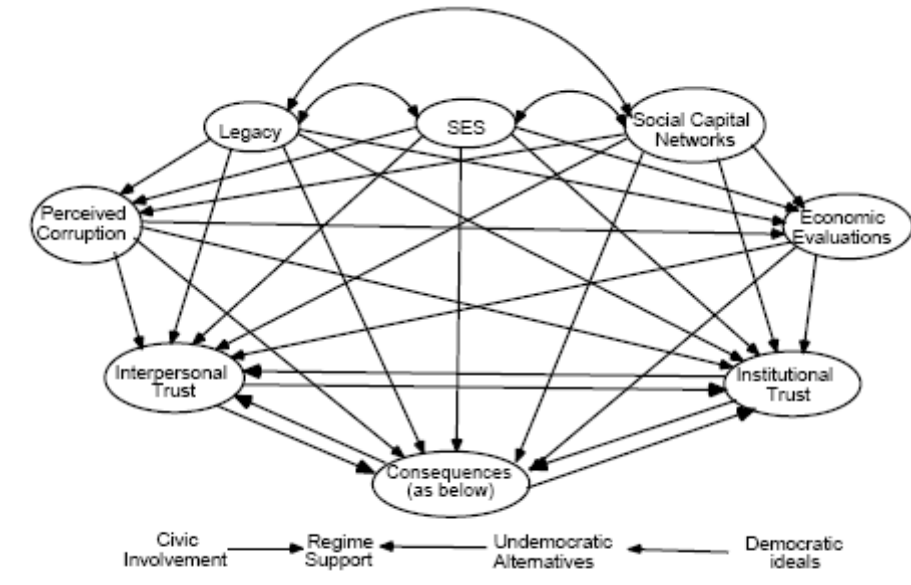
Coleman’a göre güven toplumsal etkileşim biçimleri içinde risk taşıyan bir faktördür. “Güven, bir kişinin aldığı riskin diğerinin davranışına bağlı olduğu durumlarda ortaya çıkar.” (Coleman, 1994: 91). Bu noktada birey, karşısındakine duyduğu güven doğrultusunda tercih yapar. Klasik mahkûm ikileminde, mahkûmların sorgu sırasında birbirlerinin ne söylediğine dair düşünceleri, onların karşılıklı güven içinde mi yoksa aksine bir durumda olup olmadıklarına bağlıdır. Ya her ikisi de suçu diğerinin üstüne atar ya da suçun varlığını inkâr ederler. Bu duruma eğer ikisi arasında karşılıklı güven mevcutsa, her ikisi de suçu inkar ettiği için serbest kalma şansları bile

vardır. Coleman'ın güven ile ilişkilendirdiği başkalarının davranışa dair risk alma bu noktada önemlidir.

Güven gibi sosyal sermaye öğelerinin çoğu, ahlaki kaynaklardır ki bu kaynakların arzı kullanıldıkça artar, tersine kullanılmadıkları ölçüde tükenirler (Putnam, 1993: 169). Bu noktada toplumsal güvenin inşa edilmesi ve tekrarlanan eylemler aracılığıyla korunması gerekmektedir. Birinin davranışı, daha önceki davranışı göz önünde bulundurularak değerlendirilir ve hangi yönde bir eylemde bulunacağı bu doğrultuda diğerleri tarafından tahmin edilir. Sürekli olarak güven telkin eden davranışların yer aldığı bir ortamda, güven düzeyi bir yandan artarken, sapan davranışta bulunanların da güvenilirlik çerçevesinde hareket etmeleri yaptırımlar aracılığıyla sağlanabilir.

1.3.1.2. İşlevi:

Toplumsal güven, bireylerin, toplumsal ikilemlerin üstesinden gelerek, bir grubun ya da toplumun çıkarları doğrultusunda hareket etme isteklerini güçlendirir (Freitag, 2003: 944). Siyasal kültür üzerine geliştirilen teoriler, siyasal ve toplumsal güveni, siyasal toplumsallaşma, kurumsal performans, siyasi destek ve yurttaş katılımı gibi unsurları içine alan nedensel olarak birbirine bağlı bir dizi öge içinde merkezi bir yere koyarlar (Mishler & Rose, 2005: 1057).

Şekil 1.1: Kurumsal ve kişisel güvenin siyasal sonuçlarını gösteren kuramsal bir model

Kaynak: Mishler & Rose, 2005: 1058.

Legacy: Yasallık, SES: Sosyo-Ekonomik Statü, Social Capital Networks: Sosyal Sermaye Ağları, Economic Evaluations: Ekonomik Değerlendirmeler, Institutional Trust: Kurumsal Güven, Consequences: Sonuçlar, Interpersonal Trust: Kişiler arası Güven, Perceived Corruption: Bozulma, Civic Involvement: Yurttaş Katılımı, Regime Support: Sistem Desteği, Undermocratic Alternatives: Demokratik olmayan Alternatifler, Democratic Ideals: Demokratik İdealler

Şekil 1.1., kurumsal ve kişiler arası güvenin, hangi kaynaklardan beslendiğini, bunun yanı sıra birbirleriyle ilişki içerisinde bir takım sonuçlara yol açtığını belirtmektedir. Toplumsal ağlar, sosyo-ekonomik statü ve yasalar bir yandan toplumsal güvenin yaratılmasında rol oynarken, sivil katılım, sistemin desteklenmesi ve demokratik değerler gibi sonuçlar doğurur. Bu noktada, güvenin kendisi, bireysel tutumların olduğu kadar toplumsal sistemin hayati bir parçasıdır. Toplumsal normlara ve ağlara bağlı olarak, bireyler eylemlerinde güvenilir olma özelliği gösterirler. Yüksek güvene dayalı iletişim ağları, düşük güvene dayalı olanlara göre daha kolay işler.

Putnam, *Bowling Alone The Collapse and Revival of American Community* (2000), adlı çalışmasında Amerika’da sosyal sermaye stokunun azalmasını, güven, karşılıklılık ve işbirliği normlarının toplum içindeki dayanışmayı etkilemesiyle açıklarken; Uslaner gelir farklılığının yani toplumsal eşitsizliklerin bu normlara zarar verdiği ölçüde toplumsal bağları zayıflattığına işaret etmiştir. Birleşik Devletler’de bireyler arasındaki gelir farklılığı arttıkça, Amerikalılar daha az güven duygusu içinde olmaya başlamışlardır (Uslaner, 2002: c.5).

Toplumsal güven, bireyler arasında işbirliğini güçlendirirken, aynı zamanda her bir birey için fayda sağlar. Örneğin, Putnam’a göre, kişiler arası güvene dayalı ve hemen hemen her toplumda yer alan *dönüşümlü yardımlaşma dernekleri* resmi olmayan bir biçimde bireyler arasında dayanışmayı sağlar. Bu tip yapılar, tamamen içinde bulunan bireylerin grubun diğer üyelerine güven duymasıyla ilgilidir. Birbirlerine güven duyan bir grubun her ay 10\$ vererek oluşturdukları bir fon, dönüşümlü olarak her ay grup içinden birine verilerek, toplu bir yardım sağlanmış olur (Putnam, 1993: 167). Türkiye’de altın günleri buna örnek olarak gösterilebilir. Özellikle çalışmayan ev hanımları arasında yaygın olan bu sistemle, yılda en az bir ay grubun her bir üyesinin eline toplu miktarda bir sermayenin geçmesi sağlanır. Toplu olarak tasarrufu alan üyenin, kalan aylarda diğerlerine düzenli olarak gerekli miktarı vereceğine inanılır.

Bu tip dönüşümlü yardımlaşma birlikleri toplu eylemin ikilem mantığına ters düşer. Grup üyeleri, biriken tasarrufu aldıkları aydan sonra, ödeme yapmaya devam ederler. Bu noktada grup üyelerinden herhangi biri, kendisinin sırası geçtikten sonra var olan düzeni ihlal etme eğiliminde olabileceken, düzeni devam ettirirler. Düzeni devamını sağlayan üstten her hangi bir yasal kısıtlama değildir; aksine bu dönüşümlü, güvene dayanan sistemin ta kendisidir. Herhangi bir şekilde sistem birileri tarafından ihlal edilirse devamını sağlayamaz. Bu tip bir organizasyona katılacak olan bireyler bu noktada karşılıklı güvenilirlik ve dürüstlük temelinde seçilirler (Putnam, 1993: 168).

Bu organizasyonlar salt ekonomik işlevi olan kurumlar olarak görülmekten çok, toplumda dayanışmayı güçlendiren sosyal kurumlar olarak algılanmaktadırlar. Küçük ölçekli bu kurumların başarısı, içinde yer alan bireylere, daha karmaşık ve büyük problemleri çözmede olanak sağlar. Farklı bir amaçla bir araya gelen bu bireyler arasında gelişen iletişim ağları ve güven bir süre sonra daha başka toplumsal sorunların tartışılabilirdiği ve sorgulandığı alanları da beraberinde getirir. Örneğin, paralı gün için bir araya gelen kadınlar, çocuklarının eğitim problemleri, aile sorunları, kadın-erkek ilişkileri gibi toplumun genelini ilgilendiren konularda konuşmaya ve ortak sorunlar için ortak çözümler geliştirmeye başlarlar. Eşinden şiddet gören bir kadının diğerlerinin desteği ile yasal yollara başvurmaya teşvik edilmesi gibi.

Putnam' göre, dönüşümlü yardımlaşma dernekleri genellikle, kooperatifler ve diğer yardım ve dayanışma dernekleri ile bağlantılıdır. Bunun nedeni, gönüllü işbirliği biçimlerinin aynı sosyal sermaye stokundan beslenmesidir. Ortak meraların kullanılması örneğinde olduğu gibi, bireyler uzun süre böyle bir işbirliği içinde bulduklarında ve karşılıklılık modelleri ve paylaşılan bir takım normlar geliştirdiklerinde, onun aracılığıyla, ortak kaynakların kullanımıyla ilgi sorunların çözümünde kullanılacak kurumsal düzenlemeleri oluşturabilecekleri, sosyal sermayeyi de biriktirmiş olurlar (Putnam, 1993: 169). Burada güveni yaratan davranış biçiminin sürekli olarak tekrarlanması söz konusudur.

Kişisel çıkar ve sözleşme toplumsal kurumların önemli bir kaynağı olsa da, en etkin organizasyonlar, ortak etik değerlere sahip topluluklar üzerinde yükselir (Fukuyama, 2005: 42). Daha önceden yerleşmiş olan ahlaki uzlaşma, o grubun üyelerine birbirlerine karşılıklı olarak güvenmeleri için zemin sağlar. Bu noktada güven

temelli toplumlar, uzlaşmanın hakim olduğu, yerleştirdiği değerler çerçevesinde işbirliğinin gelişmesine imkân tanıyan toplumlardır.

Fukuyama'ya (1998: 239) göre, toplumlarda yaygın güven duygusu, bireylerin üçüncü taraflar tarafından belirlenmiş bir takım kurallar veya resmi nitelikteki prosedürlerin aracılığına ihtiyaç duyulmadan, birbirleriyle direkt olarak ilişkiye girmesine imkân tanır. Görece kurallara bağlı olmayan bir ortamda faaliyet gösterebilmenin hem ekonomik hem de sosyal örgütlenme düzeyinde belirli avantajları vardır Sosyal ilişki biçimlerinin giderek daha geniş ve yaygın biçimde düzenlenmesi, akılcı bir etkinliğin göstergesi değil, aksine sosyal işlevlerin çalışmamasının bir işaretidir. “ insanlar ilişkilerinde ne kadar çok kurallara bağımlı hale gelirlerse, birbirlerine o denli az güvenirlir. Bunun tersi de doğrudur” (Fukuyama, 1998: 39). Bireyler arasında güveni sağlamakla yükümlü olan yasal düzenlemeler devreye girer ki bu hem maliyeti yüksek bir çözümdür hem de her durumda çözüm olamaz.

1.3.2. Karşılıklılık Normları ve Toplumsal Ağlar

Coleman'a (aktaran Putnam, 1993: 171) göre sosyal normlar, herhangi bir toplumsal aktörün gerçekleştirdiği eylemi kontrol etme hakkını diğerlerine aktarır, çünkü eylem dışsallıklar yani diğerleri için sonuçlar (olumlu-olumsuz) doğurur. Normlar; model alma, toplumsallaşma ve yaptırımlar aracılığıyla temin edilir. Bir bireyin davranışı toplum içinde bu normlar aracılığıyla diğerleri tarafından değerlendirilir. Toplumsal olarak geliştirilen bu normlar birey davranışı üzerinde yaptırım gücüne sahiptir. Toplumsal etkileşim sürecinde bireylerin karşılıklı olarak birbirlerinin davranışlarını kontrol ettikleri bir dizi değerler kümesi olarak varlık gösterirler.

Sosyal güven temelli olan normlar, yaptırım maliyetini düşürdükleri ve işbirliğini kolaylaştırdıkları için sürekli olarak gelişirler. Bu normların en önemlisi karşılıklılıktır. Genellenmiş karşılıklılık, sosyal sermayenin üretken bir parçasıdır, özellikle kolektif eylemin ikileminin çözülmesinde etkin rol oynar.

1.3.2.1 Tanımı ve Kaynakları

Karşılıklılık bireyler arasındaki etkileşimin temelinde yatan toplumsal normların başında gelir. Bireyler davranışlarını, karşısındaki bireylerin ya da grubun o davranışına karşılık vereceği varsayımıyla hareket ederek belirlerler. Buradan kasıt her

davranışı beklenti doğrultusunda gerçekleştirme değildir. Her hangi bir eylemin uzun ya da kısa vadede toplumsal sonuçlar doğuracağı ve bu sonuçlardan davranışı yapan bireyin etkileneceği anlamını taşır.

Putnam'a (1993: 172) göre, karşılıklılık iki çeşittir; birincisi, "dengeli" (veya özel), ikincisi ise "genellenmiş" (veya dağılmış) olarak adlandırılır. Dengeli karşılıklılık, bir takım unsurların eşzamanlı olarak değiş tokuşunu ifade eder. İş yerlerinde yılbaşında hediye çekilişlerinin düzenlenmesi dengeli karşılıklılığa bir örnek olarak gösterilebilir. Genellenmiş karşılıklılık ise, her hangi bir zamanda karşılıksız veya dengesiz, sürekli bir değiş tokuş ilişkisine işaret eder ancak bu tarafların o an için her hangi bir fayda sağlamaksızın bahşedilen şeyin, gelecekte bir gün geri döneceğinin beklentisini de içinde barındırır. Örneğin arkadaşlık, her zaman içinde genellenmiş karşılıklılığı ihtiva eder (Putnam, 1993: 172).

1.3.2.2 İşlevi

Genellenmiş karşılıklılık normu, sosyal sermayenin oldukça üretken bir parçasıdır. Bu tür bir karşılıklılık ilişkisinin olduğu toplumlarda, kolektif eylem problemleri daha verimli bir şekilde çözülebilmektedir. Karşılıklılık, kişisel çıkar ile dayanışma arasında arabuluculuk görevini üstlenir. "Karşılıklılık ilkesi temelindeki her bireysel eylem, kısa dönemde bir fedakârlığın ve uzun dönemde kişisel çıkarın birleşimidir. ...sana şimdi yardım ediyorum çünkü gelecekte kesin olmamakla birlikte senin yardımına ihtiyaç duyabilirim... Karşılıklılık, kısa dönemde her biri fedakârlık (başkaları için fayda) gibi görünen fakat uzun vadede, her bir katılımcıyı önceki durumundan daha iyi bir noktaya taşıyacak bir dizi eylemden meydana gelir." (Putnam, 1993: 172).

Bireyler karşılıklı bir güven duygusu içinde oldukları müddetçe, aralarındaki alış-veriş ilişkisi de sürekli olarak tekrarlanır. Sürekli olarak tekrarlanan bu ilişkiler aynı zamanda genellenmiş karşılıklılık normunun da teşvik edilmesi anlamına gelir (Putnam, 1993: 172).

Karşılıklılık normu toplumsal ağlar aracılığıyla şekillenir. Bir toplumda, düzen ve düzensizliğin, işbirliği ve fırsatçılığın var olması, önceden var olan ve süregelen toplumsal ağlarla ilişkilidir.

1.3.2.3. Toplumsal Ağlar

Bireylerin hedeflerini sürdürmelerini sağlayan ve toplumu bir arada tutmaya yardımcı olan geniş ilişkiler kümesi olarak tanımlanabilecek toplumsal ağlar, sosyal sermayenin merkezinde yer alır (Field, 2006: 4).

Toplumsal ağlar, bireyin iradesi dışında içinde bulunduğu aile, din, cemaat gibi yapılar olabilmesinin yanında, bireyin daha sonradan kendi iradesi ile katıldığı futbol kulüpleri, müzik koroları gibi yapılar da olabilir (Akdoğan, 2002: 72). Bu ağlar içinde yer alan insanlar arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurulacağı ve bu sayede bireylerin dayanışma ve ortak hareket etme isteklerinin daha fazla olacağı sosyal sermaye literatüründe vurgulanan bir noktadır.

Komşu dernekleri, korolar, kooperatifler, spor kulüpleri, kitlesel partiler gibi sivik yükümlülük ağları, yoğun bir yatay etkileşimi temsil eder. Sivik yükümlülük ağları, sosyal sermayenin hayati bir biçimidir. Bir toplumda bu tip ağların yoğun olarak var olması, yurttaşlarının karşılıklı fayda için işbirliği yapabilme yetilerinin artmasını sağlar (Putnam, 1993:173).

Putnam'a (1993: 173) göre, modern ya da geleneksel, otoriter ya da demokratik, feodal ya da kapitalist her toplum, hem formel hem de enformel, kişiler arası iletişim ve alış-veriş ağları ile sarılı durumdadır. Bu ağların bir kısmı 'yatay' iken; yani eşit güç ve statüye sahip gruplar tarafından oluşturulurken, bir kısmı asimetrik hiyerarşi ve bağımlılık ilişkilerinin yer aldığı grupları birbirine bağlayan 'dikey' örgütlenmelerdir. Gerçek hayatta bu ağlar hem dikey hem de yatay bir takım ilişkilerin yer aldığı yapılardır. Örneğin, her bowling takımının bir kaptanı olduğu gibi, hapisanelerdeki gardiyanlar da bazen mahkûmlarla arkadaşlık ederler.

Dikey örgütlenmiş bir ağ, içinde yer alanlar için ne kadar yoğun ve önemli olursa olsun, sosyal güven ve işbirliğini olumlu bir yönde katkı sağlayamazlar. Paylaşılan değerler temelinde Ku Klux Klan ya da Mafya örgütlenmeleri de işbirliğine ilişkin sonuçlar doğururlar ve sosyal sermayeleri vardır ancak, aynı zamanda içinde buldukları toplum için negatif dışsallıklar üretirler (Fukuyama, 2001: 8). Zaman zaman diğer grupları dışlama eğilimi gösterebilecekleri gibi ast-üst ilişkisi etrafında şekillenen bu tip yapılar, üyeleri için de işbirliğinden ziyade itaat ilişkisine dayanırlar.

Dikey bilgi akışı, yatay bilgi akışına oranla daha az güvenilirdir, çünkü alt kademelikler bilgiyi sömürülmeye karşı bir engel olarak kullanırlar. Daha da önemlisi, fırsatçılık tehlikesine karşı karşılıklılık normlarını destekleyen yaptırımların yukarı kademelere dayatılması zordur, dayatılsa bile kabul ettirilmesi pek de mümkün olmaz (Putnam, 1993:174). Örneğin, patronaj ilişkileri, kişiler arası alış-veriş ve karşılıklı yükümlülükler içerir ancak, bu değiş tokuş dikeydir ve yükümlülükler asimetrik özellik taşır. Klientalist ilişkilerin dikey örgütlenmesi, yukarıdan fayda sağlayanlar arasındaki yatay ve yardımlaşmaya dayalı grup örgütlenmelerini göz ardı ederek, bunların herhangi bir şekilde birbirleriyle ilişki içinde bulunmasını engeller. Karşılıklılık yerine bağımlılıkla tanımlanan dikey patron-klient ilişkilerinde, fırsatçılık her iki taraf için de daha olası olacaktır (Putnam, 1993: 175). Bu açıdan, kolektif eylem ikilemelerini çözmede yatay örgütlenmeler dikey örgütlenmelere oranla daha başarılıdır. Bu da 18. Yüzyılda kapitalizmin feodalizme oranla daha verimli olmasının, ya da 20. yüzyılda demokrasinin otokrasiden daha etkin olmasının nedenlerini açıklamada yardımcı olabilir (Putnam, 1993: 175).

1832 yılında Amerikan'ın her tarafına yaptığı gezilerini anlatan Alexis de Tocqueville, Amerikan demokrasisini tarif ederken, Avrupa'da alışık olduğu şekilde daha geleneksel ve hiyerarşik ilişkileri bir arada tutan resmi statü ve yükümlülük ağlarının burada bulunmadığına işaret eder. Aksine, Tocqueville'ye göre, gönüllü kuruluşlardaki etkileşim, bireysel Amerikalıları birbirine bağlayan sosyal bir yapıdır niteliğindedir (Field, 2006: 7). Bu noktada gönüllülük temelinde, karşılıklılık ve güven normlarının geliştirildiği ağlar, toplumsal sorunlara hiyerarşik örgütlenmelerden daha etkin çözümler üretirler.

Putnam (1993: 173-174) İtalya üzerine yaptığı çalışmada sivil ağların etkilerini şu şekilde özetlemiştir:

- Herhangi bir bireysel işlemde var olan yükümlülüğü ihlal eden için potansiyel maliyeti artırır. Fırsatçılık, yükümlü olduğu diğer işlemlerden almayı beklediği fayda için olduğu kadar, gelecekteki eylemlerden alacağı faydalar içinde risk oluşturur. Oyun teorisi dilinde, bu ağlar, oyunların yinelenmesini ve birbirine olan bağlantılığını artırır.
- Sivil yükümlülük ağları, güçlü karşılıklılık normlarını teşvik eder. Toplumsal birçok alanda etkileşim içinde bulunan yurttaşlar, 'kabul edilen davranış normları geliştirme ve birçok destekleyici mücadelede karşılıklı beklentilerini birbirlerine devretme eğilimindedirler'. Bu normlar, verilen sözlerin tutulmasının ve davranış biçimlerinde yerel topluluğun normlarını kabul etmiş olmanın itibarına bağlı olan ilişki ağları tarafından desteklenir.

- Sivik yükümlülük ağları, iletişimi ve bireylerin güvenilirliği ile ilgili bilgi akışını geliştirmeyi kolaylaştırır. Görüldüğü üzere, belirsizlik kolektif eylemin ikilemine hız verirken, güven ve işbirliği, tarafların geçmiş davranışları ve şimdiki çıkarları hakkında güvenilir bilgi elde etmeye bağlıdır. Böylece, diğer şeylerin eşit olması durumunda, katılımcılar arasındaki daha üst seviyedeki iletişim (doğrudan ya da dolalı) ve karşılıklı güvenin yüksek olması, işbirliğini kolaylaştırır.
- Sivik yükümlülük ağları, gelecek işbirlikleri için kültürel olarak tanımlanmış bir model oluşturan, geçmişteki işbirliğinde sağlanan başarıyı somutlaştırır. Kültürel filtre, devamlılığı sağlar, böylece, toplumsal alışveriş problemlerine geçmişte bulunan enformel çözüm şimdiye aktarılır ve bu enformel kısıtlamalar uzun vadede toplumsal değişimin önemli bir kaynağı olarak karşımıza çıkar.”

Toplumsal ağlar, toplumun geniş anlamda bütün kesimlerini içine alarak, işbirliğinin toplumun tabanına yayılmasını sağlar. Toplumsal boşluklara değinerek daha geniş boyutlu bir işbirliğini besler.

Toplumsal ağların bir parçası olan bireyler arasındaki “güçlü” bağlar (akrabalık, samimi arkadaşlık vs.), toplumsal eylemi ve bütünlüğü sağlamada “zayıf” bağlardan (ikincil bir dernek üyeliği, tanışıklık ilişkisi vs.) daha az önem arz eder. “Zayıf bağlar, belirli gruplar içinde yoğunlaşmış güçlü bağların aksine, farklı küçük grupların üyelerini birbirine bağlar” (Putnam, 1993: 175). Toplumun geneline yayılmış olan bu ağlar toplumsal iletişimin ve güvenin arttırılmasında etkilidir.

Kolektif eylemin ikilemini çözmede, yatay ağlar taraflara yardımcı olduğuna göre, yatay bir şekilde yapılanmış örgütler de geniş anlamda kurumsal performansa olumlu bir etkide bulunurlar. Yatay olarak örgütlenmiş gruplara üyelik (spor kulüpleri, kooperatifler, karşılıklı yardımlaşma dernekleri, kültürel dernekler ve gönüllü birlikler gibi), olumlu bir yönde iyi yönetimle ilişkilendirilebilir. Tersine, dikey olarak örgütlenmiş yapılara üyelik oranı ise (mafya gibi) kötü bir idarenin varlığına işaret eder. İtalya’daki kuzey-güney farkı bu bağlamda açıklanabilir. İyi yönetim, koro gruplarının ve futbol takımlarının ürünüdür (Putnam, 1993:173).

1.3.3. Yurttaş Katılımı

Yurttaş katılımı siyasal alanda demokrasilerin temel değerlerinden biridir. Yurttaşların karar alma süreçlerine katılımını arttırmak, onların kendilerini ilgilendiren konularda etkin konuma gelmelerini sağlamak liberal demokrasi çerçevesinde çoğulculuğun temelini oluşturur. ‘Geniş kapsamlı örgütsel yaşamın yalnızca iyi bir

hükümetin değil, aynı zamanda dayanıklı ve uzun süreli çoğulcu bir toplumun da tamamlayıcısı' olduğu genel olarak kabul görür (Touraine, 2002: 98).

Katılım yalnızca seçme ve seçilme hakkını kullanmaya ilişkin bir kavram değildir. Bunun dışında yurttaşların sürekli olarak hükümet politikalarını etkileyebildiği ve denetleyebildiği mekanizmaların hayata geçirilmesi ile ilişkilidir. Bu noktada siyasal katılımın arttırılmasının yolu sivil toplumun devlet ile kurduğu ilişkide demokratik değerlerin benimsenmesinden geçer.

1.3.3.1. Tanımı ve Kaynakları

Yurttaşlık kavramına, üyelik hakkında ve bir topluluğa aidiyetten söz ederek daha genel bir anlam yüklenebilir. Ait olunacak topluluk ister ülke genelinde, ister mesleki alanda olsun, haklarla, güvencelerle, dolayısıyla söz konusu topluluğa ait olmayanlarca tanınmış farklılıklara göre tanımlanan aitlikle ilişkilidir (Touraine, 2002: 99).

Campbell'e göre (2004, alıntı Theiss-Morse & Hibbing, 2005: 228), yurttaş katılımı, "yalnızca kamu politikalarını etkileme amacıyla değil, bedelsiz olarak kamu ruhuyla gerçekleştirilen kolektif eylemlerden" oluşur. Bu noktada, yönetenleri ve onların eylemlerini seçmeyi amaçlayan siyasal katılımından ayrı bir takım özellikler taşır. Gönüllü dernek üyelikleri, amatör futbol ya da basketbol takımları, bu noktada yurttaş katılımının gerçekleştiği yerler olarak karşımıza çıkar. Gönüllü dernekler, bireylerin kendi bencil çıkarları dışında, daha geniş anlamda ortak nedenler çerçevesinde bir araya geldikleri yapılar oldukları ölçüde bireylerin tutum ve davranışlarını da değiştirirler. Bireyler, bu derneklere üyelikleriyle beraber bireyler arasındaki anlam farklılıklarını ve tolerans gibi bir takım demokratik değerleri de öğrenirler (Theiss-Morse & Hibbing, 2005: 230).

1.3.3.2. İşlevi:

Sosyal sermayenin dayandığı temel noktalardan birisi yurttaşlık kültürünün toplumsal yapı içerisindeki konumudur. Bir toplumsal sistemi meydana getiren kurumsal yapıların, o sistem içinde verimli bir biçimde işlevini sürdürmesi hizmet verdiği bireylerin tutumuyla ilişkilidir. Machiavelli'nin "yurttaşlık erdemi" üzerine yaptığı vurgu bu noktada önem taşır. Kamusal ilişkilerde aktif vatandaş yani katılım; eşit hak ve sorumluluk, bireyler arası dayanışma ve güven, kamu ruhunu temsil ettiği ve

çıklarların eklenmesine hizmet ettiği ölçüde dernekler, yurttaşlık bilincinin ve kültürünün yaygın olduğu toplumlarda etkin bir demokrasinin var olmasına ve kurumsal performansa katkı sağlarlar (Putnam, 1993).

Sosyal sermaye literatüründe önemli ölçüde dikkat çekilen nokta, yurttaş katılımının kişiler arası güveni arttırdığıdır (Theiss-Morse&Hibbing, 2005: 230). Çeşitli insan grupları arasında sıklıkla tekrarlanan etkileşim, genellenmiş karşılıklılık normunun üretilmesinde etkilidir (Putnam, 2000: 21). Toplum içinde yurttaşlar herhangi bir eylemde bulunurken, o eylemin başkaları tarafında da benzer biçimde gerçekleştirileceği varsayımıyla hareket ederler.

Yurttaşlık bilincinin yüksek olduğu toplumlar diğerlerine oranla, daha yatay ilişki ağlarının yer aldığı toplumlardır. Kamuya ilişkin sorunların çözümünde vatandaşların etkin biçimde yer aldığı bu toplumlarda siyasal alanda daha uzlaşmacı ve eşitlik yanlısı bir tutum söz konusudur. Bu toplumlarda, toplumsal güvenin, yasalara inancın daha yüksek ve bireylerin kendi hayatları konusunda daha tatminkâr olduğu gözlenmiştir (Putnam, 1993: 113). Aksine daha dikey ilişkilerin yer aldığı toplumlarda, kurumsal reformlar ya da siyasi kararlar toplum liderleri tarafından alınırken, topluma tepeden empoze edilirler.

Putnam (1993), İtalya üzerine yaptığı çalışmada, bölgesel olarak yurttaşlık kültürünü ölçmeye çalışmış ve yurttaşlık bilincini kurumsal performansla ilişkilendirmiştir. Bu noktada yurttaş toplumunu test ederken gazete okuma oranlarını, dernek üyeliklerini, seçime katılma oranlarını ve nedenlerini değişken olarak incelemiştir (Putnam, 1993: 91-95). Daha sivil bölgeler ekonomik gelişmenin de hızlı olduğu bölgelerken, aynı zamanda kamu kurumlarının işleyişi yönünden de daha etkindirler. Daha sivil bölgelerde bireyler toplumun genelini ilgilendiren konulara daha ilgili olurken, yurttaşlık bilincinin gelişmediği bölgeler bireysel çıkarların ön plana çıktığı yerlerdir.

İtalya'da, seçimlere katılma oranlarına bakıldığında bölgeler arası çok fark gözükmemektedir. Ancak seçime katılma nedenleri farklıdır. Kuzey'de makro düzeyde sorunlara çözüm üretilmesi açısından seçim yapılırken, Güney'de parti seçimleri çıkar amaçlı ve kişisel ilişkilere dayalıdır. Bu noktada referanduma katılım oranlarının daha açıklayıcı olduğunu savunan Putnam, Kuzey'de referanduma katılım oranlarının

Güney'e oranla daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu aynı zamanda Güney'deki klientalist ilişkilerin de bir yansımasıdır.

Tüm bunlardan hareketle sosyal sermayenin toplumsal eylemin gerçekleştirilmesindeki önemi yadsınamaz. Çoğulcu demokrasilerin arzuladığı toplum kişilerarası iletişim ağlarının geliştiği, demokratik değerlerin hakim olduğu ve güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu toplumdur ki bireyler ancak bu toplumlarda hayatlarından yeterli tatmini sağlayacak ortamı bulurlar. Bu noktada, sosyal sermaye, bireylerin yaşam alanını iyileştirmede yadsınamayacak bir öneme sahiptir.

1.4. SOSYAL SERMAYE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Günümüzde sivil, kültürel ve sosyal organizasyonların ve bunlar aracılığıyla üretilen normatif ilişkilerin toplumsal olguları nasıl etkilediği konusu giderek önem kazanmaktadır. Eğitim, ekonomik kalkınma, sosyal katılım ve yönetim performansları gibi konularda, kişiler arasında iletişim ağlarını kurabilmiş olan toplumların, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda gelişme gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu çalışmada üzerinde durulan ise var olan toplumsal ağların ve bu ağlar içerisinde üretilen güven, karşılıklılık gibi değerlerin bir toplamı olan sosyal sermayenin, günümüz modern toplumunda demokrasi ve demokratik değerler ile olan ilişkisidir.

1.4.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi kavramının kökeni oldukça eskiye dayanmaktadır. Sözcük anlamı, Yunanca'da demos (halk) ve kratos (yönetim) sözcüklerinin birleşmesiyle meydana gelen halkın yönetimini ifade etmektedir. Diyalog düşüncesi çerçevesinde şekillenen demokrasi düşüncesi kısaca halkın, halk tarafından yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bir yönetim biçimi olarak tanımlanan demokrasi, karar alma süreçlerinin sistemli bir bütün olarak düzenlendiği, hukuk devleti ilkesi ile özdeşleşen kurumlar ve kurallar rejimidir.

Touraine'e (2002: 358–360) göre, demokrasi; insan hakları, azınlıkların korunması, devletin ve ekonomik iktidar merkezlerinin iktidarının sınırlandırılması anlamını da içermektedir. Bu bağlamda, demokrasi; çoğulculuk, şeffaflık ve katılımçılık temelinde işlevsel olan bir sistemdir. İktidarın sınırlandırılması, temel hak ve

özgürlüklerin korunması, yönetenlerin temsiliyet yetkisi yani meşruluğu ve hukuk üstünlüğüne dayalı bir toplum içerisinde yurttaşlık bilinci ile yakın ilişki içersindedir.

Demokrasi bir diyalog rejimidir. Diyalogun gelişmediği kapalı toplumlar demokratik bir kültür üretemezler. Bu nedenle bütün demokrasi modellerinin temelinde yatan katılım ve bu katılım nasıl biçimlendiğidir. Düzgün işleyen bir demokrasi, özgür ve adil seçim sistemine, açık ve sorumlu bir hükümete, sivil ve siyasi haklara ve veya sivil toplumun varlığına dayanmaktadır (Beetham ve Boyle, 2005: 29).

Günümüzde demokratik rejimlerin ülkelere göre büyük değişiklik göstermesi farklı farklı demokrasi modellerinin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, “normatif demokrasi”, “ampirik demokrasi”, “liberal demokrasi”, “anayasal demokrasi”, “korumacı demokrasi”, “gelişmeci demokrasi” “radikal demokrasi”, “müzakereci demokrasi”, “oydaşmacı demokrasi”, “çatışmacı demokrasi”, “sosyalist demokrasi”, “delegatif demokrasi”, “bütünleştirici demokrasi” vs. gibi farklı adlar altında bir dizi kavram kullanılmaktadır (Schmidt, 2002: 207).

Katılımcı demokrasi kuramı çerçevesinde, katılıma, katılım imkânlarının maksimize edilmesine, ve iş dünyası, eğitim sektörü ve henüz demokratik düzenin nezareti altında bulunmayan toplumsal ve ekonomik alanların demokratikleşmesine önem verilir (Schmidt, 2001: 164). Birleştirici (associative) demokrasi modeli de, katılımcı kuramın yurttaşlık teorisi üzerine vurgu yapan bir türüdür ve diğer tüm katılımcı demokrasi modelleri gibi liberal temsili demokratik modelin eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır (Tosun, 2005: 25).

Liberal temsili demokrasi modelinde, devlet, piyasa ve sivil toplum olmak üzere üç farklı etkinlik alanı ayırt edilmiştir. Sivil toplum alanı, devletin temsil ettiği politika alanı ile bireylerin ekonomik faaliyet alanı olan piyasanın dışında kalan, gönüllü örgütlenmeye dayalı, kendi kendini yöneten devletten görece özerk olan yapıları içinde barındırır (Tosun, 2005: 26). Liberal kuram bu üç alan arasında kesin bir ayırım yapılması ilkesine dayanırken, aksine birleştirici kuram bu üç alanın, devlet-piyasa-sivil toplum, toplumsal sorunları çözmeye işbirliği içinde olmaları gerektiği mantığını temel alır. Bu noktada, sivil toplum ile demokratikleşme, iyi yönetim ve sosyal sermaye kavramlarını birlikte incelerken, sivil alandaki faaliyetlerin siyasi sonuçları üzerinde durur (Tosun, 2005: 26).

Bu bağlamda, bu çalışmada üzerinde durulan sosyal sermaye teorisi katılımcı demokrasi ile ilişkisi açısından önem taşımaktadır. Kendi kendini yöneten gönüllü kuruluşlar ve işbirliği biçimleri ekseninde oluşan yapılar ve bu yapılar arasında gelişen ilişkilerin tümü demokratik sistemin niteliğini belirleyen unsurlardır. Bu gönüllü birlikler aracılığıyla siyasal alan ile sivil toplum arasında bir köprü oluşturulması söz konusudur. Bu noktada sosyal sermaye üzerine vurgu yapan demokrasi kuramları, demokratikleşme çabalarını yalnızca devlet ve onun kurumlarından oluşan siyasal alanın dışına çıkararak, siyasetin alanını genişletmeyi amaçlamaktadır.

1.4.2. Demokrasi Çerçevesinde Sosyal Sermayenin Önemi

Sosyal sermaye teorisi, bireyler arasındaki iletişim ağları, güven ve karşılıklılık normları, yurttaşlık bilinci ve katılım gibi kavramlara vurgu yaptığı ölçüde demokrasi ile yakın ilişki içerisindedir. Sosyal sermaye teorisi toplumun geneline ve yaşamın her alanına demokratik değerlerin hâkim olması amacıyla demokratik sistemin etkinliğini arttırması için bir araç olarak da görülebilir.

Toplu eylem ikilemi sorununda üçüncü bir taraf olarak yasal kısıtlamalar ya da devlet güvencesi, bireyler arasındaki çatışmayı çözmeye bir alternatif olarak karşımıza çıkar. Ancak, hukuka dayalı demokratik sistemlerde, bireyler arasında güven ve işbirliği normları gelişmediyse, yalnızca yasal yaptırımlarla toplumsal huzurun sağlanabilmesi çok güçtür. Bu nedenle, sosyal sermaye teorisi, her hangi bir yaptırım ya da baskı aracı olmaksızın, bireyler arasında geliştirilecek iletişim ağları, güven ve karşılıklılık normlarının demokratik yapıya katkısı üzerinde durmuştur.

Kişisel çıkar ve sözleşme toplumsal kurumların önemli bir kaynağı olsa da, etkin organizasyonlar, ortak etik değerlere sahip topluluklar üzerinde yükselir (Fukuyama, 2005: 42). Güven, normlar ve ağlar gibi sosyal sermaye stokunun kendisi, destekleyici ve birleştirici bir özellik taşır. Bunlar sivil toplumun özelliklerini yansıtır. Bunların tam akside sivil olmayan toplumlarda, güvensizliğin, aldatmanın, sömürünün, izolasyonun ve düzensizliğin kaynağını oluştururlar. Bu noktada yalnızca ortak etik değerlerin başka bir deyişle demokrasinin gerektirdiği tartışabilme ve uzlaşma ortamının yaratılabilmesi sosyal sermaye stokunun geliştirilmesiyle yakından ilgilidir.

Uygun bir sosyal sermaye stokunun oluşturulmasıyla, daha mutlu bir toplumsal denge durumu yaratılabilir. Yoğun toplumsal ağlar ile nitelenen ve bireylerin sivik normlarla bağlı olduğu bir toplumda, var olan işbirliğini, güven ve karşılıklılık normlarını ihlal etmek büyük risk taşır (Putnam, 1993: 178). Çünkü, işbirliğinden yana bir çözümün desteklendiği toplumlarda toplumun kendisi zorlayıcı bir güç oluşturur. Bu çerçeveden bakıldığında, toplumsal işbirliğinin arttırılması, demokratik kurumların işleyişine de olumlu katkılarda bulunur. Çünkü yalnızca yasalarla sınırlı kalmayarak, geniş anlamda toplumun tabanına yayılan demokratik değerler kümesi, bireylerin yaşam biçimlerini doğrudan etkiler.

Sivil toplum, gönüllü kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapıdır (Sarıbay, 1998: 90). Sivil toplum içerisinde, örgütsel gönüllü işbirliği ve güven toplu eylemin sorunlarını çözmeye, piyasa ya da hiyerarşiye dayalı bir sistemden daha etkilidir (Kwon, 2004: 135). Modern toplumda, sivil toplumun ekonomik alan içine yerleşmiş görüntüsünün halen baskın olması söz konusu olsa da, kurumsal temelden çok onun faaliyetleri ve yönelimleri önem arz etmektedir (Tosun, 2001: 61).

Sugden'e göre, güven/karşılıklılık ve bağımlılık/sömürü farklı toplumsal bağlamlarda, farklı düzeylerde verimlilik ve kurumsal performans arz edecek şekilde, toplumu bir arada tutma ve toplumsal istikrarı sağlama işlevi görür. Her iki durumda da rasyonel birey var olan toplumsal düzenin kuralları çerçevesinde hareket edecektir. Toplumu bu noktada sivik ve sivik olmayan olarak tanımlayacak olan, o toplumun tarihsel gelişimi olacaktır (Putnam, 1993: 178). Örneğin, Kuzey ve Güney Amerika'nın tarihsel mirası, farklı toplumsal sistemlerin var olmasına zemin hazırlamıştır. Post kolonyel dönemde, Birleşik Devletler ve Latin Amerika ülkeleri, aynı anayasal biçimleri, kaynakları ve benzer uluslar arası fırsatları paylaştılar ancak, kolonyel dönemden, Kuzey Amerika'ya kalan, adem-i merkezîyetçi, parlamenter İngiliz mirası iken Latin Amerika ülkelerine, İspanya geleneğine bağlı olarak merkezi otoriter bir yapı, yakınlık ve patronaj ilişkileri kaldı. Farklı toplumsal bağlamlar Kuzey ve Güney Amerikalılar için farklı fırsatlar ve eğilimleri de beraberinde getirdi (Putnam, 1993: 179).

Buradan hareketle Türkiye’de Amerika kıtasında olduğu şekliyle siyasal geleneğin sosyal sermaye ve öğelerini nasıl etkilediğini araştırmak gerekmektedir. Türk siyasi hayatının başat özellikleri ve Osmanlı’dan kalan siyasi gelenek, günümüz demokrasi anlayışını ve devletin sivil toplumla kurduğu ilişkiyi anlamak için önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜR VE DEMOKRASİ

Bu bölümde Türkiye'deki siyasal kültür üzerinde durulmaktadır. Türkiye'de demokrasinin gelişimi, topluma yansımaları ve benimsenmesi incelenmektedir. Buradan hareketle, sosyal sermaye öğelerinin Türkiye'nin siyasal hayatında nasıl bir rol oynadığı araştırılarak, bu öğelerin ve sivil kültürün, bununla beraber sivil toplumun genel bir analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de demokrasi kültürü üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır.

2.1. TÜRKİYE'DE SİYASAL YAPI

Bu noktadan hareketle, Türkiye'de sosyal sermayenin öğelerine değinmeden önce Türkiye'de siyasal yapının özelliklerini tarihsel olarak ele almak, belli dönemler itibarıyla demokrasinin özelliklerini açıklamak anlamlı olacaktır. Bu noktada vurgulanmak istenen, siyasal kurumların yanı sıra yurttaşların siyasal alanla ilişkisidir.

2.1.1. Osmanlı'da Siyasal Yapı

Batı'da modern devleti yaratan merkezileşme süreci, feodal özelliklerinden dolayı çevre güçlerle karşı karşıya gelme ve bunun sonucunda bir dizi uzlaşmayı kapsamaktadır (Mardin, 1985: 110). Bu güçler feodal soylular, kentler ve daha sonrasında endüstri emeğini içine almaktaydı. Uzlaşmalar aracılığıyla ulus-devletin eklenerek çevresel gücün bir bölümünün merkezle bütünleşmesi sağlanmıştır. Bu noktada sürekli olarak bir takım karşı karşıya gelmeler ekseninde oluşan siyasal yapı, farklı siyasal kimliklerin oluşmasına yol açmıştır (Mardin, 1985: 110).

Osmanlı siyasal sistemi Batı'da var olan bu karşı karşıya gelmeden farklı bir takım özellikler göstermektedir. Osmanlı'da temel karşı karşıya gelme tek boyutlu olarak merkez ile çevrenin arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktaydı (Mardin, 1985: 110). Çevre ile merkezin kopukluğu, geleneksel Osmanlı sistemi içindeki bir takım özellikler tarafından beslenmekteydi. Bu özellikler genel olarak, resmi görevlilerin gayri

Müslimler arasından seçilmesi ve bu resmi görevlilerle özgür Müslümanların tamamen farklı yaşam biçimlerinden, kent ile göçebelik arasında küçümsemeye dayalı bir tutumun varlığından, Osmanlı- öncesi soylular zümresinin devletin devamına ilişkin bir tehlike olarak görülmelerinden ve merkezin büyük ölçüde askeri yapıya sahip olmasından kaynaklanıyordu (Mardin, 1985: 111-113). Bunun yanı sıra, devletin bürokrat çekirdeğinin ekonomiyi de büyük ölçüde denetim altına alması ve toprak mülkiyetine koyduğu sınırlamalar da bu kopukluğun pekişmesine neden olmaktadır. Merkezdeki seçkinler siyasal faaliyetleri ve ekonomik kaynakları ellerinde tutmaya ve kenarın merkez üzerinde etkide bulunmasını ve kararlara katılmasını önlemeye çalışmaktaydılar (Heper, 1980: 5).

Osmanlılar başlangıçtan beri merkezi bir yönetim kurmuşlardır. Osmanlı siyasal sistemi, üstün, yetkili ve karizmatik bir devlet, devletin üstünlüğünü ve çıkarını sağlamakla görevli bir yönetici kadro ve devlete gelir sağladıkları için korunması gerekli uyruklardan oluşmaktadır (Heper, 1980: 7). Bu noktada devlet ile reaya yani uyruklar arasında her hangi bir başka siyasal güç yoktu. Merkez, zayıf düştüğü dönemlerde dahi, herhangi bir ara siyasal güce merkezden bağımsız olarak kullanılabilir bir siyasal-hukuksal yetki vermemiştir (Heper, 1980: 7).

Osmanlı padişahları kural koyma yetkisini elinde bulundurmaktaydı. Uyrukların yükümlülükleri ve statüleri, merkezi yönetim ve örgütleri, toprak kullanımı ve vergiler konularında pek çok düzenleme yapılmıştır (Heper, 1980: 13). Bu noktada devlet daima düzenleyicidir; uyrukları ile ilişkilerinde geniş yetkilere sahiptir. Devletin koyduğu kurallar kendisini sınırlamaz. “Kurallar haklarla değil, yükümlülükler ve sorumluluklarla ilgilidir” (Heper, 1980: 13).

Heper’in aktarımıyla Osmanlı siyasal kültürünün ana öğeleri arasında, devlet gücünden korku, idarenin güçsüzlüğünden ve kanun boşluklarından yararlanma ve otoriteye dayalı kişi- devlet ilişkileri yer almaktadır. Burada kanun boşluklarından yararlanmadan kasıt, tebaanın merkezle olan ilişkilerde dolaylı yollardan denetim zayıflıklarından yararlanarak, var olan kuralları ihlal etme, ya da kurallara uyuyormuş gibi yaparak kendi lehine pratikler sergilemesidir. Bu bağlamda, çevrede süregelen taktikler, hileler ve numaralar Türkiye’nin tarihsel geleneğinde yer edinmiştir (Erdoğan, 2000: 27). Bu tip pratikler, “devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi dolaymlayan “ara

mekanizmaların zayıf olduğu koşullarda devlet eylemi önünde fiili bir sınır oluşturmuştur” (Erdoğan, 2000: 27).

Osmanlı’da devletin konumunu güçlendiren bir diğer özellik din-devlet birliğidir. Bu noktada devlet hükmetme yetkisini Tanrı’dan yani ilahi bir güçten alır. Devlet, toplumda bütünleşmenin simgesi olmuş ve toplumda hayranlık ve korku uyandıran bir kurum halini almıştır (Heper, 1980: 14).

Devletin otoritesi yalnızca padişah ile sınırlı değildir. Özellikle 19. Yüzyıldan itibaren padişahların kişisel zayıflıklarının ön plana çıkmaya başlamasıyla, Osmanlı’da devlete hizmet eden merkez bürokrasisinin önemi artmıştır. Merkez bürokrasisinin genel özelliği devlete beslenen sonsuz sadakat duygusudur (Heper, 1980: 14).

Osmanlı siyasi yapısı genel kabul gördüğü ifadeyle patrimonyal bir özelliğe sahiptir (Shaw, 1976, Heper, 1980, Vergin, 1985,). Patrimonyal siyasi sistemlerde merkez, toplum düzeninin koruyucusu olarak düşünülür, siyasi seçkinler de bu tip bir merkez kavramı ile yakından ilişkilidir (Heper, 1980: 5).

Osmanlı’dan başlayarak, Türk siyasi hayatının en önemli özelliği, devlet seçkinlerinin, asker ve sivil bürokrasinin özellikle 19. Yüzyıl modernleşme hareketlerini ve Cumhuriyetin kurulmasını da kapsayan etkileridir. Bir yandan, Osmanlı’nın Batı karşısında geri kalmış durumunun öncelikli olarak askeri alanda, daha sonra da kurumsal modernleşme reformlarını başlatma düşüncesinde olanlar, diğer taraftan da daha geleneksel unsurları vurgulayanların yer aldığı devlet seçkinleri ve aralarındaki mücadele Türk siyasi hayatına yön veren öğelerin başında gelir. Bu noktada, 19. Yüzyıl Osmanlı tarihi devlet seçkinlerinin reformcu ve muhafazakâr kanatları arasında seçkinler-içi bir mücadelenin tarihi olarak görülebilir (Özbudun, 1995: 5). Bu mücadelenin sonunda, reformcu bürokrat ve subayların, sultana karşı otoritelerini arttırarak devlet örgütü üzerinde hâkimiyet kurlmaları söz konusu olmuştur.

Osmanlı’da ilk demokrasi hareketlerinin Ekim 1808 Sened-i İttifak ile başladığı genel bir kanıdır. Sened-i İttifak Ayan Meclisinin hükümet içinde kendini resmen kabul ettirmesi ve padişahın keyfi bir takım haklarının kısıtlanması açısından önem taşır. Sened-i İttifak ayanlar ile padişah arasında, padişahın can ve mal güvenliğine saygılı, vergi adaleti vaat ettiği ve ayanların devlet işlerinde, asker ve vergi toplamada padişaha sadık kalacaklarına dair verdikleri sözü belgeleyen bir sözleşmedir.

Ancak Heper'e (1980: 19) göre, İngiltere'de Magna Carta'nın çoğunluk kuralı ve yerel seçkinlerin merkezi yetkeyi etkileyebilecekleri düşüncesini içerirken, Sened-i İttifak benzer biçimde çoğulculuk düşüncesi üzerinde temellenmez. Sened-i İttifak, kenarın girişimi sonucu ortaya çıkmamıştır. Sened-i İttifak'a göre yerel seçkinler, merkeze vergilerin toplanması ve askere alınma konularında yardım edeceklerdir. Bu, merkezi güçlendirme ve devleti kurtarma düşüncesinin yansımasıdır (Heper, 1980: 20).

Osmanlı'da yerel seçkinlerle merkez arasında köylülerin zararına olacak bir anlaşma yapılmasından kaçınılmıştır. Bu noktada Avrupa ile bir fark söz konusudur. Avrupa'da mutlak krallıklar döneminde senyörlerin feodal ayrıcalıkları devam etmiş, aristokrasi ile anlaşmalar yapılarak, aristokrasiye köylüler üzerinde yetkiler tanınmıştır (Heper, 1980: 16). Osmanlı'da ise merkez, yerel seçkinlere bu tip yetkiler tanımamış, onları kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmayı amaçlamıştır. Yerel seçkinlerin idarede görev almalarını daima geçici bir önlem olarak görmüştür (Heper, 1980: 18).

Heper'e göre (1980 : 25):

“Osmanlı'da yerel seçkinler, sözcüğün gerçek anlamı ile yereldirler. Güçleri merkezin taşradaki etkisizliğine bağlıdır. Hiçbir zaman ekonomik güçlerini merkezin politikasında etkin olacak biçimde siyasal güce dönüştürmeye çalışmamışlardır.”

19. Yüzyıl modernleşme hareketleri, Osmanlı aydınlarının yani merkez sivil ve askeri bürokrasisinin devletin, zayıfladığı Batı'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yeniden konumlandırma çabasıdır. Batılılaşma düşüncesi o dönem Osmanlı aydınları arasında toplumda geleneksel değil akla dayalı bir yönetim biçiminin benimsenmesini gündeme getirmiştir. Bu noktada Batının bir takım kurumlarının Osmanlı siyasal sistemine eklenmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır (Hanioglu, 292) .

1839 Tanzimat fermanı 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında, kimilerine göre dış baskıların, kimilerine göre ise dağılmakta olan imparatorluğu bir arada tutma çabalarının bir sonucudur. Tanzimat fermanı ile birlikte hükümdar kendi iradesinin sınırlanmasını kabul etmiş, can, mal ve namus güvenliği konularının din farkı gözetilmeksizin, yapılacak kanunlara göre idare edilmesini kabul etmiştir. Bu noktada yasama görevi yapacak sürekli meclisler öngörülmektedir. Ancak bu meclisler, halkı temsil eden meclisler olarak değil, ulema, bürokrasi ve ordu seçkinlerinin meclisleri olacaktır. Temel sorunları Devlet'i kurtarmak olan Osmanlı aydınları için, parlamento, Fransız devrimi sonrasında milliyetçilik akımlarına karşı birleştirici bir unsurdur. Bu

bağlamda, parlamentoda düşünülen temsil, genel olarak halkın ve onun içinde gelişen belirli tabakaların temsili ve iktidarı paylaşması değil, etnik temele dayalı bir temsildir (Hanioğlu, 293).

Tanzimat döneminde Avrupa ile ilişki içinde olan aydınların da etkisiyle, 1876 yılında tahta çıkan II. Abdülhamit Meşrutiyeti ilan etmiştir ve Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası Kanun-i Esasi hazırlanmıştır. Kanuni Esasinin hazırlanış aşaması, halkı temsil eden bir kurucu meclis söz konusu olmamıştır ya da kurucu bir referandum da söz konusu değildir. Hukuki olarak siyasi erkin yani padişahın tek taraflı bir işleminden doğmuş bir 'ferman'dır (Gözler, 2000: 23). Kanun-i Esasi'de, devletin rejiminin monarşi olduğu, dilinin Türkçe, dininin İslam, İstanbul'un başkent oldu belirtilmiş, vatandaşlık hakkı, kişi hürriyeti, ibadet hürriyeti, mali güce göre vergi, konut dokunulmazlığı, eşitlik ilkesi, işkence yasağı, basın hürriyeti gibi konular düzenlenmiştir (Gözler, 2000: 26).

Anayasa imparatorlukta uzun zamandır var olan reform sürecinin bir sonucudur ve beraberinde kurulan Mebusan Meclisi padişahın mutlak otoritesine karşı getirilen en somut sınırlamadır. Ancak, yönetim erkini kullanırken eleştiriye ve müdahaleye açık olmayan padişah ve yakın çevresinde mecliste gerçekleşen tartışmalar bir süre sonra rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu eleştirilerin dozunun artmasını ve karmaşayı öne süren II. Abdülhamit Şubat 1878'de Kanun-i Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak meclisi tatil etmiştir (Akşin, 2000: 160).

Padişah II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında askıya alınan Anayasayı yeniden yürürlüğe koyduğunu ve yakında seçim yapılacağını 23 Temmuz 1908'de ilan etmiştir. Bu tarihe kadar kapalı kalan Meclisin açılmasında reformcu aydınların ve subayların başını çektiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi büyüktür. Yapılan seçimlerde kendisini Meşrutiyetle özdeşleştiren İttihat ve Terakki'nin listeleri büyük çoğunlukla kazanmıştır. Bu dönem anayasada yapılan değişikliklerle kanun dışı tutuklama yasaklanmış, haberleşmenin gizliliği, kanun ve dernek kurma hakkı kabul edilmiştir. Padişahın mutlak veto yetkisi, 'geciktirici ve zorlaştırıcı' veto yetkisine dönüştürülerek, parlamentonun herhangi bir yasama faaliyetini padişaha rağmen yapabilmesinin önü açılmıştır (Gözler, 2000: 38-39). Bunların yanı sıra II. Meşrutiyet olarak adlandırılan bu yeni dönem, siyasal parti kurulmasının ortaya çıktığı, özellikle

genç subayların padişaha sadakat eğilimlerinin aksine halka bağlılık olarak ifade edildiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Berkes, 1973: 346).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, seçkinler arasında reformcu ve gelenekçiler arasındaki bölünmelerin yanı sıra, anayasacılar ve tepeden inme reform taraftarları arasında da bir ikilik oluşmuştur (Özbudun, 1995: 6). Anayasacılar yani liberaller bir yandan farklı bir meşruluk kaynağı olarak parlamentonun kurulmasını isterken bir yandan da serbest seçime dayanan bir sistemde, eski merkezdeki gelenekçiler ve çevredeki yerel güçlerin bu noktada reformun temellerine tehdit oluşturmalarıyla karşı karşıya kaldılar (Özbudun, 1995: 6). Bu ikilik, yalnızca Osmanlı dönemi itibariyle değil, devamında Cumhuriyetin ilk yıllarında Tek parti dönemi süresince, sistemin kendisini savunma amaçlı olarak demokratik bir takım değerlerin 1945'e kadar siyasal alana girememesine neden olmuştur.

II. Meşrutiyet ile Osmanlı rejimi, parlamenter monarşiye dönüşmüş, reform yanlısı İttihat ve Terakki'nin etkisi Kurtuluş Savaşı'na kadar hissedilmiştir. Cumhuriyet'in kurulması aşamasında da İttihat ve Terakki'den miras kalan bir anlayışın sonuçları gözlenmektedir. Bu noktada ilerici ve reform yanlısı aydınların, halkın egemenliğine vurgu yaparak yeni bir rejime doğru hareket ettikleri söylenebilir.

2.1.2. 1923-1946 Tek Parti Dönemi

Cumhuriyetin ilk 25 yıllık dönemi, zaman zaman Osmanlı geçmişinden tamamen bir kopuşun iddiası içerisinde olsa da toplumsal yapı, siyasal gelenek ve kültür açısından bir süreklilik mevcuttur. Osmanlı'ya benzer biçimde Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal kültürünün özellikleri arasında da devletin toplumda önemli bir yerinin olması, seçkincilik, muhalefete hoşgörüsüzlük, fizik gücü vurgusu, kapsayıcı bir ideoloji gereksinimi ve siyasal gücün tek olarak algılanması yer alır (Heper, 1980: 4-5).

Cumhuriyet, bir yandan ulusal egemenlik gibi fikirlerle bütünleştirerek, modern, merkezîyetçi, devletçi bir merkez oluştururken, kentler dışındaki taşrayı da fazla etki alanına almayarak, Osmanlı'da görülen merkez-çevre arasındaki kopukluğu devam ettirerek arttırmıştır (Mardin, 1985, Kalaycıoğlu, 1998: 37).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, bürokratik yönetim geleneğinden beslenen kurucu seçkinler, kendilerini toplumun üzerinde ve ondan özerk olan bir devletin gerçek hizmetkârları, kamu yararının tek koruyucusu ve modernleşmenin başlıca araçları olarak görmüşlerdir (Özbudun, 1995: 9). Bu noktada Cumhuriyetin ideolojik temelini oluşturan Kemalizm, Türkiye’de yaşayan Türk milletinin milli modernizasyon idealidir ve bu özellikleriyle dönem koşulları gereği esnek ve pragmatiktir (Belge, 2001: 38). Kemalizm’in altı ilkesi bu noktada farklı yorumlara da açıktır, ilkeler savaştan yeni çıkmış bir toplumun kendini tüm kurumlarıyla siyasal, ekonomik ve sosyal alanda var edebilmesinin temelinde şekillenir. Zaman içinde bir takım sorunlara çözümler üretildiği ölçüde, ilkelerin, yeniden yorumlanması da gündeme gelmiştir.

Kemalizm’in halkçılık ilkesi diğer tüm ilkelerle bağlantı içindedir. Halkçılık çok boyutlu bir kavramdır. Birinci boyut, halkın siyasal hayata ve yönetime katılmasına ilişkin olan siyasal boyut; ikinci boyut, halkın değer ve özlemlerinin nasıl korunacağına dair kültürel boyut ve üçüncüsü ise, toplumsal düzen ve sosyal sistemin yapısal özellikleri ile ilgili olarak toplumsal sınıflar sorunudur (Köker, 2000: 137).

Siyasal boyut Cumhuriyetçilik ilkesi içinde ulusal egemenlik fikri ile özdeşleştirilerek, halkın siyasal hayata ve yönetime katılmasına ilişkin olarak ifade edilir. Ancak Tek Parti dönemiyle birlikte bu ifadenin içinde yer alan ulusal egemenliğin çok partili bir siyasal rejim içinde kullanılması söz konusu olmamıştır. Tüm bir halkın Tek partinin çatısı altında temsil edilmesi, halkın o dönem için sınıfsız, dayanışmacı bir bütün olarak tarif edilmesiyle ilişkilidir. Kemalist ideolojide toplumsal sınıfların yokluğu fikriyle Tek parti rejimi meşrulaştırılmakta ve bunun demokrasi olduğu savunulmaktadır (Köker, 2000: 158). Halkın türdeş birliğini ifade eden halkçılık ilkesi çerçevesinde, bürokratik elit kesim, özellikle toplumsal düzeyde gerçekleşebilecek her türlü güçlü örgütlenmeden kaçınmış, kitlelerin katılımını değil halkın siyasal olarak dışlanmasına dayanmıştır (Sunar, 1985: 1078).

Halkın egemenliğine dayanan, ancak asker ve sivil bürokrasinin ‘tepeden’ bir modernleşme projesi olan yeni siyasal sistem tüm kurum ve uygulamalarıyla, toplumu yeniden biçimlendirmenin amacını taşır. “Halk için halka rağmen” bu dönüşümü gerçekleştirecek siyasi mekanizma, millet-devlet-parti özdeşliği ile ortaya çıkmıştır. Sınıfsız korporatist özellikler gösteren bir toplumun, aynı olan amaç ve çıkarlarının temsil edildiği Tek Parti (Cumhuriyet Halk Fırkası), bu noktada Türkiye Cumhuriyeti

Devleti ile aynı anlama gelmektedir. Ancak CHP bu dönemde, toplumda tam bir bütünleşme sağlayamamış, büyük oranda elit bir örgüt, bir kadro partisi olarak kalmıştır. Bu özelliği ile partinin lider kadroları, hiçbir zaman partinin tabanını genişletme çabasında olmamışlardır (Özbudun, 93).

Tek Parti dönemi süresince, gerçekte siyasi karar alma organı meclis değil, dar bir kadroydu. Başta cumhurbaşkanı ve başbakanın oluşturduğu, parti yönetimini dahi tam olarak kapsamayan bu dar kadronun aldığı siyasi kararlar, öncelikle iktidar partisinin meclis grubunda benimseniyor ve en sonunda meclis tarafından tasdik ediliyordu. Bu anlamda meclis dar bir kadro içinde alınan kararların yasalaştığı ve meşrulaştığı bir kurumdu (Koçak, 2001: 122).

Tek parti ve lider kadrolar, toplumdaki siyasal, kültürel ve ekonomik dönüşümün yukarıdan aşağıya doğru olacağı ve aşağıdan gelebilecek direnmelerin aşılması gerekliliği üzerinde yoğunlaştılar. Dönüşüm süreci, bir yandan inkılâpçılık ilkesi ile siyasal ve kültürel alanda meşrulaştırılırken, bir yandan da devletçilik ilkesi sanayileşme için gerekli olan alt yapının hazırlanması, devletin iktisadi teşebbüsler kurması ve özel teşebbüslerin desteklenmesi yoluyla ekonomik alanda da varlığını sürdürmekteydi (Köker, 2000). Yapılan inkılâplar, halifeliğin kaldırılması, laiklik ilkesi ile birlikte dinin siyasal alandan uzaklaştırılması ya da başka bir deyişle dinin kontrol altına alınması, toplumun tabanında geleneklere saldırı olarak karşılanmakta ve bir takım huzursuzluklara yol açmaktaydı.

Tüm bu dönüşümler CHP'nin ve partinin değişmez genel başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün (Ebedi Şef- ki sonrasında 1938 yılında İsmet İnönü'nün yerini almasıyla Milli Şef) önderliğinde gerçekleşecekti. Şeflik sistemi, geleneksel Osmanlı-Türk modernleşme geleneğine son derece uygundu. Şefin yönetiminde bir seçkinler grubunun, toplumu kendi düşündüğü ve ön gördüğü tarzda modernleştirme çabasını yansıtıyordu (Koçak, 2001: 135). Bu noktada, gelişmekte olan kentli sınıfların ve geleneksel köylülüğün iktidardan uzak tutulduğu bir sistemdi (Özbudun, 94).

“Demokrasi”, genel ve eşit oy hakkı, belirli aralıklarla (düzenli olarak) yapılan, gizli oy ve açık sayım sistemine dayanan seçim sistemiyle siyasi iktidarların değiştirilmesine olanak sağlayan, muhalefetin kurumsallaştığı bir siyasal sistemdir (Köker, 2000: 13). Bu noktada 1945'e kadar olan Tek Parti dönemini ‘demokrasi’ olarak nitelendirmek pek de mümkün değildir. Ancak Tek Parti iktidarını halkın daha

geniş tabanlı katılımını kısıtlayıcı tutumunun süreklilik düşüncesi taşıyıp taşımadığı tartışmalı bir konudur.

Tek parti dönemi demokrasiye geçişte farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Tek parti dönemini vesayetçi olarak niteleyen grup, bir dönem otoriter yönetim biçiminin devrimlerin ve sistemin toplumda geniş bir tabana yayılana ve eskiye ya da geriye dönük tehditler tamamen ortadan kalkana kadar kısıtlayıcı bir özellik taşıdığını belirtir. Vesayetçi sistemler siyasal katılımı sınırlar ancak alt tabakaların tamamen siyasal alandan dışlanması amaçlamaz; aksine, bir öncü kadronun kontrolünde siyasal katılımın alanını genişletme çabasıdadır (Özbudun, 95). 1930'un başında özellikle Atatürk'ün kendi talebiyle muhalefet partisi olarak kurulan Serbest Fırka, Tek Parti döneminde demokrasiye geçiş için bir deneme niteliği taşır. Anayasanın ve devrimlerin temel niteliğine dokunmaksızın özellikle ekonomik liberalizm üzerine yoğunlaşan parti, siyasal alandan uzakta tutulan yığınların büyük ilgisiyle karşılaşmıştır, özellikle yoğun baskı ve yoksulluk döneminde bir alternatif olarak ortaya çıkan Serbest Fırka'ya olan yoğun destek, CHP'nin geniş halk kitleleri ile olan kopukluğunun bir göstergesidir. Ancak bu desteğin toplumsal dönüşümler için tehdit oluşturduğu ve muhalefetin Atatürk'ün güdümlü muhalefetinden daha öteye geçecek olması karşısında kurucularının kendi inisiyatifiyle kapatılmıştır. Güdümlü muhalefet denemesinden sonra Tek parti iktidarı 1945'lere kadar iktidarını korumuş ve kendi rızasıyla 1945'te çok partili hayata geçilmiştir.

Bununla birlikte CHP'nin asıl niyetinin demokrasiye geçiş olduğu iddiasının karşısında 1935'te parti-devlet bütünleşmesine gitmesi ve CHP ideolojisi olan Kemalizmin ilkelerinin 1937'de anayasaya girerek devlet ideolojisi haline gelmesi göz önünde bulundurulacak olursa, Tek Parti döneminde böyle bir niyet taşınmadığını söylemek de mümkün olabilir (Yılmaz, 2005: 193).

Yukarıda belirtilenleri özetlemek gerekirse devlet-toplum ilişkisi ekseninde, Kemalizm ve Tek parti dönemi anayasal düzeyde demokratik kurumların oluşturulduğu ancak pratikte bu demokratik değerlerin toplumun tabanına yayılmadığı bir dönemdir. CHP kitle desteğine dayanmak yerine, askeri-sivil bürokratik güçlere ve bir ölçüye kadar da büyük toprak sahipleri ve yerel seçkinlerle kurduğu uzlaşmaya dayanmaktadır (Sunar, 1985: 2079). Daha sonra geniş olarak ele alınacağı biçimiyle sivil toplumun o dönem Türkiye'sinde varlığından söz etmek pek de mümkün değildir. Ancak 1945'e

gelindiğinde, otoriter özellikler gösteren ve halkla bütünleşmeyi başaramamış bir CHP'nin karşısına, Cumhuriyetin temel değerlerini (laiklik, cumhuriyet devrimleri vs.) kabul etmekle birlikte, geleneksel değerlere yaptığı vurgu ile toplumsal destek sağlamış, bir yandan da ekonomide liberalizm ve dünyaya açılmayı vaat eden ve bu özelliğiyle orta sınıfın ve aydınlarının desteğini toplamış olan Demokrat Parti örgütlü bir muhalefet olarak ortaya çıkar.

2.1.3. 1946-1960 Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti

Türkiye'de 1940'lı yıllarda şekillenmeye başlayan demokrasi süreci birçok faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşının ertesinde, özellikle Batı merkezli liberal demokrasiler ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik kutuplaşma, Batı'da demokrasi vurgusunu ve otoriterizme karşı bir dayanışmayı beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte ülke içinde, devlet ile toplumun bütünleşmesinin sağlanamaması, savaş yıllarındaki ekonomik sıkıntılar ve yasaklarla dolu baskı rejimi, muhalif ögelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1945 yılında CHP'den ihraç edilen milletvekilleri Adnan Menderes ve Fuad Köprülü ve sonrasında milletvekilliğinden istifa eden Celal Bayar örgütlü bir siyasal muhalefetin ilk adımını atarak 1946 'da Demokrat Parti'yi kurdular. DP çok partili hayata geçişte taşıdığı önemle ve 1950 yılında iktidara gelmesiyle uyguladığı politikalarla demokrasi tarihinde önem taşımaktadır.

1950'li yılların siyasi kutuplaşmaları, merkez-kenar ilişkisi çerçevesinde bir devlet patisi olan CHP'ye karşı, kırsal kitlelerin temel isteklerine kulak veren ve özellikle bürokrasiye karşı savaşmak üzere temsili ve popülist bir mekanizma olarak ortaya çıkan DP arasında belirginleşiyordu (Kalaycıoğlu, 1998: 77).

DP'nin toplumda geniş bir destek bulmasının nedeni siyasi alandaki söylemi yanında ekonomik politikalarının da toplumsal bir takım isteklere cevap vermesiydi. İktisadi politikalarına bakıldığında, anti-devletçilik söylemi ile tarım ve köylü siyaseti dikkat çekmektedir. Bir yandan CHP'nin devletçilik politikasını sürekli olarak eleştirirken, bir yandan da ziraatın desteklenerek köylünün zenginleşmesinin önemini vurgulamışlardır (Öz, 1998: 33). DP döneminde, Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan Marshall yardımlarının da etkisiyle tarımda hızlı makineleşme, karayollarının gelişimi ile ulaşım imkânlarındaki artış, köy ile kent arasında sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Böyle bir sosyo-ekonomik yapının oluşmaya

başlaması, Tek parti döneminin aksine siyasetin toplumsallaşmasının yolunu açtı. Partinin, gerek muhalefette gerekse iktidar yıllarında CHP'ye yönelik eleştirileri de zaten aydın-bürokrasi hegemonyasına karşıydı. Bu noktada ortaya çıkan, bir tarafta sosyo-ekonomik gücü ve prestiji artan ticaret-sanayi erbabı ve köylü sınıfı ile DP, diğer tarafta ise ayrıcalıklarını yitirmeye başlayan asker-sivil bürokrasi ve CHP'nin yer aldığı ikili bir yapıydı (Öz, 1998: 36).

Demokrat Parti'nin (DP), siyasal alandan dışlanmış olan kitlelerle olan ilişkisi göz önüne alındığında popülizm kavramı, Demokrat Parti ve sonraki dönem Türk siyasi hayatıyla yakın ilişki içersindedir (Sunar, 1985: 2076). Sunar (1985: 2076-2077), Demokrat Parti politikalarını açıklarken kullandığı “popülizm” kavramını şu şekilde özetler:

- İktidarı elinde tutan hakim ittifakı ve ideolojiyi sorgulayan, bu ittifaka karşı iktidar dışı kalmış kitleleri harekete geçiren ideolojiler ve akımlardır.
- Paylaştıkları ortak nokta, kitleleri birleştirecek yaygın folklorik öğeleri, belirli bir şekilde biçimlendirip, dinci, milliyetçi, faşizan, sosyalist, liberal ya da karmaşık bir ideoloji ile karıştırdıktan sonra hakim ideolojiye karşı yönelmeleridir.
- Popülist ideolojiler genellikle az gelişmiş ülkelerde yaygınlık kazanmaktadır. Çünkü siyasal, sosyal, ekonomik örgütlenme düzeyleri görece düşüktür. Geleneksel yapıların çözülmeye başladığı bu ülkelerde, eski yapıların yerini alacak sivil toplum kurumları gelişmemiştir. Bu noktada hakim olan iktidara karşı gelebilmek için tek alternatif olarak popülizm ortaya çıkmaktadır.
- Ülke düzeyinde siyasal, sosyal ve kültürel bütünleşmeyi sağlayacak makro kurumlar da az gelişmiş ülkelerde yetersiz kaldığı için, ortaya çıkan kurumsal boşluğu geniş bir patronaj örüntüsü doldurmaktadır. Patronaj karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan, destek veya hizmet karşılığında hukuki-kurumsal düzeni zorlayarak yapılan ödüllendir (çıkar sağlama) olarak tanımlanır. Popülist partinin kontrol ettiği ve genellikle kamusal kaynaklara yönelen patronaj ilişkileri, sivil toplum kurumlarının ve plüralist yapının yokluğunda hakim duruma geçmektedir.
- Siyasal katılma genellikle merkezîyetçi bir yapıya sahip popülist partinin başındaki lider tarafından karizmatik kişilik etkisiyle gerçekleştirilmektedir. Bu tip bir katılma düzenli olmaktan uzak, kontrolsüz bir hareketlenmeye yol açabileceğinden, özellikle bunalım dönemlerinde rejimi otoriter bir özelliğe doğru yöneltebilmektedir.
- Son olarak, popülizm ile sanayileşme tipi arasında kopmaz bir ilişki bulunmaktadır. Popülist- demokratik rejimler, genellikle ekonomik büyüme dönemlerinde, geniş tabanlı bir ittifakı bir arada tutabilecek kaynaklara sahip olurlar.

Tüm bu tanımlamalar ışığında Demokrat Parti Türkiye’de popülizmin ilk öncüsüdür. Tek Parti döneminden aldığı miras içinde sivil toplum kurumlarının gelişmemiş olması, devlet ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyecek plüralist yapının yokluğu, bununla beraber tepeden aşağıya doğru da olsa reformlar sonucu geleneksel yapının çözülmeye başlamış olması ve otoriter yapıya karşı oluşan ekonomik, siyasi ve dinsel tepki birikiminin etkisiyle, DP geniş bir kitle tabanı oluşturmakta güçlük çekmemiştir (Sunar, 1985: 2079).

DP, temelde Tek parti döneminde benimsenen ilkelerin tamamen reddi değildi. Zaten aynı gelenekten besleniyordu ve partinin kurucuları uzun zaman CHP içinde yer almış, muhalefetlerini parti içinde sürdürmüşlerdi. Ancak DP, halkçılığı elitist bir tarihsel proje olmaktan çıkarıp, kitlelerin özlem, istek ve desteklerine yönelik, halkın siyasal katılımından kaynaklanan popülist bir ideolojiye dönüşmüştür (Sunar, 1985: 2081). Bu noktada kitlelerin desteğini sağlarken, elitlerle uzlaşma ortamını sağlayamamıştır. Halkçı ideolojiyi oluşturan ilkelerin popülizme dönmesi, kitlelerin demokratik rejim ile birlikte siyasal hayata aktif olarak girmeleriyle gerçekleşmiştir.

DP’nin başarısı, farklı gruplardan oluşmasına rağmen, ortak özellikleri ve sıkıntılıları olan toplumu popüler bir ittifak içinde toparlayıp bürokratik merkeze karşı seferber etmesinde yatar (Sunar 1985: 2081). Toplumsal desteği bir yandan geniş tabana dayalı ekonomik kalkınma ile ilişkilendirirken, bir yandan da devlet-toplum bütünleşmesini sağlamasında yatar.

DP dönemi ılımlı bir popülizm olarak değerlendirilebilir. Ancak 1957’den sonra ekonomik krizle birlikte patronaj kaynaklarının azalması ve kitle desteğinin zayıflaması sonucunda otoriter bir yapıya doğru evrilmiştir. Demokrat partinin aslında karşısında oldu şey bürokratik elittir, bunun dışında ‘ceberut devlet’in kendisine karşı olmaması, aksine kendisi de politikalarında toplum üzerinde devlet baskısını hissettirmiştir (Heper, 1985: 106).

Toplum içinde daha büyük sıkıntı yaratan ise 1950-1954 yılları arasında ekonomik olarak sağlanan refahın, iktidarın son yıllarında sürdürülememesidir. Uygulanan ekonomik liberalizm iflasa doğru sürüklenmesi, tarımda yaşanan krizle birlikte ihracatın gerilemesi, dış borcun giderek artması, enflasyon artışı ile birlikte alım gücünün düşmesi gibi etkenler toplumsal huzursuzluğa yol açarken, DP politikaları bu sorunlara çözüm getirememiştir (Kalaycıoğlu, 1998: 78). Aksine uyguladığı politikalarla, toplumsal huzuru yakalayabilmek için, Tek Parti döneminden daha yoğun

bir şekilde baskıya yönelmiş, basına sansür yoluna gitmiş, temel hak ve özgürlüklere kısıtlayıcı tedbirler getirmiştir. Tüm bu gelişmeler DP'nin iktidara gelirken arkasına aldığı aydın desteğini karşısına almasına da neden olmuştur. DP siyasal gücü diğer toplumsal gruplarla pluralist bir kurumsallaşmaya giderek paylaşmaktan kaçınmıştır. Bu noktada arkasına desteğini aldığı aydınlar, büyük sermaye sahipleri desteklerini yavaş yavaş çekmeye başlamışlardır. Tüm bunlarla ek olarak, sürekli bir savaş hali içinde muhalefet ve ona olan hoşgörüsüzlük, tam bir kaos ortamının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yoğunlaşan muhalefet ve siyasal bunalım içinde hak ve özgürlükleri sınırlamaya başlayan DP, basın, üniversiteler ve bürokrasi üzerinde baskıya yönelik uygulamalara gitmiş, popülist demokrasi algısı iktidarını korumaya yönelik olarak otoriterliğe dönüşmüştür.

İktisadi büyümeden beklentileri olan kitlelerin, ekonominin krize girmesiyle uğradıkları hayal kırıklığı ve meclis içinde ve dışında muhalefete karşı uygulanan sert tedbirler, DP iktidarının meşruluğunun sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. DP'nin sıkıyönetim ilan etmesiyle birlikte, ordunun siyasal alana inmesi gerçekleşmiş, Türk Siyasi tarihinde daha sonraki müdahalelerden farklı olarak 27 Mayıs 1960 askeri hareketinin zemini hazırlanmıştır. 27 Mayıs Harekâtı ordu içinde emir komuta zincirinden kopuk, DP ile çok farklı değer ve öncelikleri olan genç subayların başını çektiği bir harekettir. Üniversite gençliği, öğretim üyeleri, memurlar gibi eğitim düzeyi ve toplumsal statüleri yüksek bir kesim tarafından desteklenen askeri müdahale, bunların temsil ettiği değerler sisteminin CHP'nin temsil ettiği değerlerle örtüşmesi, DP ve ona yakın olan orta sınıf, tüccar, işadamları ve taşra eşrafı ve köylüler arasında merkezin demokrasi dışında bir yolla taşrayı sindirmesi olarak yorumlanmıştır (Kalaycıoğlu, 1998: 81).

Ordunun Türk siyasi hayatındaki yeri, yalnızca 1960 müdahalesiyle sınırlı değildir. Bu nedenle, Türkiye'de Demokrasi Algısı ve Sivil toplum başlıklı bölümde, ordunun Türk Siyasi hayatındaki yerine ve temsil ettiği değerlere ayrıntılı bir biçimde değinilmiştir.

2.1.4. 1961- 1980 Arası Türkiye'de Siyasal Gelişmeler

1960 Askeri müdahalesinin ardından, bir grup akademisyenin de içinde yer aldığı bir komisyon tarafından hazırlanan 1961 Anayasası, bir yandan rejimi tehdit edebilecek dönüşümlerin önünü keserken bir yandan da kişi hak ve özgürlüklerine o

güne kadar tanınmayan güvenceleri de içinde barındırmaktadır. Bu noktada, o döneme kadar toplumda baskı altında tutulan pek çok demokratik isteğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Çavdar, 1985: 2089). Devlet Planlama Teşkilatının ve Anayasa Mahkemesinin kurulması, üniversitelere özerklik getirilmesi, sendikal haklar, köylü ve çiftçinin desteklenmesi ve yargı bağımsızlığı gibi konular anayasada güvence altına alınırken yeni siyasi partilerin kurulması da söz konusu olmuştur.

DP'nin kapatılıp, üyelerinin siyasi yasaklı konuma gelmesinin ardından, toplumsal tabanı, büyük kentlerdeki ticaret burjuvazisi, yeni sanayiciler, eşraf, büyük toprak sahipleri, feodal ağalara dayanan ve ekonomik kalkınmanın da etkisiyle işçiler ve küçük üreticilerden de oy alan DP'nin siyasal mirası büyük çoğunlukla Adalet Partisi'nin (AP) kurulmasıyla bu partiye kaldı. Diğer kısmı ise, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) arasında paylaşıldı. 1961 seçimlerinden sonra mecliste bu üç parti ve CHP yer alıyordu. Hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek sandalye sayısına ulaşamaması koalisyonu gündeme getirdi.

İlk koalisyon CHP-AP arasında olurken, bu koalisyonların sürekli olarak sekteye uğraması, yasama dönemlerinde problemlerin çıkması söz konusu oldu. 1965 yılında azınlık hükümetinde olan CHP'nin bütçe görüşmeleri sırasında hükümetten düşürülmesiyle birlikte diğer üç Parti arasında yeni bir sağ koalisyon oluşturuldu. 1965 seçimleriyle birlikte AP tek başına iktidara geldi. Bunların yanı sıra, 1961'den sonra aydınların başını çektiği sol oluşumlar da siyasette yerini aldı. 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1965'te meclise 15 milletvekili sokarak bir ilki gerçekleştirdi. Sosyalizm ve sol özellikle gelir dağılımındaki eşitsizlikten yakınan emekçi kesim arasında aydınların ve öğrencilerin örgütlemesiyle destek buluyordu.

Ekonomik kalkınma, kırsal alandan göç, kentleşme, anayasanın güvence altına aldığı özgürlükler, toplumsal yapıda bir takım değişmelere neden olurken, farklı ideolojilerin farklı siyasal partilerde temsil edilmesine yol açtı (Heper, 1985: 112). 1960'lı yıllar ideolojik kutuplaşmalara ve siyasi parçalanmışlıklara sahne oldu. Toplumsal hareketler, öğrenci olayları, siyasi çatışmalar sürekli bir hal aldı. O dönem anayasanın sağladığı özgürlüklerin de etkisiyle sendikal hareketlenme ve grevler de giderek artış gösterdi. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (DİSK), kurulmasıyla Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)'na alternatif yalnızca Amerikan tipi iş örgütlenmeleriyle ilişkilendirilmeyen, ideolojik olarak da daha

radikal eğilimler barındıran bir sendikanın toplumsal alanda etkinliğini hissettirmeye başladığı bir döneme de girilmiş oldu.

Tablo 2.1. 1963-1971 yılları arasında grevlerin sayısal görünümü

Yıllar	Grev Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı
1963	7	1.374
1964	81	6608
1965	43	5573
1966	39	10401
1967	91	8612
1968	59	8098
1969	82	23190
1970	111	25963
1971	97	20016

Kaynak: Çavdar, 2000:135.

AP 60'lı yıllarda daha ılımlı bir çizgi izledi. Genellikle sivil bürokrasiden daha sol eğilimli memurların temizlenmesine çalıştı, boşalan kadrolara da kendi yandaşlarını yerleştirdi (Heper, 1985: 112). Tüm bu gelişmelere karşı CHP kendini siyasi yelpaze de 'Ortanın Solu'nda, AP ise 'Ortanın Sağı'nda tanımlamaya başladı.

70'lere gelindiğinde, ideolojik bölünmeler ekseninde özellikle üniversite gençliği içindeki çatışmalar, bir yandan işçi eylemlerinin giderek artması ve AP'nin toplumsal huzursuzluğu giderici politikalar üretmemesi kimi çevrelerde yeniden askeri bir müdahalenin gündeme gelmesine neden oldu. Bir kesim, (bir takım aydınların başını çektiği ve radikal öğrenci gruplarının da desteklediği) ordu içindeki 'ilerici' subayların yönetime müdahale etmesi için çağrıda bulunurken, diğer kesim ise (ABD ve onun Türkiye'deki uzantıları, büyük sanayici ve tüccarlar, toprak ağaları) işçi ve gençlik hareketlerinden rahatsızlık duydukları ölçüde 'sert' bir iktidarın yani ordunun duruma el koymasının gerekliliğini savunuyordu (Çavdar, 1985: 203).

Türk Siyasi hayatında 12 Mart Dönemi olarak adlandırılan dönem, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanı beş generalin muhtıra darbesiyle başlamış ve 1973'te darbecilerin cumhurbaşkanlığı seçiminde saf dışı bırakılmalarına kadar sürmüştür. Çok partili siyasi hayata ara verilen bu dönemden en az zararlı çıkan dönemin iktidar partisi AP olmuştur. Asıl kaybedenler ise hükümetin uyguladığı kapitalist gelişme programına karşı çıkan ve farklı kalkınma modelleri öngören,

parlamento dışında çözüm arayışları içinde olan asker ve sivil kökenli aydınlar ve gençlik örgütleri olmuştur (Özdemir, 2002: 261).

12 Mart 1971 müdahalesi sivil toplumun hukuk sistemindeki formel temellerin her an ortadan kaldırılabilceğini de göstermiştir. Askeri rejim bu anlamda, kurulmasına izin verilen siyasi partilerin, sendikaların, demokrat derneklerin üyelerini mahkûm ederek, vatandaşların 1961 Anayasası ile kullanmalarına izin verilen özgürlüklerine de kısıtlamalar getirdi (Keyder, 2001: 272). Anayasada yapılan değişikliklerle, Devlet güvenlik mahkemelerinin kurulması öngörülmüş, memurların sendikalara üye olması yasaklanmış, hükümete kanun gücünde kararname çıkartma yetkisi tanınmıştır.

Özdemir 'e göre (2002: 261), 12 Mart muhtırasını, toplum, ekonomi ve siyaset alanlarında muhafazakâr yapıdaki Türk parlamentosu çizgisinde rejimin pekiştirilmesi ve hükümet değişikliğini egemen güçlerin yönetici seçkinleri arasında nöbet değişimi olarak anlamak gerekmektedir.

1973 seçimlerinde AP'nin 149 sandalyesine karşı, Bülent Ecevit'in genel başkanlığına geçtiği CHP 185 sandalyeyle birinci parti olmuştur. CHP'nin Ecevit'e çizdiği yeni görüntü, işçi sınıfının yoğun olduğu büyük kentlerde ve köylerde oy kazanmasına yol açarken, sağda Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Milli Nizam Partisi (kapatılmasından sonra Milli Selamet Partisi-MSP) ve AP'den ayrılanların kurduğu Demokrat Parti oyların bölünmesine neden olmuştur. Bu dönem Ecevit'in önderliğindeki CHP'nin Türk siyasi tarihinde DP'den sonra sol popülizmi olarak adlandırılmaktadır. 1974'te kurulan CHP-MSP koalisyonu büyük tartışmalara neden olmuş, İslami kesimlerin desteğini alan MSP ile CHP'nin ortaklık kurması her iki kanattan da eleştiriler almıştır. 1974'te Kıbrıs bunalımı ile sarsılan bu koalisyonun sonrasında, meclisteki sağ partilerin bir araya gelmesiyle, Türkiye siyasetinde 1960'larda ortaya çıkan sağ ve sol kutuplaşmanın kanıtı olarak da görülebilecek Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti kurulmuş oldu. Bu 'sola karşı' olan cephe, kendi içinde de sürekli bir rekabet içindeydi. Buna ek olarak, cephe içinde yer alan partiler, 70'ler Türkiye'sindeki yerlerini ve değişen ülke sorunları karşısındaki tutumlarını belirlemiş değillerdi. Aynı zamanda dünya petrol krizinin de etkisiyle ekonomik sorunlara çözüm üretememekte ve toplumsal huzursuzluğu giderememekteydiler. MC dönemindeki en büyük sorun halkın can ve mal güvenliğinin sürekli olarak tehdit altında olması ve ülkede bir iç savaş görünümü çizmesiydi (Özdemir, 2002: 275).

1977 seçimlerinde MC hükümetlerinin baskıları karşısında kurtuluş olarak görülen Ecevit birinci parti olarak çıkmasına karşın, AP, MSP, MHP ve DP ile koalisyon kuramamış ve güvenoyu alamadı. Sola karşı cephede birleşen AP, MHP ve MSP Milliyetçi Cephe hükümetlerinden ikincisini kurdular. Ancak yalnızca 5 ay süren 2. MC hükümeti döneminde toplumsal huzursuzluklar, silahlı eylemler ve ölümler devam etti. CHP Aralık 1977'deki yerel seçimlerde başarılı olunca, ekonomik ve asayiş sorunlara çözüm bulamayan MC hükümetindeki rahatsızlık artarak devam etmiş, AP'den istifa eden 11 milletvekilinin CHP genel başkanı Ecevit ile temasları sonucu MC hükümeti düşürülmüştür. 1978'de AP'den ayrılanların verdiği destekle kurulan yeni Ecevit hükümeti, toplumdaki şiddet olaylarını bastıramamış, tarihe Maraş katliamı olarak geçen olaylarda, silahlı gruplar kente hakim olmuş güvenlik güçleri olaya müdahale edememişler ve 109 kişi hayatını kaybetmiş, bir çok işyeri ve ev yakılmıştır. Bu durum halkın güvenlik güçleri ve hükümete olan güvenini sarsmış, büyük kentlerdeki işçi mahallelerinde saldırı önlemek için direniş komiteleri kurulmuştur. Bu komiteler 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine kadar bir tür savunma birimi görevi yapmışlardı (Özdemir, 2002: 277).

CHP'nin 1979 ara seçimlerinde yenilgiye uğramasıyla birlikte hükümetin istifası AP'nin 1980 müdahalesine kadar azınlık hükümetinde iktidarda kalmasına yol açmıştır. Bu dönem Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı Turgut Özal'ın hazırladığı ve '24 Ocak kararları' olarak bilinen ekonomik istikrar programıyla Türkiye ekonomisinde yeniden yapılandırma dönemi başlamıştır. Programın amacı büyük ölçüde fiyat istikrarını sağlayarak, ihracata dayalı bir gelişme stratejisi başlatmak ve ekonomik serbestliği temel alarak yapısal uyum yoluyla dışa yönelik gelişmeyi sürdürebilmektir. 24 Ocak Kararlarının temel felsefesi, ekonomide serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomide devletin etkinliğini sınırlandırmak olarak belirtilmiştir.

Temel amacı serbest piyasa ekonomisini egemen kılmak olan 24 Ocak kararları, Uluslar arası Para Fonu (IMF)'in Türkiye'nin dışa açılmasının bir reçetesi olarak ortaya çıktı. Temel unsurları arasında:

- Türk lirasının değerini büyük ölçüde düşürdükten sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakmak,
- İthalatın serbestleştirilmesi, ihracatın teşviklerle özendirilmesi,
- Sadece dövizin değil diğer fiyat oluşumlarının da piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması,

- Faiz oranlarının yükseltilmesi,
- Ekonomide kamu kesiminin etkinliğinin azaltılması
- Ücretlerin ve taban fiyatların enflasyonun gerisinde kalacak şekilde arttırılması yer alıyordu (Çavdar, 2000: 275).

1980 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi büyük bir bunalım içine girmişti. Toplumdaki gelir farklılıklarını daha da keskinleştirecek olan bu ekonomi politikalarının, ideolojik çatışmaların bu denli yoğun olduğu bir ortamda uygulanabilmesi pek de mümkün görünmüyordu. Bu politikaları uygulayabilecek otoriter bir siyasi mekanizmaya gereksinin giderek arttı.

1980’li yılların önemli olaylarından birisi de Cumhurbaşkanlığı seçimidir. Fahri Korutürk’ün görev süresinin bitmesiyle, TBMM’de yeni Cumhurbaşkanının seçimi için oylamalar başlamıştı. Siyasi bölünmüşlük içinde, meclisteki partiler sürekli olarak kendi adaylarına oy veriyor ve aralarında bir uzlaşma sağlayamıyorlardı. Ekonomik paketin getirdiği toplumsal huzursuzluğun yanı sıra siyasi bunalım da her geçen gün artmaktaydı. Tüm bu gelişmeler yaşanırken 12 Eylül sabahı, terör olaylarının artmasını, Türkiye’nin bir kan gölüne dönmesini neden gösteren Silahlı Kuvvetler emir komuta zinciri içinde 12 Eylül 1980 günü yönetime el koydu.

2.1.5. 1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Gelişmeler

12 Eylül Askeri darbesi Türkiye’ye, bütün kurumlarıyla siyasetiyle, ekonomisiyle ve sosyal yapısıyla yeniden bir biçim verme girişimidir. Bu girişim, yalnız mevcut siyasi partileri, parlamentoyu, hükümeti değil, tüm toplumu yeniden yapılandırmaya yönelikti.

12 Eylül 1980’de yayımlanan 1 No’lu bildiri, 1970’li yıllarda devletin kaybolan prestijinin yeniden var edilmesi ve devletin hem varlığının hem de otoritesinin yeniden tesis edilmesi üzerinde durulması, o gün yönetime el koyanların Türk siyasi hayatında egemen devletin tekrar yerini alması konusuna ne kadar önem verdiklerini göstermektedir (Heper, 1987: 228). Bu noktada dönemin Genelkurmay başkanı ve sonrasında devlet başkanı sıfatıyla Kenan Evren, askeri yönetim sonrasında ‘demokrasiye geçişten’ değil, ‘demokrasinin yeniden tesis edilmesi’nden söz etmiştir.

Demokrasinin yeniden tesisi aşamasında ilk olarak oldukça özgürlükçü bir anayasa olarak karşımıza çıkan 1961 anayasası yerini 1982 anayasasına bırakmıştır. 1961 Anayasası daha bireyci, demokratik ve liberal bir felsefeye sahipken, 1982 Anayasası'nın daha devletçi, anti-demokratik ve muhafazakâr bir felsefeyi sahiplendiği söylenebilir. Söz konusu Anayasaları yazmaya iten tarihsel süreçte, 1961 Anayasası, devlet otoritesini pekiştiren Demokrat Parti iktidarına karşı yazılmış özgürlük ve demokrasi fikirlerinin ağır bastığı bir anayasa olarak karşımıza çıkarken, 1982 Anayasası ise devletin yetmişli yıllardaki siyasi ve sosyal iktidar kaybını telafi etmek ve devlet otoritesini pekiştirmeyi amaçlayan bir yapı çizmektedir.

1983 sonbaharında yapılan seçimlerde askeri rejim, yerini 24 Ocak Programı'nın mimarı sayılan, liberalleşmeyi ve dışa açılmayı savunan Turgut Özal başbakanlığındaki ANAP (Anavatan Partisi) iktidarına bırakmıştır. Kısa sürede döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Ekonomide durgunluğu aşmak ve daha büyük büyüme hızına ulaşmak için genişlemeci bir para ve maliye politikası izlenmiştir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile toplum siyasetten arınma sürecine girmiştir. 1960'dan 1980'e kadar olan 20 yıllık süreçte, toplumsal hareketlilik ve ideolojik çatışmalar ve partiler arası iktidar mücadelesi, 1983'e kadar süren yasaklarla dolu sıkıyönetimin ardından farklı bir boyut kazanmıştır. Siyaset kapsayıcı ideolojik ayrılıklardan çıkartılarak, daha mikro konuların tartışıldığı bir alana dönüşmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, toplumun tümünü ilgilendiren konulardan çok hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, inan hakları, dinsel haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi belli grupları bağlayan konuların tartışıldığı bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır.

Siyaset alanında Özal'ın liderliğindeki ANAP, yerleşik bir takım kavramları ve tutumları dönüştürmede çok etkili olmuştur. Özal'ın ilk yeniden kavramlaştırması devlete ilişkindi. O güne kadar zihinlerde bürokratik vesayet aracı olarak yer etmiş olan devlet, Özal tarafından, millete hizmet veren bir aygıt olarak tanımlanmaya başlanmıştı. Öte yandan, yurttaş, ekonomik rasyonaliteye sahip, girişimci, aktif bireyler topluluğu olarak görülmekteydi. Bu noktada bireye yapılan vurgu devletin toplum üzerindeki hâkimiyetini sınırlandırmaya yönelik olmuştur. Bu çerçevede ANAP, kendini, bürokratik işlemleri azaltıcı, ekonomik girişimciliği teşvik edici ve yerel yönetimleri güçlendirici politikaların temsilcisi şeklinde tanımladı. Oy oranı düşmekle beraber 1984 yerel ve 1987 genel seçimlerinde de birinci parti olma durumunu korudu. 1989 yerel

seçimlerinde de birinci parti oldu. Ancak 1989 yerel seçimlerinde oy oranı oldukça geriledi. 1980 öncesinin politik liderleri üzerindeki yasağa ilişkin yapılan referandumdu. Referandum sürecinde, ANAP'lıların yasağın kalkmaması için gösterdikleri gayret onların uzlaşmaz, hoşgörülü ve ılımlı özelliklerine gölge düşürmüştü. Eski liderlerin politika yapmaya başlamaları, partiler arası rekabeti sertleştirmiştir. Daha önemlisi, ANAP, bu rekabette iktidar olarak avantajlı konumunu korumak için savunduğu ekonomik rasyonaliteye ters düşerek popülist politikalar uygulamıştır

12 Eylül sonrasında, kapatılan partilerden doğan politik boşluğu doldurmak amacıyla dört eğilimi (liberal, İslamcı, milliyetçi ve sosyal demokrat) bünyesinde birleştiren ANAP'ta, referandum sonrasında yasaklı olan siyasilere siyaset sahnesine geri dönmesi, parti içinde çekişmelere yol açmıştır. Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından ANAP'ın içindeki liberal ve muhafazakâr kanat partinin liderliğine soyunmuştur.

12 Eylül ara rejiminin devletin sivil toplum üzerindeki hâkimiyetini yoğunlaştıran uygulamaları, 1983'te ANAP'ın iktidara gelmesiyle yumuşatılmış, bir "liberalleştirme" politikası uygulanmaya başlanmıştı. Fakat ANAP'ın liberalleştirme politikaları daha çok ekonomi alanına yönelmiş bulunuyordu. Bir başka deyişle ANAP, ekonomik liberalizm kadar bir politik liberalizmi gerçekleştirememiştir.

Dünyada "yeni sağ"ın yükselişi, Türkiye'de izdüşümünü ANAP'la bulmuştu. Fakat, paralel bir olgu olarak "farklılık/kimlik" ve "sivil toplum"un güçlendirilmesi taleplerini dile getiren bir "yeni sol" hareket yankılanmamıştı (Sarıbay, 1995: 78). Ancak, 1983'te kurulan Halkçı Parti (HP) ve seçime katılamamasına rağmen varlığını sürdüren Sosyal Demokrasi Partisinin (SODEP) birleşmesiyle oluşan, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) merkez solda ANAP'ın karşısında bir alternatif olarak gösterilse de aynı dönem kurulan ve AP'nin mirasçısı olarak adlandırılan Doğru Yol Partisi (DYP), ANAP'ın oy kaybettiği dönemlerde sağda bir çıkış olarak gözüküştür.

Kendine özgü toplumsal yapısı ve siyasi dinamiklerinin de etkisiyle, Türkiye'de siyasi partilerin ömrü çok uzun olmamaktadır. Bununla birlikte iki ana siyasi gelenek, çok partili dönem boyunca her zaman varlığını sürdürmüştür. Kurulan her siyasi parti, kendine özgü ideolojik ve siyasi söylemleri olsa da temelde, varlığını ve siyasi işlevini sağ ya da sol siyaset geleneğinin birinin içinde sürdürmüştür (Arslan, 5).

Tablo 2.2. 1980'den Günümüze Türkiye'de Genel Seçimler

		Partilere Göre Oy Dağılımı (%)
		Türkiye Geneli
2002	Sağ Partiler Toplamı	69.071
	Sol Partiler Toplamı	22.474
	Diğerleri	8.455
1999	Sağ Partiler Toplamı	61.761
	Sol Partiler Toplamı	31.084
	Diğerleri	7.155
1995	Sağ Partiler Toplamı	69.793
	Sol Partiler Toplamı	25.564
	Diğerleri	4.643
1991	Sağ Partiler Toplamı	67.924
	Sol Partiler Toplamı	31.942
	Diğerleri	0.134
1987	Sağ Partiler Toplamı	66.356
	Sol Partiler Toplamı	33.271
	Diğerleri	0.373
1983	Sağ Partiler Toplamı	68.410
	Sol Partiler Toplamı	30.463
	Diğerleri	1.127

(Arslan: 25) www.akademikbakis.org/sayil1/makale/aliarslan.doc

Tablo 2.1'deki veriler ışığında, Türkiye'de 1980 sonrasında dönem dönem oy dağılımı farklı partiler lehine de olsa sağın toplumsal taban desteğinin sola oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. 1970'lerde en yüksek toplumsal destek seviyesine ulaşan sol partiler 1980 askeri müdahalesinin ardından, bu desteği kaybetmişlerdir.

2.2. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ ALGISI VE SİVİL TOPLUM

2.2.1. Sivil Toplum Kavramı

18. Yüzyıl'da sivil toplum, kent yaşamı ve ticari faaliyetlerin geliştiği, çoğulcu devlet tarafından asimile edilmemiş ve aile sınırları dışında gerçekleşen bireysel faaliyetlerin yer aldığı toplum olarak ifade edilir (Tosun, 2001: 37). Bu tarihe kadar devlet ile toplum arasında kesin bir ayırım yapılmazken, Hegel ile birlikte sivil toplum ile devlet arasında bir sınır çizme söz konusu olmuştur.

Sivil toplum kavramının 19. Yüzyılda ilk durağı olan Hegel, sivil toplumu serbest piyasa toplumunun var olması ile açıklar ve sivil toplumun bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları birliklerden meydana geldiğini söyler. Hegel'e göre sivil toplum, üyelerinin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan pazardır. Toplumsal formasyonunun temelinde bir yandan sosyo-ekonomik zorunlulukların ve piyasa toplumunun gerektirdiği rekabet ve dolayısıyla çatışmanın yer aldığı sivil toplum; diğer yandan devletten oluşan, devlet kurumlarıyla özdeşleşen, onunla ayniyet içinde olan siyasal toplum yer alır (Vergin, 1985: 243). Hegel sivil toplumu bireysel çıkar ve isteklerin, ihtiyaçların ilan edildiği bir alan olarak tanımlarken, devleti, evrensellik rasyonellik ve nesnellik açısından işbirliğini sağlayan, herkes için uygar bir yaşamı mümkün kılan sosyal bir varlık olarak konumlandırır (Tosun, 2001: 39). Devlet bu noktada, kendi otoritesi tarafından doğrudan kontrol edilmeyen sosyal ilişkiler alanını ifade eden sivil toplumu garanti altına alma işlevini üstlenir. Devlet sivil toplumdaki bireylerin ve tarafların çıkarını korur ve onların güvencesi olarak yerini alır. Hegel'in sivil toplum karşısında olumlu anlamıyla devlet, tarafsızlık ve evrenselliğin hakim olduğu bir alandır ve devletin normları özel eğilimlerin tümünü Genel İrade bütünlüğüne dönüştürür (Çaha, 2000: 24). Bu noktada Hegel'in sivil toplum karşısında devleti konumlandırması, aşkın devlet anlayışının bir başka biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Aşkın devlet anlayışında devlet aşkın bir otorite olarak formüle edilirken, sivil toplum devletin aracısı ve taşıyıcısı olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. Devlet, hukuk, muhalefet veya genel olarak toplumsal kesimler tarafından sınırlandırılmayacak kadar aşkın ve yüce bir otorite olarak ifade edilir (Çaha, 2000: 26). Bu noktada sivil toplum devletin kapsayıcı gücü altında, onun amacına hizmet etmek dışında bir anlam taşımamaktadır.

Bir diğer sivil toplum kavramlaştırması Marksist literatür çerçevesinde İtalyan düşünür Gramsci tarafından yapılmıştır. Gramsci'ye göre, sivil toplum kamunun karşısında 'özel' kesimin tümünü kapsayıp, bireylerin kişisel ihtiyaçlarını, aileyi, dernekleri, hukuku içermekle kalmayıp, fikir, din, felsefe ve ahlakı da içinde barındırmaktadır. Sivil toplum iknaya, beyinleri cezbetmeye, diyalog ve uzlaşmaya dayandığı halde, diğer tarafta devlet, denetim, yaptırım ve baskı mekanizmalarını harekete geçirmektedir (Vergin, 1985: 244). Bu noktada sivil toplumu, yalnızca ekonomik boyutla sınırlandırmayarak, demokratik, dini, kültürel ve diğer kurumları da ön plana çıkarır. Sivil toplum 'kültürel ideolojik hegemonyanın' olduğu alan ve söz konusu hegemonyanın işleyişini sağlayan özel ilişkiler bütünü olarak karşımıza çıkar (Tosun, 2001: 47). Devlet ise, Hegel'in aksine, kolektif çıkarların bir temsilcisi değil, toplumdaki hegemonyanın sürdürülmesi sürecinde oluşmuş bir araçtır (Çaha, 2000: 32). Hegel ve Gramsci'nin kavrama ilişkin olarak yükledikleri ortak anlam politik toplumun yani devletin ve devlet aygıtlarının dışında kalan bir alana işaret etmesidir (Çaha, 2005: 13).

20. Yüzyıl'da sivil özgürlüklerin (genel oy hakkı gibi) toplumun tüm üyelerine yaygınlaştırılması ve ulus-devlet sürecinin bir sonucu olarak yurttaşlık düşüncesinin gelişimi, modern sivil toplumun olmazsa olmaz koşulu sayılmaktadır (Tosun, 2001: 50). Bu çerçevede yurttaş, bir yandan yasalara uygun hakların birleşmesinden oluşan bir unsurdur, bir yandan da toplumun bir üyesi olması nedeniyle, siyasal otoriteyle birlikte siyasal iktidarın kullanımına katılma hakkına sahiptir. Bunun yanı sıra, toplumda yerleşmiş değerlere uygun olarak uygar bir yaşam sürdürme şansına da sahip olmalıdır.

Cohen'e (aktaran Tosun, 2001: 61) göre modern sivil toplum, özel hukuk, sivil-siyasal-toplumsal eşitlik ve haklara dayanması nedeniyle yasallık; özerk kendi kendini oluşturan gönüllü birlikleri kapsamaması nedeniyle çoğulculuk; iletişim alanları, kamu katılımı, siyasal iradenin ve toplumsal normların doğuşunu, çatışmasını ve bunlara ilişkin düşüncelerin ifade edilmesini içerdiği için de kamusal ile eş anlamlı olarak değerlendirilir. Bu noktada özellikle öne çıkarılan olgu 'toplumun devletten görece özerkliğinin' sağlanması arayışıdır.

Batı toplumlarında siyasi hayat, devlet ve sivil toplumun ayrı ayrı konumlandırılmasından meydana gelirken, sivil toplumun tartışıldığı Doğu toplumlarında devletle sivil alanı ayıran sınırların yok denecek kadar az olduğu, devletin tüm topluma egemen olduğu ve devlet dışı faaliyet alanlarının çok sınırlı olduğu genel

olarak kabul edilir. Bu çerçevede Türkiye’de sivil toplumun- devlet ile ilişkisini değerlendirmek bu çalışmanın kapsamı içerisindedir.

2.2.2. Türkiye’de Siyasal Kültür ve Sivil Toplum

Aşkın devlet anlayışı Osmanlı’dan günümüze Türk siyasal hayatının analizinde özellikle devletin toplumun her alanını kapsayıcı bir özellik göstermesi açısından önem taşımaktadır. Osmanlı siyasal geleneği içerisinde devletin bekasının her şeyin üstünde tutulduğu, modernleşme çabalarının dâhil ‘devleti kurtarmak’ düşüncesiyle geliştiği bir siyasal yapıda, sivil toplum-devlet ilişkisi sivil alanın devletin baskından korunduğu bir alandan çok devlete hizmet eden bir alan olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Merkezi otoriteden bağımsız bir hareket alanı ve Batı Avrupa’da görülen haliyle mülkiyet hakkına sahip olan bir sivil toplum unsuru Osmanlı’da yoktur (Çaha, 2007: 138).

Osmanlı patrimonyal yapısının bir uzantısı olarak, devletin bir bütün olarak toplumu yönlendirdiği ve ekonomi dâhil tüm toplumsal faaliyet alanlarının devlete tabi olması sivil toplumun Batı’da kavramsallaştığı ölçüde oluşmamasının nedeni olarak görülmektedir. Bireyin bağımsız bir özne olarak varlığını sürdüremediği, özel hayatın dahi kamu gücüyle düzenlendiği bir yapıda sivil toplumdan söz etmek pek de mümkün gözükmemektedir. Bu noktada devlet ile toplum arasındaki ilişki bir ‘sözleşme’ esasına değil, devletin topluma baskın gelmesi esasına dayanmaktadır (Çaha, 2007: 138). Tebaa kimliğinden sıyrılamamış yurttaşların varlığı, 1950’de piyasa toplumuna geçişin adımları atılırken dahi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, demokratik değerlerin benimsenmesi, en temelinde yatan bireysel hak ve özgürlüklerin kaynağı bile, devletin kendisi olarak ortaya çıkmıştır.

Batı tecrübesinde mutlak krallıklar kurulurken, yerel seçkinlerle yapılan işbirliği, sonrasında girişimci orta sınıfa yönelik politikalar bu sınıfların gelişmesine yol açarken, Osmanlı’da aksine siyasal alandan uzak tutulan yerel seçkinler bu şekliyle palazlanan bir orta sınıfa imkan tanımamıştır (Heper, 1985: 100-101). Cumhuriyet döneminde de, siyasete yön veren burjuva politikalarının yer aldığı Batı’dakinin aksine, siyaset tamamen parti merkezli olarak algılanmıştır. İş dünyasının ve ticaret gruplarının özellikle krediler, yatırımlar ve ithalat miktarları gibi konularda hükümet politikalarına ve kaynaklarına bağımlılığı, bu gruplar arası örgütlenmelerin hükümetler tarafından

sürekli olarak kontrolünü de beraberinde getirmiştir (Heper, 1985: 102). DP bürokratik elite saldırırken, alternatif bir değer sistemi yaratamamıştır.

Türkiye’de 1945’ten beri, demokrasinin iktidarın partiler arası bir rekabet sonucu belirlendiği gözlemlenmektedir. Ancak, buna karşılık, demokrasinin daha başarılı olarak işlemesi için gerekli görülen bireysel özgürlüklere ve gönüllü kuruluşlara dayalı olarak siyasal süreci etkileyen, denetleyen bir sivil toplumun aynı oranda geliştiği ve benimsendiğini söylemek pek de mümkün değildir (Turan, 1999: 144). Siyasal kültür çerçevesinden bakıldığında, Turan (1999: 143-151) bir dizi önermede bulunarak bugün sivil toplumun gelişmemesini açıklamıştır. Bunlardan ilki toplumun kendini bir cemaat olarak algılamasıdır. Bu cemaat algılamasının sonucu, çeşitli eksenlerde farklılaşmanın olması ile birlikte bu farklılığın açık bir biçimde ifade edilmesinin cemaat birlikteliğini ve dayanışmasını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesidir. Bu noktada farklılaşmaya veya farklı düşüncelere karşı olumsuz bir tavrın toplumun genelinde yaygın olması söz konusudur. Bu düşüncenin bir yansıma da toplumda genelden sapan davranışlara ve görüşlere daha az hoşgörü gösterilmesidir. Bunların yanı sıra toplumun dayanışmacı bir cemaat olarak algılanması toplumsaldan daha alt düzeyde ifade edilen çıkarların ifadesine olumsuz olarak yaklaşılmasına yol açmaktadır. Bu noktada her grup kendi çıkarını toplumun genel çıkarıyla özdeşleştirmektedir. Bu noktada da siyaset her biri ulusal çıkarı savunduğunu ileri süren irili ufaklı çok sayıda grup arasında gerçekleşen, çıkarların yüceliği karşısında uzlaşma ve tartışmaya kapalı bir alan olarak varlık sürdürmektedir (Turan, 1999: 145). Muhalefet algısı bu bağlamda, yapıcı olmaktan çok yıkıcı bir özellik göstermekte, siyasi alanda tartışma zemini karşılıklı tarafların birbirini ezmesi, yok etmesi, zafer kazanması olarak algılanmaktadır.

Turan’ın Türk siyasal kültürü üzerinde yaptığı analizin bir diğer unsuru, toplumsal yaşamın sosyal, siyasal, iktisadi ve diğer alanların ayrışmadığı bir bütün olarak algılanmasıdır. Bu noktada gerek Osmanlı’da gerekse Cumhuriyet yıllarında toplum, devlet tarafından daha iyiye gitmek için şekillendirilecek bir nesne olarak algılanmıştır. Bu noktada ortaya çıkan reform hareketleri merkezi politikaların toplumun genelini dönüştürecek şekilde merkezin gücüyle uygulamaya sokulmuştur.

Keyder’in (2001: 271) belirttiği gibi, Türkiye’de kurumsal reformlar hiçbir zaman toplumsal bir muhalefetin kazanımları sonucu ortaya çıkmamıştır. Halifeliğin kaldırılmasında her hangi bir toplumsal hareket görülmemiş, kadınlara eşit haklar verilmesinde öncesinde bir kadın hareketi olmamış, örgütlenme ve grev hakkını

mücadeleci bir işçi sınıfı elde etmemiştir. Bu tip dönüşümlerde etkili olan yukarıdan reformlar, toplumun dinamiği üzerinde boğucu bir etki yapmış, mücadele ve katılım geleneğinin yerleşmesine olanak sağlamamıştır. Toplumun değişen yapısı içinde kent yaşamı da şekillenmiş ancak özellikle köyden kente gelenlerin popülist politikalar yoluyla toplumla bütünleştirilmeleri, devletle ilişkileri güçlendirirken toplumun özerkleşmesine de engel olmuştur (Keyder, 2001: 271). Bu nedenle toplumsal katılım yalnızca oy toplamanın ve seçimlerde oy kullanmanın sınırları içinde kalırken, siyaset de yalnızca iktidara gelmenin bir yolu olarak görülmüştür.

Türkiye’de merkezi devlet dışında özerk kurum ve toplulukların bulunmadığı ya da başka bir deyişle bir takım kurumların özerk olarak görünmesine karşın pratikte devletten çok da bağımsız bir duruş sergileyemedikleri görülmektedir. Bu noktada, özerk ifadesiyle anlatılmak istenen, bir topluluğun veya kuruluşun devletin desteğine, onayına gereksinim duymaksızın varlığını sürdürmesi, siyasal sürece kendi inisiyatifiyle katılması ve bunun yapılmasının meşru görülmesidir. Bu çerçevede, Türkiye’de devlet diğer kurum, kuruluş ve topluluklar karşısında kayıtsız bir üstünlüğe sahip olarak görülmekte, bunlar devlete tabi olması gereken kurumlar olarak algılanmaktadır (Turan, 1999: 148). Sivil toplumun ve STK’nın bu noktadan hareketle devletle kurdukları ilişki özerk olmaktan ziyade bağımlı ve güdümlü bir özellik gösterir.

Sivil toplumun gelişmesi için devletin yanı sıra, toplumsal yaşamın da bazı özellikleri taşıması gerekir. Sivil toplumun gelişmesi, “toplumsal farklılaşma”, “toplumsal örgütlenme”, “gönüllü birliktelik” ve “toplumsal düzeyde özerkleşmeye” bağlıdır (Çaha, 2008: 141). Türkiye’de siyasal geleneğe baktığımızda, sivil toplumun gelişmesi için gerekli olan bu öğelerin yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir.

Bunların yanı sıra Türkiye’de ordunun siyasal hayattaki yeri de sivil toplum kavramına değinildiği ölçüde önemlidir. Osmanlı’da ordu merkezi bir konumda yer alıyordu. Merkezi devlet, fethetmeye dayalı siyasal örgütlenmesi üzerinde orduya güveniyordu. Bu noktada ordu, Osmanlı’da siyasal rejimin dışında kalmamış aksine, sistemin direğini oluşturmuştur (Heper, 1987: 210). Kurtuluş Savaşının ardından da her ne kadar ordu kışlasına dönerek parlamento ve partiye göre ikincil bir konuma itilmeye çalışılsa da başat konumunu korudu. Büyük çoğunluğunu asker kökenlilerin oluşturduğu iktidar seçkinleri aracılığıyla kendi politikalarını hayata geçirmeyi başardı (Vaner, ... 256). Kemalist ideolojinin “devlet”in koruyucusu olarak üstlendiği görevle, 1960’dan başlayarak siyasal kutuplaşmaların yoğunlaştığı ve siyasetin çıkmaza girdiği

her durumda yönetime el koyarak sistemin yeniden inşasında rol oynadı. Ancak bu noktada tüm askeri müdahaleleri aynı düzlemde değerlendirmek pek de doğru değildir. 1960 müdahalesi ve sonrasında yürürlüğe konan 1961 anayasası DP'nin popülist politikaları ve sonrasında baskıya dönüşen iktidarına karşı özgürlükçü bir tutum sergilerken, sonrasındaki müdahaleler siyasi kutuplaşmaların yaşandığı dönemde, toplumsal hareketliliği kısıtlayıcı ve kontrol etmeye yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Siyasetin uzlaşmayı sağlayamadığı, siyasi partiler arası çekişmenin yoğun olduğu 60'lı ve 70'li yıllarda ordu, tamamen özel çıkarların savunucusu haline gelmiş siyasal örgütlenmelerin karşısında kendisini, sahipsiz kalan 'devlet işlevi'ni üstlenen bir kurum olarak algılamıştır. Burada söz konusu olan devlet egemen devlettir, toplumu yönetir ya da yakından denetler. Bu devletin işlemlerini, bir dünya ya da ideoloji yönlendirir (Heper,1987: 213). Ordunun bu noktada devlet işlevine sahip çıkması Kemalist ideolojinin çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Türk demokrasininin gelişme çizgisinde devlet-toplum ilişkisini temel eksen olarak bir analizde bulunduğumuzda, 1923-50, 1950-80 ve 1980 sonrası gibi belirgin farklılığı olan üç dönem görüyoruz. 1923-50 dönemi "Vesayet dönemi", 1950-80 dönemini "parti-merkezli dönem" ve 1980 sonrası dönemi de "toplum-ağırlıklı dönem" şeklinde tasnif etmek mümkündür (Çaha, 1993: 2). Her üç dönemde de ordunun siyasal alanla kurduğu ilişki farklılık göstermesine rağmen temel olan devlet işlevinin sürekli olarak sürdürülmesidir.

1980'e kadar geçen dönemde Türkiye'de siyasi kültürünün bir parçası olarak gelişen devletin topluma üstünlüğü, 1980 sonrası dönemde, neo-liberal politikaların etkisiyle zayıflamıştır. Özelleştirme, yetki devri, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin ön plana çıkarılması, demokratik reformların gerçekleştirilmesi, asker-sivil dengesinin bir ölçüde sağlanmaya çalışılması ve yerel yönetimlerde sivil toplum örgütlerine yer açılması sivil toplum tartışmalarına da hız kazandırmıştır. Bir yandan serbest piyasaya dayalı ekonomi politikaları devletin iktisadi alandaki rolünü azaltırken, devletin toplumsal ve siyasal alandaki varlığı da sorgulanmaya başlamıştır (Çaha, 2000: 297).

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile toplum siyasetten arınma sürecine girmiştir. 1960'dan 1980'e kadar olan 20 yıllık süreçte, toplumsal hareketlilik ve ideolojik çatışmalar ve partiler arası iktidar mücadelesi, 1983'e kadar süren yasaklarla dolu sıkıyönetimin ardından farklı bir boyut kazanmıştır. Depolitizasyon sürecinin

ardından, sağ ya da sol hangi görüşten olursa olsun tartışmalar devlet-toplum ilişkisi odaklı olmaya başlamıştır. ‘Sivil toplum’ kavramı, zaman zaman anlamının dışında askeri olmayan şekilde ifade edilse de, genel kanı devletin toplum yaşamına gereğinden fazla müdahale ettiği ve bireyi devlet gücü karşısında koruyacak mekanizmaların olmadığına işaret edilerek tartışmaların odağı halini almıştır.

Günümüzde devlet ve devlet bürokrasisini kamu yararının tek koruyucusu olarak görme eğilimi, daha önceki dönemlere kıyasla daha azdır. Bu noktada sivil toplumun geliştirilmesi, demokratik bir siyasal kültürün yaygınlaştırılma tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Kalaycıoğlu’na (1995, 50) göre,

“Demokrasinin gelişebileceği ortamın özel bir siyasal kültür ortamı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Öncelikle demokrasi bir rekabet ortamı içermektedir, adaylar ve siyasal partiler arası rekabet mümkün kılınmalı, ‘kaybetmek’ bir yıkım olarak değil bir daha ki sefere daha iyi hazırlanmak için bir motivasyon olarak görülmelidir. *Bu da ancak aykırı olan fikirlere karşı toplumsal hoşgörünün yaratılmasıyla olacaktır.*

Hoşgörünün yanı sıra, demokrasinin gelişebilmesi için gerekli olan öğelerden biri de *başkalarıyla birlikte hareket edebilme yeteneğidir.* Bu da siyasal partiler, gönüllü kuruluşlar dernekler gibi örgütlenmelerin oluşması ve üye olan insanların bir arada ortak hedefler doğrultusunda çalışabilmesine bağlıdır. Farklı kişilerle ortak hareket edebilmenin koşulu da *güven* duymaktır. Kişilerin demokrasinin kurum, kural ve kuruluşlarına güven duymaları gereklidir.

Bunların yanı sıra, demokraside vatandaşların siyasal kararlar üzerinde etkisi olabileceği duygusuna sahip olması gerekmektedir. Siyasal etkinlik duygusu bireylerin yanlış buldukları kararları değiştirme gücünü hissedebilmeleriyle ilişkilidir. Bu noktada da bireyin siyasal hayata ilgisi, bu konuda sürekli ve düzenli olarak olayları izlemek suretiyle edindiği siyasal bilgisinin olması beklenmelidir”.

Sosyal sermaye kuramıyla ilişkilendirilecek unsurlar çerçevesinde, Türkiye’de siyasal kültürün temel özellikleri açısından özetlenecek olursa, ilk akla gelen sivil toplumun zayıf olmasıdır. Devletin sivil toplumu kapsayacak şekilde baskın bir konumda olması, sivil toplumun özerk olarak gelişmesinde engel teşkil etmiştir. İkinci olarak Türk siyasal kültürü içerisinde uzlaşma kültürünün zayıf olması, muhalefet algısının tarafların yalnızca kendi fikirlerinin toplumun geneli için doğru olarak düşünülmesini beraberinde getirmiştir. İdeal doğruların çatışması şeklinde ortaya çıkan siyasal kutuplaşma tarafların uzlaşmadan çok, birbirlerini yok etmeye yönelik olarak siyaset yapmalarına neden olmaktadır. Son olarak da siyasal alanla bireylerin kurdukları ilişkinin Türk siyasal kültürü çerçevesinde, bireylerin günlük maddi çıkarlarına yönelik

olarak siyaseti algılamalarına ilişkindir. Bu noktada klientalist ilişkiler siyaset yapma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir toplumun kültüründe yer alan siyasal hoşgörü, başkalarına ve siyasal kurumlara duyulan güven, etkinlik duygusu, siyasal ilgi, bilgi ve katılma eğilimleri demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunan öğeler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, bu çalışma, sosyal sermaye kuramının öğeleri arasında yer alan toplumsal güven, siyasal katılma (sivik kültür ekseninde yurttaş katılımı) ve siyasal ilgi ve bilgi edinme biçimleri çerçevesinde Türkiye’de sosyal sermayenin demokrasi kültürü ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL SERMAYE'NİN DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ İLE İLİŞKİSİ VE SOSYAL SEMAYE BİRİKİMİ

Sosyal sermaye teorisi sivil toplumun örgütlü yapılarının yanında katılımcı demokrasi için gerekli olan enformel birlikteliklerin toplumsal gelişmeye etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu noktada toplumsal eylemin gerçekleştirilmesinde gerekli olan sosyal yapılar ve ağlar üzerinde yoğunlaşırken, bu yapılar içinde yer alan güven, karşılıklılık gibi normatif içeriklere ve toplumun genelinde hâkim olan yurttaşlık bilinci düzeyine vurgu yapar.

Türkiye’de yukarıda açıklandığı biçimiyle siyasi kültür bu noktada örgütlü bir sivil toplumun Batı’da olduğu biçimiyle oluşmasına olanak sağlamazken, bir yandan da bireylerin sosyal, kültürel ve toplumsal ilişkilerinde de devletin rol oynadığı bir ortamı beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle birey ve bireyin eylemleri, devlet tarafından verilen, alınan veya korunan haklar etrafında şekillenirken, bireylerin birlikte hareket etme, ortak amaçlar doğrultusunda bir takım değerler etrafında gönüllü birliktelikler oluşturmaları da kısıtlanmıştır.

Türk siyasi kültürü içersinde yer alan muhalefete ve farklı fikirlere hoşgörüsüzlük, siyasal kurumlara ve bireylerin birbirine karşı olan güvensizliği, siyasal katılımın oy verme yüzdesi dâhil düşük oluşu, sivil toplum kuruluşlarının özellikle bazı bölgelerde sayıca fazla olmasına karşın çok da bireyleri bir araya getirme gücünün olmadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği üzere, Türkiye’nin siyasal mirası otokratik merkezi bir devlete dayanmaktadır. Osmanlı siyasal kültürünün ana öğeleri arasında, devlet gücünden korku, idarenin güçsüzlüğünden ve kanun boşluklarından yararlanma ve otoriteye dayalı kişi- devlet ilişkileri yer almaktadır. Osmanlı siyasal yapısı genel kabul gördüğü ifadeyle patrimonyal bir özelliğe sahiptir. Patrimonyal siyasal sistemlerde merkez, toplum düzeninin koruyucusu olarak düşünülür, siyasal seçkinler de bu tip bir merkez kavramı ile yakından ilişkilidir. Çevre ile kurulan ilişkide merkeze bağlı hiyerarşik bir örgütlenme söz konusudur. Osmanlı’dan sonra Cumhuriyet

Türkiye'si de siyasal kültür açısından Osmanlı'ya benzer özellikler gösterir. Siyasal kültürünün özellikleri arasında da devletin toplumda önemli bir yerinin olması, seçkincilik, muhalefete hoşgörüsüzlük, fizik gücü vurgusu, kapsayıcı bir ideoloji gereksinimi ve siyasal gücün tek olarak algılanması yer alır (Heper, 1980: 4-5). 1945'lere kadar olan süreç toplumun tümünün bir seçkinler grubu tarafından reformlar yoluyla modernleştirildiği bir süreç olarak karşımıza çıkar. Sivil yaşamın dahil tepeden inme düzenlemeler çerçevesinde şekillendiği, yönetsel olarak tamamen merkeze bağlı hiyerarşik bir yapılanma mevcuttur.

Çok partili hayata geçişle birlikte demokrasiye adım atılmakla birlikte siyaset algısı da yurttaşların bilinçli olarak katıldıkları bir alan değil, tamamen çıkara dayalı patron-yanaşma ilişkileri çerçevesinde oluşmaya başlamıştır. DP ile siyasete giren popülist politikalar halen günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Bunların yanı sıra devletin topluma üstünlüğü 1983'e kadar sürekli olarak vurgulanmıştır. Bu noktada devlet toplumun varlığı için çalışan bir kurum olarak algılanmaktan çok bireylerden özerk, yüce bir varlık olarak kendisini hissettirmiştir. 1980 sonrası sivil toplum tartışmaları bu noktada devleti sınırlamayı amaçlasa da günümüzde halen devlet-toplum ilişkisi çerçevesinde sivil toplumun geliştirilmesi, sivil alanın devletin kontrolünden çıkarılması çabaları görülmektedir.

Yukarıda belirtilenlerin ışığında Putnam'ın İtalya üstüne yaptığı çalışmaya atıfta bulunacak olunursa Türkiye ile İtalya'nın güney bölgeleri arasında tarihsel olarak bir benzerlik olduğu görülecektir. İtalyan Birliği sağlanmadan önce, Güney'de otokratik, merkezi krallık mevcuttu. Bu noktada, Güney İtalya, feodal, bürokratik ve mutlak bir özellik gösterirken, sivil yaşam merkezden yani tepeden düzenlemeler çerçevesinde şekilleniyordu. Toprağa dayalı ekonomik sistemin kontrolü merkez tarafından sağlanmaktaydı. Şehirlerde yaşayanların ticaret ve üretim faaliyetleri yani sivil hayat da merkez tarafından kontrol edilmekteydi. Yönetsel olarak tamamen merkeze bağlı hiyerarşik bir yapılanma söz konusuydu. Bu noktada merkezi krallığın zayıflamasından sonra dahi rejim, feodal bir monarşi olarak varlığını sürdürmüş ve hiyerarşik yapı devam etmişti (Putnam, 1983: 123-124).

Bunların yanı sıra, Putnam, daha az sivil olan Güney bölgelerde, Türkiye'ye benzer biçimde, siyasetin klientalist bir özellik gösterdiğini, tamamen bireysel çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini belirtmiştir. Yurttaşlar, bu bölgelerde, siyasi temsilcilerle daha bireysel ve kişisel iletişim kurarlarken, toplumsal konulardan ziyade bireysel çıkar ilişkileri söz konusu olmaktadır (Putnam, 1993: 99). Bu bölgelerde, otorite ve bağımlılık ilişkileri ortaya çıkarken, patronaj ilişkileri, siyasi liderlerin toplumun elit kesiminden gelmesi, siyasal eşitsizliklerin varlığı ve daha az uzlaşmanın olması söz konusudur (Putnam, 1993: 101).

Putnam'a göre, daha sivil bölgelerde, bireyler arasında toplumsal güvenin kanunlara inancın yüksek olduğu ve bireylerin hayatları konusunda daha tatminkâr olduğu görülmektedir. Bunun tersine, sivil kültürün yaygın olmadığı Güney bölgelerde, sömürüldüğünü, yabancılaştığını hisseden bireyler, siyasi yozlaşmanın yaygın olduğu, yasaların ihlal edildiği, polis gücüne ihtiyaç duyulan, güçlü otoriter bir yönetimin desteklendiği, daha az demokratik bir toplumsal yapı söz konusudur. (Putnam, 1993, 113).

Yukarıda belirtilen noktadan hareketle, çalışmanın kalan kısmında, Türkiye'nin tarihsel miras ve siyasal kültür yönünden benzerlik gösterdiği Güney İtalya'da Putnam'ın değindiği biçimiyle, Türkiye özelinde sosyal sermaye öğeleri üzerinde durulmuştur. Siyasal kurumlara ve başkalarına güven, siyasal katılım, yaşam değeri ve son olarak sivil toplum kuruluşları çerçevesinde Türkiye'de sosyal sermayenin durumu yansıtılmaya çalışılmıştır.

3.1. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL GÜVEN

Toplumsal güven, bireyler arasında işbirliğini güçlendirirken, aynı zamanda her bir birey için fayda sağlar. Bu noktada bireylerin bir araya gelerek yaşam alanlarını iyileştirmelerine katkıda bulunacakları varsayımıyla hareket eden sosyal sermayenin önemli bir parçasıdır. Türkiye'de insanların birbirlerine ve toplumsal kurumlara güveninin Dünya Değerler Araştırması'nın verilerine dayanarak düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Dünya Değerler Araştırması'nın 1990-1991 yıllarında ülkeler düzeyinde, o ülkede yaşayan insanların birbirlerine ne kadar güvendiğini ölçmek için “ sizce insanların çoğu güvenilir midir yoksa başkalarıyla ilişki kurarken, hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Tablo 3'te sunulan veriler Türkiye'de başkalarına güvensizliğin, diğer ülkelere oranla yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.1. Başkalarına Güven: Türkiye'nin Dünyadaki Yeri

	Başkalarına İtimat ederim
İngiltere	43,7
Fransa	21,4
Hindistan	33,5
İtalya	33,8
Japonya	37,6
Meksika	30,2
Hollanda	50,7
Nijerya	21,7
Türkiye	9,8

Kaynak: World Values Survey (Kalaycıoğlu, 1995: 57)

Tablo 3.1.'de görüldüğü şekliyle Hollanda'da %50 ve İngiltere'de % 44 dolaylarında olan diğer insanlara güven düzeyi Türkiye'de % 10'a ancak yaklaşmaktadır. Tüm büyük işletmeleri aile şirketleri olan Türkiye'de tanımadıklarına güven duymama hatta kuşku ile yaklaşmanın yaygın bir duygu olduğunu beklemek yerinde olacaktır (Kalaycıoğlu, 1995:57).

1996 yılında tekrarlanan ankete göre, bu oran % 6,5'e kadar düşmüştür. 2001 yılında aynı soru iki kez daha sorulmuştur. İlk sonuçlarda, 'insanların çoğu güvenilirdir' diyenlerin oranı % 6,7 çıkarken, ikinci sonuç % 18,6 olarak belirlenmiştir. Güven düzeyinde bu noktada bir artış olmasına karşın, diğer Avrupa ülkesi vatandaşlarının başka insanlara duyduğu güven düzeyine yaklaşamamıştır.

Tablo 3.2. Türkiye’de İnsanlara Güven

	1996	2001	2001
İnsanların çoğu güvenilirdir	6,5	6,7	18,6
Her zaman dikkatli olmak gerekir	93	92,7	79,8

Kaynak: World Values Survey (1996-2001)

Tablo 3.2.’deki verilere göre ‘başka insanlara karşı her zaman dikkatli olmak gerekir’ görüşünde olanların oranı oldukça yüksektir. Bu da kuşkunun genel olarak yaygın olduğuna işaret eder.

Türkiye’de güven düzeyi yalnızca yurttaşların birbirine duyduğu güven açısından düşük değildir, aynı oranda siyasal kurumlara da güven eksikliği görülmektedir. Tablo 3.3’teki veriler hükümete yani bir anlamda siyasal kurumlara güven düzeyini anlamakta önem taşımaktadır.

Tablo 3.3. Hükümete güven

	1996	2001
Büyük ölçüde güvenirim	17,9	16,9
Biraz güvenirim	32,5	28,6
Pek güvenmem	19,9	19,1
Hiç güvenmem	27	33,5

Kaynak: World Values Survey (1996-2001)

Dünya Değerler Araştırması’nın Tablo 4.3.’te belirtilen verilerine göre, 2001 yılında hükümete ‘hiç güvenmem’ ve ‘pek güvenmem’ diyenlerin toplam oranı % 50’yi geçmektedir. Bu noktada Türkiye’de siyasal kurumlara güven düzeyi de oldukça düşüktür. Bununla birlikte siyasal aktörlere ya da kamu görevlilerine karşı da kuşku duyma yaygın olarak gözlemlenmektedir. Dünya Değerler Araştırmasının 1996 yılında, deneklere sorduğu ‘kamu görevlilerin yolsuzluk yapıp yapmadıkları hakkında ne düşünüyorsunuz’ sorusuna verilen yanıtlar bu kuşkunun bir göstergesidir.

Tablo 3.4. Siyasal Yolsuzluk/Bozulma

	1996
Hemen hemen hiçbir kamu görevlisi yolsuzluk yapmamıştır	4,4
Sadece birkaç kamu görevlisi yolsuzluk yapmıştır	25,7
Çoğu kamu görevlisi yolsuzluk yapmıştır	31,2
Hemen hemen bütün kamu görevlileri yolsuzluk yapmıştır	31,5

Kaynak: World Values Survey (1996)

Tablo 3.4.'te yer alan verilere göre deneklerin % 31,5'i 'hemen hemen bütün kamu görevlilerinin yolsuzluk yaptığı', %31,2'si 'çoğunun yolsuzluğa karıştığı' düşüncesindeyken, 'hemen hemen hiçbirinin yolsuzluk yapmadığını' düşünenlerin oranı yalnızca % 4'tür. Bu noktada yolsuzluk ya da bozulma, toplumun geneli tarafından tüm siyasal alanın ve kamu görevlilerinin içinde buldukları bir durum olarak algılanmaktadır. Bu da beraberinde siyasal etkinlik durumunu da olumsuz olarak etkilemektedir.

Sonuç olarak, Türkiye hem bireysel ilişkiler bazında hem de siyasal kurumlar düzeyinde güven eksikliği söz konusudur. Bu noktada sosyal sermayenin insanların bir araya gelebilmesinde en önemli faktör olarak üzerinde durduğu toplumsal güven duygusu Türkiye'de yerleşmemiştir. Bu da sosyal sermaye stokunun tanımlandığı biçimiyle eksik olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. TÜRKİYE'DE YURTTAŞ KATILIMI

Yurttaş katılımı siyasal alanda demokrasilerin temel değerlerinden biridir. Yurttaş katılımı, bireylerin seçime katılım oranları ve referanduma katılım oranları ile doğrudan ilişkilendirilebileceği gibi aynı zamanda siyasete ilgi, siyasal etkinlik duygusu ve siyasal partilere üyelik gibi değişkenlere bağlı olarak da incelenebilir. Bunların yanı sıra bireylerin karar alma süreçlerini ne denli etkileyebildiklerine dair düşünceleri önem taşımaktadır.

Putnam, İtalya üzerine yaptığı çalışmasında sivil kültürle ilişkilendirdiği yurttaş katılımı konusunda seçimlere ve referanduma katılım oranlarını bölgesel olarak incelemiştir. Bu noktada seçimlere ve referanduma katılım oranlarında çok büyük farklar görmemiştir. Ancak siyasete bakış açısından Kuzey ve Güneyde farklılıklar saptamıştır. Seçimlere katılım Güneyde daha çok bireysel çıkar ilişki düşüncesinde

temellenirken, Kuzey’de toplumun genelini ilgilendiren konulara duyarlılığın bir sonucudur. Bu noktada Türkiye’de seçimlere ve referanduma katılımın siyasete olana ilgiyle karşılaştırılarak incelenmesinde yarar vardır.

Tablo 3.5. Genel seçimlere katılım oranı

	2002	2007
Toplam Kayıtlı Seçmen Sayısı	41.407.027	42.799.303
Toplam Oy Kullanan Seçmen Sayısı	32.768.161	36.056.293
Toplam Geçerli Oy Sayısı	31.528.783	35.049.691
Toplam Geçersiz Oy Sayısı	1.239.378	1.006.602
Seçime Katılma Oranı (%)	79,14	84,25

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Tablo 3.5., 2002 ve 2007 yıllarında genel milletvekilleri seçimlerindeki katılım oranlarını göstermektedir. 2002 yılında %79.14 olan katılım oranı 2007 yılında %84.25’e yükselmiştir. Katılım oranlarına bakıldığında siyasal alanda seçimler aracılığıyla temsil edilme konusunda Türkiye’de yaşayanların duyarlılık düzeyleri yüksektir. %85’e varan seçime katılım oranı, bu noktada yurttaşların seçimleri önemseydiğine işaret etmektedir.

Tablo 3.6. Yerel seçimlere katılım oranı (2004)

	Katılım Oranı %
İl Genel Meclisi Üyeleri Seçimleri	76,25
Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı Seçimleri	70,61
Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclis Üyeliği Seçimleri	73,26

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Tablo 3.6.’da 2004 yerel seçimlerine katılım oranları verilmektedir. Tablo 3.5 ve Tablo 3.6.’dan anlaşılacağı üzere yerel seçimlere katılım oranı genel seçimlere katılım oranından düşüktür. Genel seçimlere katılma oranlarına göre daha düşük olan yerel seçimlere katılım, yaşadıkları çevreyi ilgilendiren konularda, Türkiye’nin genel siyasetine oranla yurttaşların daha az duyarlı olduklarına işaret edebilir. Bunun yanı sıra kendilerini ilgilendiren sorunların yerel düzeyde uygulanan politikalardan ziyade merkezin uyguladığı politikalara bağlı olarak şekilleneceğine dair bir düşünceleri

olduğu varsayımı da yapılabilir. Bu noktada ‘enflasyon, yoksulluk, sosyal güvenlik gibi makro konular, çevre düzenlenmesi, su ve yol hizmetleri gibi konulara oranla, yurttaşların yaşantılarında daha çok önem taşımaktadır’ çıkarımı, yalnızca genel ve yerel seçimlere katılım oranlarına bakılarak tam anlamıyla doğrulanmasa da Tablo 3.5. ve Tablo 3.6.’daki veriler bu çıkarımı destekleyici niteliktedir.

Dünya Değerler Araştırması Türkiye’de siyasal etkinlik duygusuna ilişkin olarak da bir dizi sonuca ulaşmıştır. Tablo 3.7. ‘siyasetle ne kadar ilgilisiniz’ sorusuna verilen yanıtları içermektedir.

Tablo 3.7. Siyasete ilgi

	1996 (%)	2001 (%)
Çok ilgiliyim	13,1	8,4
Biraz ilgiliyim	45,3	31,8
Pek ilgili değilim	17,7	25,8
Hiç ilgili değilim	22,3	33,9

Kaynak: World Values Survey (1996-2001)

Tablo 3.7.’de görüldüğü şekliyle 2001 yılında ‘siyasetle çok ilgiliyim’ diyenlerin oranı yalnızca % 8,4 iken, siyasete pek ilgi duymayanlarla hiç ilgi duymayanların toplamı % 59,7’dir. Tablo şu şekilde yorumlanabilir: Siyaset bireylerin hayatlarının dışında bir alan olarak algılanmaktadır. Yurttaşlar, hayatlarının önemli bir parçası gibi görmekten çok, siyasal alanı kendi yaşam pratikleriyle özdeşleştirmemektedirler. Bu Türkiye’de siyasal geleneğin geçmişten gelen bir sonucu olarak da görülebilir.

Tablo 3.8. Siyasetin hayatındaki önemi

	1996 (%)	2001 (%)	2001(%)
Çok Önemli	24,2	23,7	16,3
Biraz Önemli	27,4	20,0	22,5
Pek önemli değil	23,4	24,8	25,2
Hiç önemli değil	24,2	29,9	35,1

Kaynak: World Values Survey

Benzer biçimde bireylere siyasetin hayatlarındaki önemi sorulmuştur. Tablo 3.8.'de gösterilen veriler siyasetin yurttaşların hayatlarına pek de önemli bir yer tutmadığını destekler niteliktedir. Seçimlere katılım oranlarının yüksek olması bu noktada siyasetin yalnızca seçim dönemlerinde Türkiye'de yurttaşların aklına geldiğine de bir kanıt oluşturabilir. Ayrıca Tablo 3.9. yurttaşların günlük hayatlarında arkadaşlarıyla ne ölçüde siyasi konularda konuştuklarına dair bir açıklama da içermektedir.

Tablo 3.9. Arkadaşlar arasında siyasi konuların tartışılma sıklığı

	1996 (%)	2001 (%)	2001(%)
Sıklıkla	15,3	13,4	11,3
Ara sıra	51,7	44,9	40,7
Hiçbir zaman	32,3	40,8	47,7

Kaynak: World Values Survey (1996-2001)

Dünya Değerler Araştırmasının son olarak 2001 yılındaki verilerine göre, arkadaşlarıyla hiçbir zaman siyasi konuları tartışmam diyenlerin oranı %47.7'dir. Tablo 3.9.'daki veriler bu noktada siyasetin insanların günlük hayatlarındaki pratiklerde pek de yer almadığını destekler niteliktedir.

Bunların yanı sıra Dünya Değerler Araştırmasının 1996 verileri siyasi partilere üyelik konusunda da bilgi vermektedir. Tablo 3.10.'daki verilere göre, araştırmaya katılan deneklerin ancak %5.7'si her hangi bir siyasal partide aktif üye iken, %4'ü aktif olmasa da üye konumdadır. %88.9'u ise hiçbir şekilde her hangi bir siyasi partinin üyesi değildir. Bu da aktif olarak çıkarların temsil edildiği siyasi partilere Türkiye'de üye olmanın tercih edilmediğini göstermektedir.

Tablo 3.10. Siyasi Partiye Üyelik

	1996 (%)
Aktif üye	5,7
Aktif olmayan üye	4
Hiçbir şekilde üye değil	88,9

Kaynak: World Values Survey (1996)

Sonuç olarak, yukarıdaki veriler ışığında Türkiye’de bireyler arasında siyasi etkinlik duygusunun ve siyasette etkin olma amacının pek da yaygın olmadığı görülmektedir. Seçimler dışında siyasal alanla sürekli mesafeli olan yurttaşlar, günlük hayatlarında siyaseti dışsallaştırmışlardır. Bireyler, siyaseti hayatlarında önemsemeyen, arkadaşları ile tartışmayan, siyasi partilere üye olma konusunda çekingen duran ve siyasetle pek de ilgilenmeyen bir görünüm çizmektedirler.

Bunların yanı sıra siyasetle yakından ilgilenmemekle birlikte güven duygusuyla da ilişkili olarak siyaset yapan merkez bürokrasinden memnun değillerdir. Dünya Değerler Araştırmasının 1996 ve 2001 yılında ortaya koyduğu verilerde, *‘merkezdeki yöneticilerin ülkenin genelinin çıkarı doğrultusunda hareket etmeleri konusunda memnuniyet düzeyinizi belirtiniz’* sorusuna verilen yanıtlar bu memnuniyetsizliğin bir göstergesidir.

Tablo 3.11. Merkezdeki yöneticilerin ülkenin genelinin çıkarı doğrultusunda hareket etmeleri konusunda memnuniyet düzeyi

	1996 (%)	2001(%)
Çok memnunum	2,8	1,9
Biraz memnunum	29	25,8
Pek memnun değilim	38,9	43,7
Hiç memnun değilim	26,8	27,3

Kaynak: World Values Survey (1996-2001)

Tablo 3.11’de görüldüğü şekliyle, *‘merkezdeki yöneticilerin ülkenin genelinin çıkarı doğrultusunda hareket etmeleri konusunda memnuniyetiniz’* sorusuna ‘çok memnunum’ diyenlerin oranı 1996 yılında yalnızca %2,8 iken, 2001 yılında bu oran %1,9’a kadar gerilemiştir. Aksine memnuniyet düzeyinin düşük olduğunu ifade edenlerin toplam oranı 1996 yılında %55,7 iken 2001 yılında bu oran daha da artarak %71’e kadar çıkmıştır. Türkiye’de yurttaşlar, hem siyasete ve siyasal alana dışsal bir anlam yüklerken, siyaset yapanlardan da memnuniyetsizlik artmaktadır. Bu durum karşılıklı olarak sürüp giden bir bağımlılık ilişkisi olarak da tanımlanabilir. Bireyler siyaseti kendilerinden uzaklaştırdıkları ölçüde, siyasal aktörlerden memnun olmamakta; bir yandan da memnun olmadıkları ölçüde de siyasetten uzak kalmayı tercih etmektedirler.

Sonuç olarak, ortaya konan tüm bu verileri sosyal sermaye kuramıyla ilişkilendirecek olursak, seçimlere ve referanduma katılım oranları değişken olarak ele alındığında, olumlu olarak yorumlanabilecek bir sonuç ortaya çıkar. Ancak Putnam'ın İtalya üzerine yaptığı çalışmasında vurguladığı şekliyle yalnızca seçime katılım oranları önemli değildir. Önemli olan seçime katılma oranlarına ilişkin olarak genelde seçimlere ve seçim süreçlerine nasıl bakıldığı yurttaş katılımı açısından belirleyicidir. Bu noktada seçimler Türkiye'de 5 yılda bir yapılan ve oy kullanmanın görev olarak nitelendirildiği bir özellik gösterir. Seçimler dışında yurttaş katılımının ve sivil kültürün temel taşı olan siyasal ilgi ve etkinlik duygusu Türkiye'de oldukça zayıftır. Siyaseti hayatlarında önemsiz olarak atfeden yurttaşlardan oluşan bir toplumda yurttaş katılımının çoğulcu demokrasinin ön gördüğü biçimiyle yaygınlaştırılması da güçtür.

Sosyal sermaye kuramının vurguladığı yurttaş katılımı ve sivil kültür düzeyi bu çerçevede güven unsuruyla birlikte Türkiye özelinde düşüktür. Sosyal sermayenin artırılması yoluyla, yani bireyleri bir araya getiren mekanizmaların yaratılmasıyla hem güven hem de yurttaş katılımı düzeyi artırılabilir. Bu noktada toplumsal ağlar, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları önem taşımaktadır.

3.3. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL AĞLAR VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Daha önceden belirtildiği haliyle, bireylerin hedeflerini sürdürmelerini sağlayan ve toplumu bir arada tutmaya yardımcı olan geniş ilişkiler kümesi olarak tanımlanabilecek toplumsal ağlar, bireyin iradesi dışında içinde bulunduğu aile, din, cemaat gibi yapılar olabilmesinin yanında, bireyin daha sonradan kendi iradesi ile katıldığı futbol kulüpleri, müzik koroları gibi yapılar da olabilir. Bu ağlar içinde yer alan insanlar arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurulacağı ve bu sayede bireylerin dayanışma ve ortak hareket etme isteklerinin daha fazla olacağı sosyal sermaye literatüründe vurgulanan bir noktadır.

Toplumsal ağlar, toplumun geniş anlamda bütün kesimlerini içine alarak, işbirliğinin toplumun tabanına yayılmasını sağlar. Toplumsal boşluklara değinerek daha geniş boyutlu bir işbirliğini besler. Bu noktada gönüllülük temelinde, karşılıklılık ve güven normlarının geliştirildiği ağlar, toplumsal sorunlara hiyerarşik örgütlenmelerden daha etkin çözümler üretirler.

Türkiye’de toplumsal ağlar, geniş aile ve akrabalık ilişkilerinden başlayarak, komşuluk, hemşerilik ilişkileri, dini yapılar, sosyal aktivite kulüpleri (spor kulüpleri, sanatsal aktivite grupları vs.), gönüllü kuruluşlar (yardım dernekleri, çevre örgütleri vs.) ve sivil toplum kuruluşları çerçevesinde çeşitlilik göstermektedir.

Sosyal sermaye çerçevesinde değerlendirdiğimizde, Türkiye ‘de akrabalık ve aile bağlarının kuvvetli olmasına bağlı olarak birleştirici sosyal sermaye düzeyinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bireylerin vakitlerinin çoğunu kendi aileleriyle ve yakın akrabalarıyla geçirmeyi tercih ettikleri bilinmektedir. Dünya Değerler Araştırmasının 2001 yılındaki verileri bunu destekler bir nitelik taşımaktadır.

Tablo 3.12. Aile ve akrabalarla vakit geçirme sıklığı

	2001 (%)
Haftada en az 1 kez	57,4
Ayda 1 ya da 2 kez	24,6
Yılda ancak birkaç kez	13,5
Pek fazla zaman geçirmem	4,4

Kaynak: World Values Survey (2001)

Dünya Değerler Araştırmasının, 2001 yılında ‘*ailenizle ve akrabalarınızla ne kadar vakit geçiriyorsunuz*’ sorusuna, deneklerin % 57’si en az haftada bir kez vakit geçiriyorum diye yanıt verirken, % 24,6’sı ayda birkaç kez yakın akraba ve ailesiyle birlikte olduklarını belirtmişlerdir. Bu veriler bireylerin vakitlerinin çoğunu aile ve akrabalarıyla geçirdiklerini desteklemektedir.

Bölüm 1’de değinildiği biçimiyle, çoğulcu demokrasinin üzerinde durduğu aslında birbirini tanımayan, farklı sosyal tabakalardan gelen insanları bir araya getiren bağlayıcı sosyal sermayedir. Türkiye’de bağlayıcı sosyal sermaye, gönüllü kuruluşlar aracılığıyla üretilmelidir. Ancak bu noktada bireylerin gönüllü organizasyonlara katılma istekleri tartışmalıdır.

Tablo 3.13. Başkalarıyla sportif, kültürel ya da diğer organizasyonlarda vakit geçirme

	2001 (%)
Haftada en az 1 kez	4,1
Ayda 1 ya da 2 kez	5,2
Yılda ancak birkaç kez	2,1
Pek fazla zaman geçirmem	52,1

Kaynak: World Values Survey (2001)

Tablo 3.13.'teki veriler, Türkiye'de yurttaşların başkalarıyla sportif, kültürel ya da diğer organizasyonlarda zaman harcama sıklıklarını içermektedir. Bu noktada, ankete cevap verenlerin, %52,1'i bu tip organizasyonlarda vakit geçirmediklerini belirtmişlerdir. Az sıklıkta da olsa vakit geçirdiklerini belirtenlerin toplam oranı ise ancak %11 dolayındadır.

Bunlara ek olarak, Dünya Değerler Araştırması 2001 yılında, gönüllü kuruluşları bir dizi seçenek içinde sıralayarak, çalışmaya katılan deneklerin faaliyetlerine katıldıkları grupları işaretlemelerini istemiştir. Tablo 3.14., sendikalar, müzik, sanat, eğitim ve kültürel faaliyet grupları, çevre, ekoloji, hayvan haklarını koruyan gruplar, spor kulüpleri, kadın gruplarını işaretleyenlerle, 'hiç birinde yer almam' seçeneğini işaretleyenlerin yüzdelerini göstermektedir.

Tablo 3.14. Gönüllü Kuruluşların faaliyetlerinde yer alma oranı (%)

	İşaretlemeyenler	İşaretleyenler
Sendikalar	98,9	1,1
Müzik, sanat, eğitim ve kültürel faaliyet grupları	98,3	1,7
Çevre, Ekoloji, hayvan haklarını koruyan gruplar	99,8	0,2
Spor kulüpleri	99,3	0,7
Kadın grupları	99,8	0,2
Hiçbirinde yer almam	7,8	92,2

Kaynak: World Values Survey (2001)

Tablo 3.14'deki verilere göre, sendikal faaliyetlerde yer aldığını söyleyenler % 1,1; müzik, sanat, eğitim ve kültürel faaliyet grupları içinde yer aldığını belirtenler %1,7; çevre, ekoloji, hayvan haklarını koruyan gruplarda bulunduğunu belirtenler %0,2; spor kulüplerini işaretleyenler %0,7; kadın gruplarında yer aldığını söyleyenler

ise yalnızca % 0,7'dir. Aksine 'hiç birinde yer almam' seçeneği işaretleyenler ise %92,2'dir. Bu veriler sosyal grupların ve gönüllü kuruluşların faaliyetlerinde yer alanların oranının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareketle, sosyal sermayenin üzerinde durduğu gönüllü kuruluşların faaliyetlerine katılımın, Türkiye'de oldukça düşük düzeyde olduğu gözlemlenmektedir.

Bunlara destekleyici olarak, başka bir soruda benzer gönüllü kuruluşlara üyelik durumu da araştırılmıştır. Tablo 3.15., gönüllü sosyal kuruluş örneklerinden bazılarında üye olma yüzdelerini içermektedir.

Tablo 3.15. Gönüllü Kuruluşlara Üyelik (%)

	Aktif üye	Aktif olmayan üye	Üye değil
Sanat, müzik, eğitim grupları	2,4	0,7	95,5
Spor kulüpleri	3,4	2,3	92,9
Yardım kuruluşları	2,6	1,5	94,4

Kaynak: World Values Survey (1996)

Tablo 3.15.'de yer alan verilere göre, araştırmaya katılan deneklerin % 90'nına yakını herhangi bir sanat, müzik, eğitim, spor veya yardım kuruluşuna üye olmadıklarını belirtmiştir. Aktif üye olanların toplamı %8,4, aktif olmamasına rağmen üye olanların oranı ise yalnızca %4,5'tir. Tablo 3.14. ve Tablo 3.15. gönüllü kuruluşlara üyelik ve faaliyetlerine katılım noktasında, bireylerin pek de istekli olmadıkları yorumunu destekler bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye'de çoğulcu demokrasinin vurgu yaptığı düzeyde yurttaş katılımının sivil toplum ekseninde pek de gelişmediği yorumu yukarıdaki veriler temelinde yapılabilir. Ancak bu yurttaşların demokrasiye karşı inançları olmadığı anlamını taşımamaktadır. Aksine demokrasi Türkiye'de bireylerin çoğunlukla taraf oldukları bir siyasal sistem olarak karşımıza çıkar. Dünya Değerler Araştırması çerçevesinde 1996 ve 2001 yıllarında Türkiye'de yaşayan yurttaşlara '*demokrasi problemleri olmasına karşın, diğerlerine oranla daha iyi bir siyasal rejimdir*' ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Tablo 3.16. ‘Demokrasi Sorunları Olmasına Rağmen İyi bir Rejimdir’ ifadesine katılım oranı

	1996		2001		2001	
	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle (tam) katılıyorum	803	42,1	448	37,1	1287	37,8
Katılıyorum	702	36,8	494	41	1390	40,9
Katılmıyorum	119	6,2	100	8,3	289	8,5
Kesinlikle katılmıyorum	21	1,1	30	2,5	60	1,8

Kaynak: World Values Survey (1996-2001)

Tablo 3.16.’ ya göre, 1996 yılında araştırmaya katılanların %42,1’i demokrasinin sorunlarına rağmen iyi bir rejim olduğu ifadesine kesinlikle katıldıklarını, %36,8’i ise katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada cevaplarında ‘katılıyorum’ diyenlerin toplam oranı %78 dolaylarında olmuştur. 2001 yılında da bu oranlar değişmemiştir. Bu noktada, Tablo 3.16, demokrasinin yurttaşların genelinde meşru bir siyasal rejim sayıldığı ve demokrasiye diğer siyasal rejimlere oranla inancın yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Buradan hareketle bireylerin demokrasiye inanmalarına rağmen siyasal katılım konusunda neden çekingen davrandıkları tartışılmalıdır. Yurttaşların demokrasi algısı yalnızca yönetim kademelerinde sınırlı kalmamalı, aynı oranda günlük hayatlarının bir parçası olarak da demokratik değerlerin önemi vurgulanmalıdır.

Sosyal sermaye ile ilişkili olarak, gönüllü kuruluşlar veya sivil toplum kuruluşları bireylerin yurttaşların katılımını artırıcı bir etkiye sahip olmakla birlikte, toplumsal güveni artırıcı, sivil kültür değerlerinin yaygınlaştığı araçlar olarak karşımıza çıkar. Bir başka deyişle, Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına üyelik düzeyi arttığı müddetçe yurttaş katılımı, yurttaşlık bilinci ve siyasal etkinlik duygusu artırılabilir.

Türkiye’de Şubat 1996 yılı itibariyle STK Bilgi Merkezi veri tabanına kayıtlı faal dernek sayısı 69.385’dir, şirketler dışındaki tüm sivil toplum örgütleri için tahmin edilen sayı 100.000 civarındadır (Tosun, 2001: 329). Tablo 3.17., Türkiye’de STK’ların tiplerini ve büyükşehirlerdeki dağılımını yansıtmaktadır.

Tablo 3.17. Türkiye’de STK Tipleri ve İllere göre Dağılımı

Kurum Tipi	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Dernek	9.588	5.502	2.685	42.949	60.724	93,7
Vakıf	860	493	132	936	2.421	3,7
Sendika	89	85	4	32	210	0,3
Oda	38	61	54	927	1.080	1,7
Kooperatif	50	84	29	130	293	0,5
Yurttaş Girişimi	32	8	8	13	61	0,1
Kültür Amaçlı Ticari Kur.	13	2	4	0	19	0,00
Toplam	10.670	6.235	2.916	44.987	64.808	100

Kaynak: Aydın Gönel; *Önde Gelen STK’lar-Araştırma Raporu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1998, s.21 (alıntı. Tosun, 2001: 329)

Tablo 3.17.’ye göre Türkiye’de STK’ların %93,7’si dernek şeklinde yapılanmıştır. Dernekler gönüllü üyeliklerin temel alındığı kuruluşlardır. Bu noktada sayısı 60.000’i aşan dernekler etkin çalışabildikleri ölçüde sosyal sermayenin geliştirilmesinde etkin olacaklardır. Bir amaç etrafında gönüllü olarak bir araya gelen bireylerin STK’lar aracılığıyla işbirliğine dayalı eylemlerde bulunması kolaylaştırılabilir. Tüm bu varsayımdan hareketle STK’ların toplumsal güven, yurttaşlık bilinci, siyasal etkinlik duygusu yaratabilme kapasiteleri araştırma nesnesi olarak ele alınabilir.

Bu tez çalışmasının son kısmı, Türkiye’de STK’ların sosyal sermaye üretip üretmediklerini ölçme amacıyla, uluslar arası sosyal sermaye çalışmalarında kullanılan sorulardan oluşan bir anketin örnek olarak Denizli İli’nde uygulanmasını kapsamaktadır. Anketin değerlendirilmesi çerçevesinde Denizli örneğinden hareketle, STK’ların sosyal sermaye üretmedeki etkinliği araştırılmıştır.

3.3.1. Sivil toplum Kuruluşlarının Sosyal Sermaye Üretmedeki Etkinliği: Denizli Örneği

Sosyal sermaye literatürü çerçevesinde, STK’lar ve en genel ifadesiyle gönüllü kuruluşlar, sosyal sermaye normlarının üretilmesinde ve kolektif eylem sorununun aşılmasında önemli rol oynamaktadır. İşbirliğini kolaylaştıran ve bireylerin bir arada hareket edebilme becerilerini geliştiren gönüllü kuruluşlara üyelik ve aktif olarak

faaliyet göstermek, bireylerin kişisel olarak toplumsal etkinliğini de arttırarak yurttaşlık bilinci düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada sosyal sermayenin yukarıda belirtilen sayıtlılarını test etmek amacıyla Denizli İlinde faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlarda aktif olarak üye olan bireyler ve üye olmayanlar üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Toplanan veriler karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

3.3.1.1. Alan Araştırmasında Veri Toplama Yöntemi ve Süreci

Öncelikli olarak Denizli'deki dernek ve sivil toplum kuruluşlarının belirlenmesi amacıyla Denizli'de, STK'ların yerel karar alma süreçlerinde katılımcı olarak etkin bir rol edinebilmesi için gerekli bilgi ve becerileri kazandırarak kamu ile ortaklıkların güçlendirilmesini amaçlayan *Denizli Sivil Toplum Kuruluşları Gelişme Platformu (DESGEP)* ile iletişime geçilmiştir. Buradan alınan bilgiler ışığında Denizli'de faal olarak çalışan gönüllü kuruluşlar belirlenmiş ve belirlenen kuruluşların çalışma yerlerine gidilerek oradaki üyelere hazırlanan anket uygulanmıştır. Bunun yanı sıra, Denizli'de her hangi bir gönüllü kuruluşa üye olmayan bireyler arasından, üye olanların meslek dağılımlarına paralel bir kontrol grubu oluşturularak, söz konusu anket bu gruba da uygulanmıştır.

Denizli'de gönüllü kuruluşların sosyal sermaye üretip üretmediklerine ilişkin olarak, Putnam'ın İtalya üzerine yaptığı çalışmasında sosyal sermayeyi ölçme araçları olarak belirlediği kriterlerin soruya dönüştürüldüğü anket uygulaması, ideal bir veri toplama yöntemi olması nedeniyle bu çalışmada tercih edilmiştir.

Anket sorularının hazırlanmasında, yapılan literatür taramasında elde edilen ve bu çalışmanın teorik kısmında yer alan temel bilgi ve veriler dikkate alınmıştır. Anket sorularının büyük çoğunluğu, Jenny Onyx ve Paul Bullen'in *Measuring Social Capital in Five Communities* (2000) adlı makalelerinde sosyal sermaye düzeyini ölçmek için kullandığı sorulardan uyarlanmıştır. Anket formu toplam altı bölümden ve 53 sorudan oluşmaktadır. Anketteki sorular, cevaplayıcıya dair bilgiler, yerel toplum düzeyinde katılım, toplumsal inisiyatif, güven ve yardımlaşma, aile ve arkadaş bağları, tolerans çeşitlilik ve yaşam değeri başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Anketler, 2008 yılının Mayıs ve Haziran aylarını kapsayan iki aylık süreçte, seçilen sivil toplum kuruluşlarının ulaşılabilen üyelerine ve aynı meslek gruplarına mensup gönüllü kuruluş üyesi olmayan bireylere uygulanmıştır. Verilen toplam anket sayısı 270 olup bunlardan 53 tanesi geri dönmemiştir. Geri dönen 217 anketin hepsi değerlendirilebilecek özelliklere sahip olduğundan, değerlendirme kapsamında tutulmuştur. 270 anketin 217'sinin geri dönmesi ile yanıt oranı yaklaşık %80 düzeyinde olmuştur. Anketlerden 107 tanesi gönüllü kuruluş üyelerine, 110 tanesi de her hangi bir gönüllü kuruluşa üye olmayanlara uygulanmıştır.

Anketlerden elde edilen sonuçlar, SPSS (Statistical Package for Social Science) programı kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. Bu veriler çerçevesinde, cevaplara ilişkin sıklık tabloları ve çapraz tablolar oluşturulmuş ki-kare (chi-square) testi ile sivil toplum kuruluşlarına üye olmakla sosyal sermaye öğelerinin üretilmesi arasında bir ilişki olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Bu tabloların yorumlanması ile ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.3.1.2. Alan Araştırmasında Örneklem Seçimi

DESGEP'ten alınan bilgilere göre, Denizli'de faaliyet gösteren 1307 tane kayıtlı dernek bulunmaktadır (bkn.Tablo 3.18.). Bunlardan farklı alanlarda faaliyet gösteren 716 tanesi merkezde yer alırken, 591 tanesi ilçelere dağılmıştır. Bu çalışma kapsamında seçilen dernekler merkezde faaliyet gösteren derneklerdir.

Tablo 3.18. Denizli’de Faaliyet Gösteren Dernekler

YERİ	KAMU YR.DR.	EĞİTİM	CAMİ DER	SOS. AMÇ.DR.	SAĞ. DER	SPOR DER.	ÖĞR.DER	Toplam
MERKEZ	31	46	181	347	23	86	2	716
ACIPAYAM	6	11	24	15	3	12	...	71
AKKÖY	0	2	2	0	0	1	...	5
BABADAĞ	1	3	3	4	1	1	...	13
BAKLAN	1	8	7	1		3	...	20
BEKİLLİ	1	0	3	4	0	4	...	12
BEYAĞAÇ	0	2	5	0	0	3	...	10
BOZKURT	1	3	6	7	1	9	...	27
BULDAN	4	5	6	16	5	6	...	42
ÇAL	5	10	12	13	1	5	...	46
ÇAMELİ	3	3	11	11	0	2	...	30
ÇARDAK	4	2	4	2	0	2	...	14
ÇİVRİL	4	17	27	16	4	20	...	88
GÜNEY	3	6	1	2	1	3	...	16
HONAZ	3	3	21	7	0	2	...	36
KALE	1	6	12	7	1	3	...	30
SARAYKÖY	3	3	3	18	1	5	...	33
SERİNHİSAR	4	4	8	8	0	3	...	27
TAVAS	6	7	18	25	2	13	...	71
TOPLAM	81	141	354	503	43	183	2	1307

Kaynak: DESGEP

Altı Nokta Körler Derneği Denizli Şubesi, Atatürkçü Düşünce Derneği Denizli Şubesi, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Denizli Şubesi, Denizli Gazeteciler Derneği, Denizli Eğitim Gönüllüleri Derneği (DEGDER), Denizli Güzel Sanatlar ve Kültür Derneği, Denizli Rotary Kulübü Derneği, Denizli Sanatseverler Derneği, Denizli Gençlik Spor Kulübü Derneği, Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği Denizli Şubesi, Thalassemi Dayanışma Derneği Denizli Şubesi, Türk Kadınlar Birliği Derneği Denizli Şubesi, Toplum Gönüllüleri Denizli Şubesi, Tema Vakfı Denizli Şubesi, Şuurlu Öğretmenler Derneği, Toplum Gönüllüleri Denizli Şubesi ve Denizli Sivil Toplum Kuruluşları Gelişme Platformu'nun kendisi anket çalışmasının uygulandığı sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar DESGEP'in yönlendirmesi doğrultusunda seçilmiş olup, onlardan alınan bilgilere göre Denizli'de en çok faaliyet gösteren kuruluşlardır. Anketler, söz konusu 17 kuruluşun üyeleri arasından rastlantısal olarak seçilen 107 üyeye uygulanmıştır.

Sivil toplum kuruluşları seçilirken, özellikle meslek örgütleri ve meslek odaları dışarıda bırakılmıştır. Bunun nedeni Türkiye’de özellikle bir takım meslek odalarına yasal olarak zorunluluk nedeniyle üye olunmasıdır. Araştırmada asıl üzerinde durulan kuruluşlar gönüllülük esasına dayalı üyelik ve çalışmaların yürütüldüğü kuruluşlardır.

Diğer taraftan, her hangi bir kuruluşa üye olmayan kişiler arasından seçilen örneklem, anketin uygulandığı STK üyelerinin meslekleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu noktada 110 STK üyesi olmayan denek, STK üyesi olan 107 denekle benzer biçimde mesleklere ayrılmışlardır.

3.3.1.3. Alan Araştırmasının Sınırlılıkları

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Anketin uygulanma düzeyindeki sınırlılıkların başında, Denizli’de derneklerin sayıca fazla olmasına ve resmi olarak üyeliklerin bulunmasına rağmen DESGEP tarafından listeye alınan bazı derneklerin aslında aktif olarak çalışır durumda olmamasıdır. Bu derneklerle iletişime geçmek ve üyelere ulaşmak bu noktada mümkün olmamıştır.

Bunun yanı sıra adı geçen bazı dernekler, ortak bir amaç etrafında örgütlenmiş bir gönüllü kuruluş görünümü çizmekten çok, lokal ya da kütüphane olarak varlık sürdürmektedirler. Bu da çalışmanın amacına uygun gönüllü kuruluş üyeliğini kapsamamaktadır.

Bunlara ek olarak anketin uygulanma aşamasında, anketlerin dağıtılmasından sonra düzenli olarak (her gün) toplanmak amaçlı kuruluşlara gidilmesine rağmen anketlerin doldurulmadığı görülmüş, bir kısım anket geri alınmıştır. Bu nedenle sonraki dönemlerde, doldurulan anketler sırasında birebir kuruluş içinde yer alınarak anketler toplanmıştır.

Tüm bu nedenlerden dolayı anket çalışması 16 kuruluşla sınırlı tutulmuştur ve bu kuruluşların üyelerinden, toplamda 107 tanesinin görüşleri anket çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bunların yanı sıra, kontrol grubunun belirlenmesinde yalnızca meslekler temel alınmıştır. Deneklerin eğitim, yaş, cinsiyet ve gelir düzeyleri açısından her hangi bir gruplama yapılmamış olması örneklemin sınırlarını bir hayli daraltmaktadır. Bu noktada, gönüllü kuruluşlara üye olanlara benzer oranda meslek gruplarından seçilen 110 kişiye anket uygulanmıştır.

3.3.1.4. Alan Araştırmasının Bulguları ve Değerlendirilmesi

Bu kısımda, alan araştırması sonucunda toplanan 217 anket SPSS programı çerçevesinde değerlendirilerek, sosyal sermaye ile ilişkili biçimde yorumlanmaktadır.

3.3.1.4.1. Cevaplayıcıya Dair Bilgiler ile İlgili Soruların Cevap Dağılımları

Bu başlık altında anketin birinci grubunda yer alan sorulara verilen cevaplar değerlendirilmektedir. Öncelikli olarak ankete katılanların cinsiyetleri, yaşları, meslekleri, eğitim ve gelir düzeyleri belirlenmiştir.

Tablo 3.19. Cevaplayıcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

		STK Üyeleri				Üye Olmayanlar			
		Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Geçerli	erkek	63	58,9	58,9	58,9	60	54,5	54,5	54,5
	kadın	44	41,1	41,1	100	50	45,5	45,5	100
	Toplam	107	100	100		110	100	100	

Tablo 3.19. araştırmaya katılan gönüllü kuruluş üyelerinden % 58,9'unun erkek, %41,1'inin kadın olduğunu göstermektedir. Gönüllü kuruluşlara üye olmayanların ise % 54,5'i erkek, % 45,5'i ise kadındır. Bununla birlikte Tablo 3.20. araştırmaya katılanların yaşları hakkında aydınlatıcıdır.

Tablo 3.20. Cevaplayıcıların Yaşa Göre Dağılımı

		STK Üyeleri				Üye Olmayanlar			
	Yaş	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
	18-25	18	16,8	16,8	22	22	20	20	20
	25-30	27	25,2	25,2	26	26	23,6	23,6	43,6
	30-40	19	17,8	17,8	18	18	16,4	16,4	60
	40-50	17	15,9	15,9	21	21	19,1	19,1	79,1
	50 ve üzeri	26	24,3	24,3	23	23	20,9	20,9	100
	Toplam		107	100	100	110	110	100	100

Tablo 3.20.'ye göre araştırmaya katılanların STK üyesi olanlardan çoğunluğu %25,2 ile 25-30 ve %24,3 ile 50 yaş ve üzeri yaş grubundadır. STK üyesi olmayanlar arasında da benzer biçimde çoğunluk % 23,6 ile 25-30 yaş grubu ve % 20,9 ile 50 yaş ve üzeri yaş grubuna aittir.

Tablo 3.21. Cevaplayıcıların Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslek	STK Üyeleri				Üye Olmayanlar			
	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Memur	22	20,6	20,6	20,6	27	24,5	24,5	24,5
İşçi	20	18,7	18,7	39,3	26	23,6	23,6	48,2
Emekli	19	17,8	17,8	57	13	11,8	11,8	60,0
Serbest Meslek	20	18,7	18,7	75,7	27	24,5	24,5	84,5
Öğrenci	10	9,3	9,3	85	12	10,9	10,9	95,5
Çalışmıyor	6	5,6	5,6	90,7	4	3,6	3,6	99,1
Diğer	10	9,3	9,3	100	1	,9	,9	100
Toplam	107	100	100		110	100	100	

Tablo 3.21 araştırmaya katılanların mesleklerine göre dağılımlarını göstermektedir. Gönüllü kuruluşlarda, dengeli bir biçimde her meslekten bireylerin üye olduğu gözlemlenmesine karşı, çoğunluğu %20,6 ile memurlar oluşturmaktadır. Arkasından %18,7 ile işçi ve serbest meslek sahipleri gelmektedir. Anketin uygulandığı gönüllü kuruluşa üye olmayan kişiler, bu oranlar dikkate alınarak seçilmiştir. Bu noktada STK üyesi olmayanların çoğunluğunu memurlar, serbest meslek sahipleri ve işçiler oluşturmaktadır.

Tablo 3.22. Cevaplayıcıların Eğitim Düzeyleri

	STK Üyeleri				Üye Olmayanlar			
	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
İlkokul	8	7,5	7,5	7,5	12	10,9	10,9	10,9
Ortaokul	3	2,8	2,8	10,3	11	10,0	10,0	20,9
Lise	32	29,9	29,9	40,2	33	30,0	30,0	50,9
Üniversite	56	52,3	52,3	92,5	51	46,4	46,4	97,3
Yüksek Lisans/Doktora	8	7,5	7,5	100	3	2,7	2,7	100,0
Toplam	107	100	100		110	100,0	100,0	

Tablo 3.22 gönüllü kuruluşa üye olanların ve çalışmaya katılanların eğitim düzeylerini içermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere anketi cevaplandıranlar arasında, STK üyesi olanlar içinde %52,3 ve üye olmayanlar içinde % 46,4 ile en yüksek oranı üniversite mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 3.23. Cevaplayıcıların Gelir Düzeyleri

	STK Üyeleri				Üye Olmayanlar			
	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)	Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
0-500 ytl	14	13,1	14	14	30	27,3	27,8	27,8
500-1000 ytl	34	31,8	34	48	32	29,1	29,6	57,4
1000-1500 ytl	27	25,2	27	75	35	31,8	32,4	89,8
1500-2000 ytl	12	11,2	12	87	6	5,5	5,6	95,4
+2000 ytl	13	12,1	13	100	5	4,5	4,6	100,0
Toplam	100	93,5	100		108	98,2	100,0	
Cevap verilmemiş	7	6,5				1,8		
Toplam	107	100				110	100,0	

Tablo 2.23.'deki veriler araştırmaya katılanların gelir düzeylerinin 500-1000 YTL ile 1000-1500 YTL arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu iki gelir grubundakilerin toplamı, çalışmaya katılanların toplamda % 59'unu oluşturmaktadır. En düşük gelir grubundakilerin çalışmaya katılanların toplamda % 20,3'ü iken, en yüksek gelir grubunda bulunanların oranı ise % 8,3'tür. Gönüllü kuruluşlara üyelik

çerçevesinden bakıldığında, en düşük gelir grubundakilerin üyelik oranları %13,1 iken, en yüksek gelir grubunda üyelikler %12,1'dir. Bu noktada gelir düzeyinin yüksek ya da düşük olmasının gönüllü kuruluşlara üyelikle doğrudan bir ilişkisinin olduğunu söylemek zordur.

3.3.1.4.2. Yerel Toplum Düzeyinde Katılımı Ölçme Amaçlı Soruların Değerlendirilmesi

Bu başlık altında, anketin ikinci grubunda yer alan ve gönüllü kuruluşlara üye olanların yerel toplum düzeyinde katılımına ilişkin cevaplarının değerlendirilmesi söz konusudur. Bu soruların bir kısmı yalnızca gönüllü kuruluş üyelerine yöneltilen sorulardır.

Ankette yer alan '*üye olduğunuz sivil toplum kuruluşu dışında herhangi bir yerel organizasyona ya da kulübe üye misiniz? (ör. spor takımı, el işi kursları, başka herhangi bir sosyal faaliyet alanı vs.)*' sorusuna verilen cevaplar Tablo 3.24.'te belirtilmiştir.

Tablo 3.24. Başka Bir Yerel Gruba ya da Organizasyona Üyelik

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Evet	57	53,3	53,8	53,8
	Hayır	49	45,8	46,2	100
	Toplam	106	99,1	100	
	Cevap verilmemiş	1	0,9		
Toplam		107	100		

Çalışmaya katılanların %53,3'ü bu soruya 'evet' diye yanıt verirken, %45,8'i hayır olarak yanıt vermiştir. Bu noktada aralarında yüksek bir oran farkı görülmesine de her hangi bir gönüllü kuruluş üyeliğinin az da olsa başka yerel gönüllü faaliyetlerde teşvik edici olduğu yorumu yapılabilir. Ancak kendi üye oldukları kuruluş dışında başka bir kuruluşun yürütme organlarında yer alma konusunda çekingen davranmaktadırlar. Tablo 3.25. bu yorumu destekler verileri içermektedir.

Tablo 3.25. Başka Grup Yürütme Kurulu Üyeliği

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Evet	30	28	28	28
	Hayır	77	72	72	100
	Toplam	107	100	100	

Tablo 3.25., ankete katılanlara yöneltilen ‘Üye olduğunuz sivil toplum kuruluşu dışında her hangi bir yerel grubun ya da organizasyonun yürütme ya da yönetim kurulunda görev alıyor musunuz?’ sorusuna verilen yanıtların %28’inin ‘evet’, % 72’sinin ise ‘hayır’ olduğunu göstermektedir. Bu noktada, deneklerin kendi kuruluşları dışında başka grupların karar alma süreçlerinde etkin rol almadıkları söylenebilir.

Tablo 3.26. Yerel Sosyal Aktiviteye Katılım

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Evet	83	77,6	77,6	77,6
	Hayır	24	22,4	22,4	100
	Toplam	107	100	100	

‘Son altı ay içerisinde herhangi bir yerel sosyal aktiviteye katıldınız mı? (ör. sergi, konser, şenlik vs.)’ şeklindeki soru yalnızca sivil toplum kuruluşu üyelerine yöneltilen sorular arasındadır. Tablo 3.26.’da yer alan veriler, anketin bu sorusuna verilen yanıtları içermektedir. Çalışmaya katılanların %77,6’sı bu soruya evet olarak yanıt vermiştir. Bu noktadan hareketle, gönüllü kuruluşlara üye olan bireylerin, yerel düzeyde sosyal aktivitelere iştirak etmede daha etkin gözüktükleri yorumu anlamlı olabilmektedir.

Bunların yanı sıra, ankette yerel katılım düzeyini ölçmek amaçlı olarak sorulan, ‘son 3 yıl içinde, yerel düzeyde herhangi bir çalışma grubunun ya da projenin içinde yer aldınız mı?, kendi bölgenizde herhangi bir hizmet uygulamasının içinde yer aldınız mı? (ör. gençlik faaliyetleri, çocuk eğitimi ve bakımı, engellilere yardım vs.)’ biçimindeki sorulara da yanıtlar yerel katılım düzeyinde gönüllü kuruluşların azımsanamayacak ölçüde etkili olduğunu destekler niteliktedir.

Tablo 3.27. Yerel Çalışma Grubunda Yer Alma

			Yerel çalışma grubu/projede yer alma		Toplam
			Evet	Hayır	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	53	52	105
		Grup içi Yüzde	50,5%	49,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	24,7%	24,2%	48,8%
	Hayır	Sıklık (f)	35	75	110
		Grup içi Yüzde	31,8%	68,2%	100,0%
		Toplam Yüzde	16,3%	34,9%	51,2%
Toplam		Sıklık (f)	88	127	215
		Grup içi Yüzde	40,9%	59,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	40,9%	59,1%	100,0%

Tablo 3.27., örnekleme sınırlı kalarak, her hangi bir çalışma grubu ya da proje içinde yer alma oranı ile gönüllü kuruluşlara üyelik arasında bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir ($p= 0,005$). Gönüllü kuruluş üyelerinin % 50,5'i yerel çalışma grubu/projede yer aldıklarını belirtirlerken, üye olmayanlar içinde bu oran % 31,8 olarak gözlemlenmiştir. Bununla birlikte yerel hizmet uygulaması içinde yer alma oranları da gönüllü kuruluş üyeleri arasında biraz daha yüksektir. Tablo 3.28.'deki verilere göre, yerel hizmet uygulaması içinde yer alanların % 24,5'i gönüllü kuruluşlara üye, % 23,1'i ise üye değildir. Bu noktada gönüllü kuruluşlara üye olmak ile yerel hizmet uygulaması içinde yer alma arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p= 0,453$).

Tablo 3.28. Yerel Hizmet Uygulaması İçinde Yer Alma

			Hizmet uygulamasının içinde yer alma (gençlik aktivitesi, engellilere yardım vs.)		Toplam
			Evet	Hayır	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	53	52	106
		Grup içi Yüzde	50,0%	49,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	24,5%	24,1%	49,1%
	Hayır	Sıklık (f)	50	60	110
		Grup içi Yüzde	45,5%	54,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	23,1%	27,8%	50,9%
Toplam		Sıklık (f)	103	112	216
		Grup içi Yüzde	47,7%	51,9%	100,0%
		Toplam Yüzde	47,7%	51,9%	100,0%

Tüm bu verilerden hareketle, örneklem sınırları içerisinde sivil toplum kuruluşlarına üye olmanın, aynı zamanda yerel düzeyde yurttaş katılımını ve sosyal etkinlikleri arttırdığı yorumu yapılabilmektedir. Bu noktada, gönüllü kuruluşlar, özellikle bireylerin yaşam alanlarında daha etkin olmalarının bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.1.4.3. Siyasal Etkinlik ve Toplumsal İnişiyatife İlişkin Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi

Putnam, İtalya üzerine yaptığı çalışmasında yurttaş katılımı çerçevesinde sivil kültüre vurgu yaparken, sosyal sermaye yoğunluğunu ölçmede gazete okuma oranlarını değişken olarak kabul etmiştir. Buradan hareketle, bu çalışmada, örneklem çerçevesinde sivil toplum kuruluşu üyelerine ve üye olmayanlara *'hangi sıklıkla gazete alıp okudukları'* sorulmuştur. Verilen yanıtlar Tablo 3.29'da görülmektedir.

Tablo 3.29. Gazete okuma Sıklığı

			Gazete okuma sıklığı					Toplam
			her gün	haftada birkaç gün	haftada bir kere	haftada bir kereden az	pek gazete okumam	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	67	22	4	5	9	107
		Grup içi Yüzde	62,6%	20,6%	3,7%	4,7%	8,4%	100,0%
		Toplam Yüzde	30,9%	10,1%	1,8%	2,3%	4,1%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	31	35	14	10	20	110
		Grup içi Yüzde	28,2%	31,8%	12,7%	9,1%	18,2%	100,0%
		Toplam Yüzde	14,3%	16,1%	6,5%	4,6%	9,2%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	98	57	18	15	29	217
		Grup içi Yüzde	45,2%	26,3%	8,3%	6,9%	13,4%	100,0%
		Toplam Yüzde	45,2%	26,3%	8,3%	6,9%	13,4%	100,0%

Tablo 3.28. gönüllü kuruluş üyeleri içerisinde çalışmaya katılan 107 kişinin 67'sinin, bir başka deyişle % 62,6'sının her gün gazete alıp okuduklarına işaret etmektedir. % 20, 6'sı ise her gün olmasa da haftada birkaç gün gazete alıp okuduklarını belirtmişlerdir. Toplamda gazete okuma oranı, sivil toplum kuruluşları üyelerini içeren örneklem düzeyinde, % 83,2'dir. Aksine, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanların yalnızca % 28,2'si her gün gazete okuduklarını belirtirken, % 18,2'si pek gazete okumadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada, sosyal sermayenin ölçülmesinde bir kriter olarak ele alınan gazete okuma oranı ile gönüllü kuruluşlara üye olmak arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p=0,000$). Gazete okuma oranlarının yüksek olması aynı zamanda yurttaşların yaşadığı çevre ve makro düzeyde ülke sorunlarına ilgi açısından da önem taşımaktadır. Gazete okuma oranının, örneklem ile sınırlı kalarak, sivil toplum kuruluşuna üye olanlar arasında yüksek olması, bu kuruluşların bireylerin çevrelerine karşı ilgilerinin artmasında etkin rol oynadığı görüşünü pekiştirmektedir.

Bunlara ek olarak, siyasal ilgiyi ölçmek amacıyla, araştırmaya katılanlardan gazeteler dâhil siyasi tartışmaları ve hükümet politikalarını takip ettikleri en önemli üç aracı belirtmeleri istenmiştir. Tablo 3.30. araştırmaya katılan deneklerin işaretledikleri seçeneklerin yüzde dağılımlarını göstermektedir.

Tablo 3.30. Siyasi tartışmaları ve Gelişmeleri Takip Etme Araçları

	STK Üyeleri		Üye Olmayanlar	
	Sıklık (f)	Yüzde %	Sıklık (f)	Yüzde %
Televizyon	88	82,2	108	98,2
Ulusal Gazeteler	79	73,8	70	63,6
İnternet	52	48,6	41	37,3
Yerel Gazeteler	20	18,7	12	10,9
Sivil Toplum Kuruluşları	19	17,8	2	1,8
Akrabalar, arkadaşlar ve komşular	18	16,8	50	45,5
Dernek ya da gruplar	12	11,2	4	3,6
Radyo	10	9,3	33	30,0
Toplum Liderleri	9	8,4	4	3,6
Hükümet Kurumları	3	2,8	1	,9

Çalışmaya katılan deneklerin çoğunluğunun siyasi tartışmaları takip etmede araç olarak televizyon, ulusal gazeteler ve interneti kullandıkları Tablo 3.30.'da açıkça görülmektedir. Sivil toplum kuruluşu üyelerinden, siyasi tartışmaları sivil toplum kuruluşları ve dernek ya da gruplar aracılığıyla takip ettiklerini söyleyenlerin oranı ise toplamda yalnızca %29'dur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki belirtilen araçlar ulaşılması en kolay araçlardır. Bu noktada, yalnızca bu soruya verilen yanıtlar dikkate alınarak, sivil toplum kuruluşlarının üyelerinin, bu kuruluşlar aracılığıyla siyasi tartışmaları takip etmediklerini söylemek, pek de doğru olmayacaktır.

Anket kapsamında katılımcılara siyasal temsile ilişkin olarak, 'yerel seçimlerde oy kullanmanın siyasi olarak temsil edilmekte önemli olduğunu düşünüyorum' ifadelerine ne düzeyde katıldıkları sorulmuştur. Tablo 3.31, deneklerin bu ifadelere katılım düzeylerine işaret etmektedir.

Tablo 3.31. Yerel Seçimlerde Oy Kullanmanın Siyasi Olarak Temsil Edilmekteki Önemi

			Yerel seçimlerde oy kullanmak siyasi temsil açısından önemlidir			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle (Tam) Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	15	27	65	107
		Grup içi Yüzde	14,0%	25,2%	60,7%	100,0%
		Toplam Yüzde	6,9%	12,4%	30,0%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	22	41	47	110
		Grup içi Yüzde	20,0%	37,3%	42,7%	100,0%
		Toplam Yüzde	10,1%	18,9%	21,7%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	37	68	112	217
		Grup içi Yüzde	17,1%	31,3%	51,6%	100,0%
		Toplam Yüzde	17,1%	31,3%	51,6%	100,0%

Tablo 3.31 görüldüğü gibi, yerel seçimlerde oy kullanmanın siyasi olarak temsil edilmekte önemli olduğu düşüncesine, gönüllü kuruluş üyeleri içerisinde, ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı %60,7, ‘orta düzeyde katılıyorum’ diyenlerin oranı %25,2’dir. Diğer taraftan, her hangi bir kuruluşa üye olmayanlar içerisinde aynı ifadeye ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı % 47,2’, ‘orta düzeyde katılıyorum’ diyenlerin oranı ise % 37,3’tür. Aradaki oransal farktan hareketle, derneğe üye olma ile yerel seçimlerde oy kullanmanın siyasi temsil açısından önemli olduğu fikrine sahip olma arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir ($p=0,029$).

Tablo 3.32. Genel Seçimlerde Oy Kullanmanın Siyasi Olarak Temsil Edilmekteki Önemi

			Genel seçimlerde oy kullanmak siyasi temsil açısından önemlidir			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle (Tam) Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	16	20	71	107
		Grup içi Yüzde	15,0%	18,7%	66,4%	100,0%
		Toplam Yüzde	7,4%	9,2%	32,7%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	9	48	53	110
		Grup içi Yüzde	8,2%	43,6%	48,2%	100,0%
		Toplam Yüzde	4,1%	22,1%	24,4%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	25	68	124	217
		Grup içi Yüzde	11,5%	31,3%	57,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	11,5%	31,3%	57,1%	100,0%

Benzer biçimde, ‘genel seçimlerde oy kullanmanın siyasi olarak temsil edilmekte önemli olduğunu düşünüyorum’ ifadesine katılma düzeylerine ilişkin olarak verilen ifadeler gönüllü kuruluşlara üye olan ve olmayan katılımcılar arasında farklılaşmaktadır. Tablo 3.32.’de görüldüğü şekliyle, genel seçimlerde oy kullanmanın siyasi olarak temsil edilmekte önemli olduğu düşüncesine, sivil toplum kuruluşu üyeleri içerisinde, ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı %66,4, ‘orta düzeyde katılıyorum’ diyenlerin oranı %18,7’dir. Üye olmayanlara bakıldığında ‘kesinlikle katılıyorum’ ifadesini işaretleyenlerin oranının % 48,2’ye düştüğü görülmektedir. Ancak toplamda her iki grubunda ifadeye katılım düzeyleri %90’a yaklaşmaktadır. Bu noktada, ifadelerin keskinliği yönünden bir fark olduğu söylenebilir. Sonuçta, örneklem ile sınırlı kalmak koşuluyla Denizli’de toplumun geneli için ‘genel seçimlerde oy kullanmanın temsil edilmekte önem taşıdığı’ gözlemlenmektedir.

Tablo 3.33. ‘STK’ların Siyasi Katılımı Arttırıcı Etkisi Olduğunu Düşünüyorum’ İfadesine Katılım Oranları

			STK'ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle (Tam) Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	9	37	55	101
		Grup içi Yüzde	8,9%	36,6%	54,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	4,3%	17,6%	26,2%	48,1%
	Hayır	Sıklık (f)	28	51	30	109
		Grup içi Yüzde	25,7%	46,8%	27,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	13,3%	24,3%	14,3%	51,9%
Toplam		Sıklık (f)	37	88	85	210
		Grup içi Yüzde	17,6%	41,9%	40,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	17,6%	41,9%	40,5%	100,0%

Bunlara ek olarak Tablo 3.33., çalışma çerçevesinde, katılımcıların, ‘STK’ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum’ ifadesine katılım oranlarını içermektedir. Bu ifadeye ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenler içerisinde, gönüllü kuruluşlara üye olanların oranı % 26,2 iken, herhangi bir kuruluşa üye olmayanların oranı %14,3’tür. Bu noktada, gönüllü kuruluşlara üye olanların STK’lar aracılığıyla siyasi katılımın arttırıldığına inandıkları yorumu desteklenmektedir. Tablo 3.33. gönüllü kuruluşlara üye olmakla STK’ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünmek arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (p= 0,000).

Bunlara ek olarak, Tablo 3.34., anket kapsamında gönüllü kuruluş üyesi olan katılımcılara yöneltilen, *‘seçimler dışında siyasi olarak kendimi ifade edebileceğimi düşünmüyorum’* ile *‘STK’ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum’* ifadelerine katılım düzeylerinin gösterildiği çapraz tablolamayı içermektedir.

Tablo 3.34. Seçimler dışında siyasi olarak kendimi ifade edebileceğimi düşünmüyorum * STK'ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum Capraz Tablolama

			STK'ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum			Toplam	
			Hiç katılmıyorum	Orta düzeyde katılıyorum	Kesinlikle (tam) katılıyorum		
Seçimler dışında siyasi olarak kendimi ifade edebileceğimi düşünmüyorum	Hiç katılmıyorum	Sıklık (f)	4	13	29	46	
		Grup içi yüzde	8,70%	28,30%	63,00%	100,00%	
		Yüzde	4,00%	13,00%	29,00%	46,00%	
	Orta düzeyde katılıyorum	Sıklık (f)	3	11	11	25	
		Grup içi yüzde	12,00%	44,00%	44,00%	100,00%	
		Yüzde	3,00%	11,00%	11,00%	25,00%	
	Kesinlikle (tam) katılıyorum	Sıklık (f)	2	12	15	29	
		Grup içi yüzde	6,90%	41,40%	51,70%	100,00%	
		Yüzde	2,00%	12,00%	15,00%	29,00%	
	Toplam		Sıklık (f)	9	36	55	100
			Grup içi yüzde	9,00%	36,00%	55,00%	100,00%
			Yüzde	9,00%	36,00%	55,00%	100,00%

Tablo 3.34'e göre, 'seçimler dışında siyasi olarak kendimi ifade edebileceğimi düşünmüyorum' sorusuna 'hiç katılmıyorum' şeklinde yanıt verenler içinde, 'STK'ların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum' ifadesine 'kesinlikle katılıyorum' diyenlerin oranı %63'tür. Bu noktada, örneklem sınırı içinde gönüllü kuruluşlara üye olanların çoğunluğu siyasi olarak kendilerini STK'lar aracılığıyla ifade ettikleri ölçüde, bu kuruluşların siyasi katılımı arttırıcı etkisi olduğu görüşündedirler.

Buraya kadar olan sorularda gönüllü kuruluşların yurttaş katılımını siyasal alanda arttırıcı bir etkisi olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak tüm bu saptamalar uygulanan anket ve örneklem sınırları içinde değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada bir başka ölçülmeye çalışılan konu da toplumsal inisiyatif olgusudur. Ankette yer alan ve gönüllü kuruluş üyelerine yöneltilen ‘kuruluşa üye olmanın size sağladığı en önemli fayda nedir’ sorusu bu noktada önem taşımaktadır.

Tablo 3.35. Kuruluşa Üye Olmanın Size Sağladığı En Önemli

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Yaşam alanını iyileştirme	33	30,8	31,4	31,4
	Başka insanlarla bir arada olabilme olanağı sağlama	34	31,8	32,4	63,8
	Gelecekteki sorunlarda maddi/manevi destek	8	7,5	7,6	71,4
	Toplumsal statü sağlama	17	15,9	16,2	87,6
	Boş zamanları değerlendirme imkânı	3	2,8	2,9	90,5
	Diğer	10	9,3	9,5	100
	Toplam	105	98,1	100	
	Cevap verilmemiş	2	1,9		
Toplam		107	100		

Tablo 3.35.’te görüldüğü üzere, çalışmaya katılanların %31,4’ü gönüllü kuruluşlara üye olmanın sağladığı en önemli faydanın ‘yaşam alanını iyileştirme imkânı tanınması’ olduğunu söylerken, %32,4’ü ‘başka insanlarla bir arada olabilme olanağı sağlama’ olarak belirtmişlerdir. Bu çerçevede sosyal sermaye kuramının insanları bir araya getirmeye yönelik vurgusu dikkate alınacak olursa, gönüllü kuruluşlar aracılığıyla insanların bir araya gelmeleri önem taşımaktadır. Bununla birlikte yaşam alanlarını iyileştirmeye yönelik olarak bir arada olmanın ve birlikte hareket edebilmenin avantajından da faydalanma imkânı bulacaklardır.

Tablo 3.36. Kuruluşun kendisiyle aynı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Hayır	16	15	15,4	15,4
	Evet, bazen	64	59,8	61,5	76,9
	Evet, sıklıkla	24	22,4	23,1	100
	Toplam	104	97,2	100	
	Cevap verilmemiş	3	2,8		
Toplam		107	100		

Tablo 3.37. Kuruluşun kendisiyle farklı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Hayır	40	37,4	38,5	38,5
	Evet, bazen	58	54,2	55,8	94,2
	Evet, sıklıkla	6	5,6	5,8	100
	Toplam	104	97,2	100	
	Cevap verilmemiş	3	2,8		
Toplam		107	100		

Tablo 3.36. ve Tablo 3.37. gönüllü kuruluşların, kuruluş dışında başka bireylerle de işbirliği geliştirme konusunda etkinliğini ölçmek amaçlı olarak sorulan ‘kuruluşunuz kendisiyle aynı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?’ ve ‘kuruluşun kendisiyle farklı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?’ sorularına verilen yanıtları içermektedir.

Tablo 3.36. ve Tablo 3.37.’ya göre, aynı amaçları taşıyan kuruluşlarla faaliyet yaptıklarını belirtenlerin toplam oranı %84,6 iken, farklı amaçları taşıyan gruplarla birlikte faaliyetlere katıldıklarını belirtenlerin oranı ise %61,6’dır. Bu noktada, sivil toplum kuruluşlarının sadece kendi içlerinde bireyleri bir araya getirmenin yanında, sosyal sermaye kuramının vurguladığı biçimde daha geniş bir sosyal çevrede bireylerin etkileşim ağlarını desteklediği yorumu yapılabilir. Özellikle benzer amaçları taşıyan gönüllü kuruluşlar arasında etkinlikler çerçevesinde işbirliği yapılması sosyal sermaye kuramı açısından da değer taşımaktadır.

Bunların yanı sıra gönüllü kuruluşların kendi içlerindeki karar alma süreçleri çerçevesinde demokratik değerleri ne ölçüde benimsediklerini ölçmek amacıyla, çalışmaya katılan STK üyelerine, ‘*üyeyi olduğunuz kuruluş içinde karar alma süreci nasıl işler?*’ sorusu yöneltilmiştir. Tablo 3.38. bu soruya verilen cevapları içermektedir.

Tablo 3.38. Kuruluş İçinde Karar Alma Süreçlerinin İşleyiş Biçimi

		Sıklık (f)	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Karar dışarıdan empoze edilir	4	3,7	3,9	3,9
	Kuruluş lideri karar alır ve üyeleri bilgilendirir	14	13,1	13,6	17,5
	Kuruluş lideri üyelerin fikrini aldıktan sonra karar verir	37	34,6	35,9	53,4
	Üyelerin tümü tartıştıktan sonra karar birlikte verilir	48	44,9	46,6	100
	Toplam	103	96,3	100	
	Cevap verilmemiş	4	3,7		
Toplam		107	100		

Tablo 3.38’de yer alan yanıtlara göre, deneklerin %44,9’u grup içinde kararların tüm üyeler tartıştıktan sonra verildiğini belirtirken, %34,6’sı kuruluş liderinin ya da başkanının üyelerin fikrini aldıktan sonra karar verdiğini belirtmişlerdir. Bu noktada, örneklemimiz içinde yer alan gönüllü kuruluşlar demokratik bir görünüm çizerken, üyelerinin tartışabildikleri bir ortam yaratmaları açısından da çoğunlukla başarılı olarak görülebilirler. Bu görüşü destekleyici bir başka sonuç, ‘*üyeyi olduğunuz kuruluşun başkan ya da lideri nasıl seçilir?*’ şeklindeki soruya verilen yanıtlardan ortaya çıkmaktadır. Tablo 3.39, bu yanıtlara işaret etmektedir.

Tablo 3.39. Kuruluşun Başkan/Liderinin Seçiliş Biçimi

		Sıklık (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Geçerli	Dışarıdan bir kişi/kurum tarafından seçilir/atanır	6	5,6	5,8	5,8
	Bir önceki başkan/lider tarafından vasi gösterilir	3	2,8	2,9	8,7
	Üyeler arasındaki küçük bir grup tarafından seçilir	20	18,7	19,2	27,9
	Tüm üyelerin oyu ya da kararıyla seçilir	72	67,3	69,2	97,1
	Diğer	3	2,8	2,9	100
	Toplam	104	97,2	100	
	Cevap verilmemiş	3	2,8		
Toplam		107	100		

Bu soruya cevap veren katılımcıların %67,3'ü, üyesi buldukları gönüllü kuruluşun liderinin tüm üyelerin oyu ya da kararıyla seçildiğini belirtmişlerdir. Örnekleme sınırlı kalarak, anket çalışmasının uygulandığı gönüllü kuruluşların çoğunluğunun kendi içinde demokratik bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür. Ancak katılımcıların %18,7'sinin kuruluş liderlerinin üyeler arasındaki küçük bir grup tarafından seçildiğini belirtmesi, kuruluş içinde özellikle yürütme kurulundaki üyelerin daha etkin olduğu yönünde yorumlanabilir.

Örneklem çerçevesindeki veriler ışığında, siyasal etkinlik ve toplumsal inisiyatife ilişkin olarak gönüllü kuruluşların olumlu yönde etkilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal sermaye kuramı ile ilişkili olarak, yurttaş katılımını güçlendirdiği ölçüde, özellikle yerel düzeyde bireylerin daha aktif hale gelmesinde gönüllü kuruluşların payı büyüktür.

3.3.1.4.4. Güven ve Yardımlaşma Düzeyine İlişkin Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi

Bu başlık altında, anketin dördüncü grubunda yer alan ve gönüllü kuruluşlara üye olanların güven ve yardımlaşma düzeyine ilişkin cevaplarının değerlendirilmesi söz konusudur. İlk olarak, Türkiye'de güven düzeyinin ölçülmesinde (bkn. Başlık 3.1.) Dünya Değerler Araştırmasının, yurttaşların 'insanların çoğu güvenilirdir' ifadesine katılma düzeylerinin ölçüldüğü soru, bu anket uygulaması çerçevesinde de yöneltilmiştir. Tablo 3.40. çalışmaya katılanların 'insanların çoğu güvenilirdir' ifadesine katılım düzeylerini gönüllü kuruluş üyeleri olanlar ve gönüllü kuruluş üyesi olmayanlar çerçevesinde göstermektedir.

Tablo 3.40. ‘İnsanların Çoğu Güvenilirdir’ İfadesine Katılım Düzeyi

			İnsanların çoğu güvenilirdir			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	47	47	13	107
		Grup içi Yüzde	43,9%	43,9%	12,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	21,7%	21,7%	6,0%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	73	35	2	110
		Grup içi Yüzde	66,4%	31,8%	1,8%	100,0%
		Toplam Yüzde	33,6%	16,1%	,9%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	120	82	15	217
		Grup içi Yüzde	55,3%	37,8%	6,9%	100,0%
		Toplam Yüzde	55,3%	37,8%	6,9%	100,0%

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere, gönüllü kuruluş üyesi olan deneklerin %43,9'u *insanların çoğu güvenilirdir* ifadesine hiç katılmadıklarını belirtirken, %43,9'u orta düzeyde katıldıklarını ve yalnızca %12,1'i kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu veriler, insanların geneline duyulan güvenin pek de fazla olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu oran, gönüllü kuruluşa üye olmayan ekseninde daha da karamsar bir tabloya işaret etmektedir. Gönüllü kuruluş üyesi olmayan deneklerin, % 66,4'ü 'insanların çoğu güvenilirdir' ifadesine hiç katılmadıklarını belirtirken, yalnızca % 1,8'i 'kesinlikle katılıyorum' ifadesini işaretlemişlerdir. Bu noktada Türkiye'nin genelinde görülen güven düzeyindeki düşüklük, örneklem çerçevesinde hem gönüllü kuruluşların üyelerinde hem de üye olmayanlarda görülmektedir.

Ancak, örneklem çerçevesinde derneğe üye olanlarla olmayanlar arasında güven düzeyi bakımından bir fark görülmektedir. Derneğe üye olanların insanlara güven düzeyi, olmayanlara oranla daha yüksektir. Bu çerçevede, dernek üyeliği ile insanlara güven duyma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p= 0,000$).

Bunun yanı sıra, Tablo 3.41.'de gösterilmekte olan veriler, insanların genelinin yanında gönüllü kuruluşlara üye olanlar ile olmayanlar arasında, yaşadıkları çevredeki bireylere güven düzeylerindeki farklılığa işaret etmektedir.

Tablo 3.41. 'Yaşadığım çevredeki insanların çoğunu güvenilir insanlar olarak görüyorum' İfadesine Katılım Düzeyi

			Yaşadığım çevredeki insanların çoğunu güvenilir görüyorum			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	14	63	29	106
		Grup içi Yüzde	13,2%	59,4%	27,4%	100,0%
		Toplam Yüzde	6,5%	29,2%	13,4%	49,1%
	Hayır	Sıklık (f)	26	73	11	110
		Grup içi Yüzde	23,6%	66,4%	10,0%	100,0%
		Toplam Yüzde	12,0%	33,8%	5,1%	50,9%
Toplam		Sıklık (f)	40	136	40	216
		Grup içi Yüzde	18,5%	63,0%	18,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	18,5%	63,0%	18,5%	100,0%

Tablo 3.41.'da görüldüğü şekliyle, 'yaşadığım çevredeki insanların çoğunu güvenilir insanlar olarak görüyorum' ifadesine, gönüllü kuruluş üyelerinden çalışmaya katılanların % 59,4'ü 'orta düzeyde katılıyorum', %27,4'ü 'kesinlikle katılıyorum' şeklinde yanıt vermişlerdir. Yaşadıkları çevredeki insanları güvenilir görmeyenlerin oranı ise yalnızca %13,1'dir. Bu noktada güven düzeyi gönüllü kuruluşlara üye olan bireylerin yakın çevrelerinde artış göstermektedir. Diğer taraftan, gönüllü kuruluşlara üye olmayanların yakın çevrelerindeki insanlara duydukları güven, üye olanlara kıyasla düşüktür. Bu çerçevede gönüllü kuruluşlara üye olmakla, yaşadığı çevredeki bireylere güven duymak arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p= 0,002$). Tablo 3.42.'de yer

alan ve ‘yaşadığım bölge güvenli bir alan olarak bilinir’ ifadesine katılım düzeylerine karşılık gelen veriler bu yorumu destekleyici niteliktedir.

Tablo 3.42. ‘Yaşadığım Bölge Güvenli Bir Alan Olarak Bilinir’ İfadesine Katılım Düzeyi

			Yaşadığım bölge güvenli bir alan olarak bilinir			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	24	44	38	106
		Grup içi Yüzde	22,6%	41,5%	35,8%	100,0%
		Toplam Yüzde	11,1%	20,4%	17,6%	49,1%
	Hayır	Sıklık (f)	20	73	17	110
		Grup içi Yüzde	18,2%	66,4%	15,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	9,3%	33,8%	7,9%	50,9%
Toplam		Sıklık (f)	44	117	55	216
		Grup içi Yüzde	20,4%	54,2%	25,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	20,4%	54,2%	25,5%	100,0%

Tablo 3.42’deki veriler ışığında, yaşadıkları çevreyi güvenilir bir alan olarak gören STK üyesi katılımcıların toplamı %76,6 dolaylarındadır. Yaşadıkları çevrede kendilerini güvenli bir ortamda kabul eden bu katılımcılar ve yaşadıkları çevredeki insanların güvenilir olduklarını kabul edenler oran olarak fazladır. Bu nokta, katılımcıların çoğunun (Bkz. Tablo 3.35) gönüllü kuruluşlara üye olmanın size sağladığı en önemli fayda sorusuna yaşam alanını iyileştirme olarak yanıt vermeleriyle ilişkilendirildiğinde, gönüllü kuruluşlara üyeliğin yaşam çevrelerinde katılımcıların güven düzeyini arttırdığı yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 3.43. ‘İhtiyaç Duyduğum Durumlarda Yakın Çevremde Yaşayan İnsanlardan Yardım Alabiliyorum’ İfadesine Katılım Düzeyi

			İhtiyaç duyduğumda yakın çevremdekilerden yardım alabiliyorum			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	9	47	51	107
		Grup içi Yüzde	8,4%	43,9%	47,7%	100,0%
		Toplam Yüzde	4,1%	21,7%	23,5%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	15	74	21	110
		Grup içi Yüzde	13,6%	67,3%	19,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	6,9%	34,1%	9,7%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	24	121	72	217
		Grup içi Yüzde	11,1%	55,8%	33,2%	100,0%
		Toplam Yüzde	11,1%	55,8%	33,2%	100,0%

Bunların yanı sıra anket uygulaması kapsamında, katılımcıların toplamda % 90'nına yakını ihtiyaç duyduklarında yakın çevrelerindeki insanlardan yardım alabildiklerini belirtmişlerdir. Tablo 3.43'teki veriler doğrultusunda, katılımcılar arasında yakın çevrelerinde yardımlaşma düzeyinin yüksek olduğu yorumunu yapmak mümkün olmaktadır.

Bunlara ek olarak sorulan, ‘yaşadığımız çevredeki insanların birbirlerine yardım etme düzeyine ilişkin olarak size uygun olanını işaretleyiniz’ sorusuna anket uygulaması kapsamında verilen yanıtlar yardımlaşma düzeyi ile ilgili olarak bilgi vermektedir.

Tablo 3.44. Yaşadığı Çevrede İnsanların Birbirlerine Yardım Etme Düzeyi

			Yaşadığı çevrede insanların birbirlerine yardım etme düzeyi					Toplam
			her zaman birbirlerine yardım ederler	çoğu zaman birbirlerine yardım ederler	bazen birbirlerine yardım ederler	nadiren birbirlerine yardım ederler	hiçbir zaman birbirlerine yardım etmezler	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	9	47	40	9	2	107
		Grup içi Yüzde	8,4%	43,9%	37,4%	8,4%	1,9%	100,0%
		Toplam Yüzde	4,1%	21,7%	18,4%	4,1%	,9%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	5	23	58	22	2	110
		Grup içi Yüzde	4,5%	20,9%	52,7%	20,0%	1,8%	100,0%
		Toplam Yüzde	2,3%	10,6%	26,7%	10,1%	,9%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	14	70	98	31	4	217
		Grup içi Yüzde	6,5%	32,3%	45,2%	14,3%	1,8%	100,0%
		Toplam Yüzde	6,5%	32,3%	45,2%	14,3%	1,8%	100,0%

Araştırmaya katılanlar çerçevesinde, gönüllü kuruluş üyelerinden yaşadıkları çevrede insanların çoğu zaman birbirlerine yardım eder ifadesini destekleyenlerin oranı %43,9, bazen yardım ettikleri yönünde fikir beyan edenlerin oranı ise %37,3'tür. 'Yaşadığım çevredeki insanlar hiçbir zaman birbirlerine yardım etmez' diyenlerin oranı ise yalnızca %1,9'dur. Diğer taraftan, gönüllü kuruluş üyesi olmayanların yalnızca % 20,9'u 'çoğu zaman' insanların birbirlerine yardım ettiklerini belirtirken, çoğunluğu bazen birbirlerine yardım ettiklerini söylemişlerdir. Bu noktada yine gönüllü kuruluşlara üye olanların yaşadıkları çevrede yardımlaşma düzeyinin yüksek olduğunu düşündükleri sonucu verilere dayanarak elde edilmektedir. Bu sonuç, gönüllü kuruluşlara üye olanlar arasında yardımlaşma ve güven duygusunun geliştiği yorumunu destekler niteliktedir (p= 0,001).

Kişiler arası güven yanında gönüllü kuruluşların, kurumsal anlamda toplumun her alanında güven yaratmasıyla ilişkili olarak ayrıca ankette bir dizi kişi ve kuruma duyulan güven düzeyini ölçmeye yönelik bir soru yer almaktadır. Tablo 3.45. bu verileri kapsamaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarına üye olanlar içinde, Tablo 3.45'te görüldüğü şekliyle, ortalamada belirtilen tüm kişi ve kurumlara 'orta düzeyde güvenirim' diyenlerin oranı en yüksektir. Özele indirgenecek olursa, örneklem sınırları içinde, etnik kimliğin güven düzeyini etkileyici bir unsur olmadığını söylemek mümkündür. Her iki seçenekte de, aynı etkin kimliğe sahip olanlara duyulan güven ve farklı etnik kimliğe sahip inanlara duyulan güven oranı orta düzeyde %71 olarak belirtilmiştir. Sırasıyla, orta düzeyde güvenirim seçeneğini işaretleyenlerin kurumlara göre dağılımları şöyledir: Dükkân sahiplerine % 69,2, yerel yönetimlere % 62,6, merkezi yönetime % 58,9, polisler % 51,4, öğretmenlere % 65,4, hemşire ve doktorlara % 67,3, yabancılara % 62,6 oranında orta düzeyde güven duyulmaktadır.

Diğer taraftan sivil toplum kuruluşu üyesi olmayan katılımcılar içinde güven düzeyini gösteren Tablo 3.46'ya göre, gönüllü kuruluşlara üye olanlara benzer biçimde etnik kimlik güven düzeyinde belirleyici olmamıştır. Bununla birlikte, sırasıyla 'orta düzeyde güvenirim' seçeneğini işaretleyenlerin kurumlara göre dağılımları şöyledir: Dükkân sahiplerine % 66,4, yerel yönetimlere % 48,2, merkezi yönetime % 32,7, polisler % 40,9, öğretmenlere % 50,9, hemşire ve doktorlara % 67,3, yabancılara % 50 oranında orta düzeyde güven duyulmaktadır. Gönüllü kuruluş üyeleri içinde, çoğu kurum ve kişi bazında güven düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Tablo 3.45. ve 3.46'daki veriler sivil toplum kuruluşlarının güven düzeyini arttırdığı yorumunu desteklemektedir.

Tablo 3.45. Toplumsal Olarak Kişi ve Kurumlara Güven Düzeyi (Sivil Toplum Kuruluşu Üyeleri)

		Aynı Etnik kimliğe Sahip İnsanlar		Farklı Etnik kimliğe Sahip İnsanlar		Dükân sahipleri		Yerel Yönetimler		Merkezi yönetim		Polis		Öğretmenler		Hemşire ve Doktorlar		Yabancılar	
		(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)
Geçerli	Kesinlikle güvenmem	10	9,3	20	18,7	27	25,2	34	31,8	37	34,6	39	36,4	7	6,5	12	11,2	31	29
	Orta düzeyde güvenirim	76	71	76	71	74	69,2	67	62,6	63	58,9	55	51,4	70	65,4	72	67,3	67	62,6
	Kesinlikle güvenirim	20	18,7	11	10,3	6	5,6	6	5,6	7	6,5	13	12,1	29	27,1	23	21,5	9	8,4
	Toplam	106	99,1	107	100	107	100	107	100	107	100	107	100	106	99,1	107	100	107	100
	Cevap verilmemiş	1	0,9												1	0,9			
Toplam		107	100											107	100				

*(f) = Sıklık ** (%) = Yüzde

Tablo 3.46. Toplumsal Olarak Kişi ve Kurumlara Güven Düzeyi (Her hangi bir kuruluşa üye olmayanlar)

		Aynı Etnik kimliğe Sahip İnsanlar		Farklı Etnik kimliğe Sahip İnsanlar		Dükân sahipleri		Yerel Yönetimler		Merkezi yönetim		Polis		Öğretmenler		Hemşire ve Doktorlar		Yabancılar	
		(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)
Geçerli	Kesinlikle güvenmem	4	3,6	33	30,0	28	25,5	38	34,5	36	32,7	25	22,7	3	2,7	17	15,5	54	49,1
	Orta düzeyde güvenirim	77	70	68	61,8	73	66,4	53	48,2	36	32,7	45	40,9	56	50,9	62	56,4	55	50,0
	Kesinlikle güvenirim	29	26,4	9	8,2	9	8,2	19	17,3	38	34,5	40	36,4	51	46,4	31	28,2	1	,9
	Toplam	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100
	Cevap verilmemiş																		
Toplam		110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100	110	100

*(f) = Sıklık ** (%) = Yüzde

Sonuçlar çerçevesinde, her iki katılımcı grupta da, katılımcıların %35'ine yakınının yerel yönetimlere, ve merkezi yönetime kesinlikle güvenmedikleri gözlemlenmektedir. Gönüllü kuruluşlara üyeliğin bu noktada siyasal güveni tam olarak yaratamadığı söylenebilir. Ancak, bu güven düzeyi bireylerin siyasal tercihleri ile birebir ilişkili olarak düşünüldüğünde, iktidarın değiştiği dönemlerde farklı oranlarda çıkabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunların yanı sıra kesinlikle güvenilir kişiler arasında en yüksek oranlar hem gönüllü kuruluşlara üye olanlar hem de olmayanlar arasında öğretmenlere ve hemşire ve doktorlara aittir. Eğitim ve sağlık her bireyin içinde yer aldığı toplumsal kurumların başında gelir. Bu noktada, bireylerin günlük hayatlarında sürekli ilişki içinde oldukları öğretmenlere ve sağlık elemanlarına güven duyma düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmektedir.

Sonuç olarak, bu başlık altındaki tablolar çerçevesinde, örnekleme sınırlı kalarak, gönüllü kuruluşlara üyeliğin güven ve yardımlaşma düzeyini arttırmada olumlu bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, sosyal sermaye kuramıyla ilişkili olarak sivil toplum kuruluşlarının toplumsal güvenin yaratılmasında ve sosyal sermaye üretilmesinde etkili olduğu söylenebilmektedir.

3.3.1.4.5. Tolerans, Çeşitlilik ve Yaşam Değerine İlişkin Soruların Cevaplarının Değerlendirilmesi

Bu başlık altında, anketin beşinci grubunda yer alan ve gönüllü kuruluşlara üye olanların tolerans, çeşitlilik ve yaşam değerine ilişkin cevaplarının değerlendirilmesi söz konusudur. İlk olarak Tablo 3.47., çalışmaya katılan deneklerin anket uygulamasında yer alan '*çok kültürlü bir yapı olması yaşadığım çevreyi daha iyi bir konuma getirir*' ifadesine katılım düzeylerini belirten verileri içermektedir.

Tablo 3.47. ‘Çok Kültürlü Bir Yapı Olması Yaşadığım Çevreyi Daha İyi Bir Konuma Getirir’ İfadesine Katılım Düzeyi

			Çok kültürlü bir yapı yaşadığım çevreyi daha iyi bir konuma getirir			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	3	47	57	107
		Grup içi Yüzde	2,8%	43,9%	53,3%	100,0%
		Toplam Yüzde	1,4%	21,7%	26,3%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	21	68	21	110
		Grup içi Yüzde	19,1%	61,8%	19,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	9,7%	31,3%	9,7%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	24	115	78	217
		Grup içi Yüzde	11,1%	53,0%	35,9%	100,0%
		Toplam Yüzde	11,1%	53,0%	35,9%	100,0%

P= 0,000

Tablo 3.47’ye göre ‘çok kültürlü bir yapının olması yaşadığım çevreyi daha iyi bir konuma getirir’ ifadesine, gönüllü kuruluş üyeleri içinde ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı % 53,3, ‘orta düzeyde katılıyorum’ diyenlerin oranı ise % 43,9’dur. Bu noktada toplamda çok kültürlü bir yapının olmasından mutlu olduklarını belirtenlerin oranı % 97 dolayındadır. Diğer taraftan, gönüllü kuruluşlara üye olmayanlar içinde aynı ifadeye ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenler % 19,1’dir. Bu noktada, gönüllü kuruluşlara üye olanların çeşitliliğe daha açık oldukları görülmektedir. Tablo 3.48.’de yer alan veriler de bu yorumu destekler niteliktedir.

Tablo 3.48. ‘Farklı Yaşam Biçimleri Olan İnsanlarla Bir Arada Yaşamak Beni Mutlu Eder’ İfadesine Katılım Düzeyi

			Farklı yaşam biçimleri olan insanlarla bir arada yaşamak beni mutlu eder			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	12	48	47	107
		Grup içi Yüzde	11,2%	44,9%	43,9%	100,0%
		Toplam Yüzde	5,5%	22,1%	21,7%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	15	68	27	110
		Grup içi Yüzde	13,6%	61,8%	24,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	6,9%	31,3%	12,4%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	27	116	74	217
		Grup içi Yüzde	12,4%	53,5%	34,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	12,4%	53,5%	34,1%	100,0%

Tablo 3.48.’de belirtilen veriler, ‘farklı yaşam biçimleri olan insanlarla bir arada yaşamak beni mutlu eder’ ifadesine, gönüllü kuruluş üyeleri içinde ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranının 43,9, ‘orta düzeyde katılıyorum’ diyenlerin oranının %44,9 olduğunu göstermektedir. Bu noktada ortaya konan bu tablo, çalışmaya katılan sivil toplum kuruluşu üyelerinin farklı yaşam biçimlerine bir başka deyişle yaşadıkları çevrede çeşitliliğe açık olduklarını göstermektedir. Bilakis, bu çeşitlilikten mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Tersine, gönüllü kuruluş üyesi olmayan katılımcılar arasında ‘farklı yaşam biçimleri olan insanlarla bir arada yaşamak beni mutlu eder’ ifadesine, ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı yalnızca %24,5’tir. Örneklem sınırları çerçevesinde gönüllü kuruluşlara üyelik ile toplumsal çeşitliliğe tolerans düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p= 0,01$). Bu noktada, gönüllü kuruluşlara üyeliğin, toplumsal çeşitliliğe tolerans düzeyini arttırdığını söylemek mümkündür.

Bunların yanı sıra farklı düşüncelere tolerans düzeyini ölçmek amaçlı olarak, ankete katılanlara *'benim fikirlerimle çatışan insanlarla aynı ortamda yaşamaktan rahatsızlık duyuyorum'* ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Tablo 3.49. bu soruya verilen yanıtları içermektedir.

Tablo 3.49. 'Benim Fikirlerimle Çatışan İnsanlarla Aynı Ortamda Yaşamaktan Rahatsızlık Duyuyorum' İfadesine Verilen Katılım Düzeyi

			Fikirlerimle çatışan insanlarla aynı ortamda yaşamaktan rahatsızlık duyuyorum			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	29	48	30	107
		Grup içi Yüzde	27,1%	44,9%	28,0%	100,0%
		Toplam Yüzde	13,4%	22,1%	13,8%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	40	45	25	110
		Grup içi Yüzde	36,4%	40,9%	22,7%	100,0%
		Toplam Yüzde	18,4%	20,7%	11,5%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	69	93	55	217
		Grup içi Yüzde	31,8%	42,9%	25,3%	100,0%
		Toplam Yüzde	31,8%	42,9%	25,3%	100,0%

Tablo 3.49'da sunulan veriler doğrultusunda, söz konusu fikir çatışması olduğunda tolerans düzeyinin biraz düştüğü gözlemlenmektedir. 'Benim fikirlerimle çatışan insanlarla aynı ortamda yaşamaktan rahatsızlık duyuyorum' ifadesine, gönüllü kuruluş üyeleri arasında 'kesinlikle katılıyorum' diyenlerin oranı %28, iken orta düzeyde katılıyorum diyenlerin oranı %44,9'dur. Buna benzer biçimde, gönüllü kuruluş üyesi olmayan katılımcıların da yakın değerlerle fikir çatışmalarına karşı tolerans gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, örneklemden hareketle, gönüllü kuruluşların fikir çatışmalarını tolere etme gücünün zayıf olduğu söylenebilir. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 3.47. ve Tablo 3.48. ile çelişir gibi gözükse de aynı

ortamda farklılıklara gösterilen toleransın, siyasi tercihler ve bunun gibi fikir konuları söz konusu olduğunda o denli yüksek olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Genel olarak bakacak olursak, örneklemimizle sınırlayarak, gönüllü kuruluşların tolerans ve çeşitlilik düzeyine olumlu etkilerinden söz edilebilir. Ancak fikir çatışmalarının yoğun olduğu durumda bu tolerans düzeyi düşüş göstermektedir.

Ankette ölçülmesi amaçlanan başka bir konu da, gönüllü kuruluşlara üye olan insanların kendi yaşam değerleri hakkındaki düşünceleridir. Tablo 3.50. 'toplum tarafından bana değer verildiğini hissediyorum' ifadesine katılım düzeyleri sorusuna, deneklerin verdiği cevapları içermektedir.

Tablo 3.50. 'Toplum Tarafından Bana Değer Verildiğini Hissediyorum' İfadesine Katılım Düzeyi

			Toplum tarafından bana değer verildiğini hissediyorum			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	12	57	38	107
		Grup içi Yüzde	11,2%	53,3%	35,5%	100,0%
		Toplam Yüzde	5,5%	26,3%	17,5%	49,3%
	Hayır	Sıklık (f)	43	48	19	110
		Grup içi Yüzde	39,1%	43,6%	17,3%	100,0%
		Toplam Yüzde	19,8%	22,1%	8,8%	50,7%
Toplam		Sıklık (f)	55	105	57	217
		Grup içi Yüzde	25,3%	48,4%	26,3%	100,0%
		Toplam Yüzde	25,3%	48,4%	26,3%	100,0%

Tablo 3.50.'de görüldüğü haliyle, gönüllü kuruluş üyeleri arasında çalışmaya katılanların %35,5'i 'toplum tarafından bana değer verildiğini hissediyorum' ifadesine kesinlikle katıldıklarını belirtirken, %53,3'ü orta düzeyde katıldıklarını söylemişlerdir. Toplamda ifadeye katılanların oranı % 89 dolaylarındadır. Diğer taraftan, herhangi bir kuruluşa üye olmayan bireylerin aynı ifadeye katılma düzeyleri incelendiğinde gönüllü kuruluş üyelerine oranla oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada gönüllü

kuruluşlara üye olma ile toplum tarafından kendisine değer verildiğini düşünme arasında kuvvetli bir ilişki söz konusudur ($p= 0,000$). Bunun yanı sıra hayatlarından tatmin düzeylerine bakıldığında Tablo 3.51.'deki veriler aydınlatıcıdır.

Tablo 3.51. ‘Yarın Ölecek Olsam, Yaşadığım Hayattan Mutlu Ve Tatminkâr Olarak Bu Dünyadan Ayrılırim’ İfadesine Katılım Oranı

			Yarın ölecek olsam, yaşadığım hayattan mutlu ve tatminkâr olarak bu dünyadan ayrılırim			Toplam
			Hiç Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Derneğe üye olma	Evet	Sıklık (f)	31	42	33	106
		Grup içi Yüzde	29,2%	39,6%	31,1%	100,0%
		Toplam Yüzde	14,4%	19,4%	15,3%	49,1%
	Hayır	Sıklık (f)	44	51	15	110
		Grup içi Yüzde	40,0%	46,4%	13,6%	100,0%
		Toplam Yüzde	20,4%	23,6%	6,9%	50,9%
Toplam		Sıklık (f)	75	93	48	216
		Grup içi Yüzde	34,7%	43,1%	22,2%	100,0%
		Toplam Yüzde	34,7%	43,1%	22,2%	100,0%

$P= 0,007$

Tablo 3.51.'de yer alan verilere göre, ‘yarın ölecek olsam, yaşadığım hayattan mutlu ve tatminkâr olarak bu dünyadan ayrılırim’ ifadesine, gönüllü kuruluş üyesi olan katılımcılardan, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %30,8, orta düzeyde katılıyorum diyenlerin oranı %39,3 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %29’dur. Diğer açıdan, gönüllü kuruluşlara üye olmayanların hayattan tatmin olma düzeyleri, gönüllü kuruluş üyeleri ile karşılaştırıldığında düşük kalmaktadır. ‘Yarın ölecek olsam, yaşadığım hayattan mutlu ve tatminkâr olarak bu dünyadan ayrılırim’ ifadesine, gönüllü kuruluş üyesi olmayanlar içinde ‘kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı yalnızca % 13,6’dır. Bu noktada gönüllü kuruluş üye olmak ile hayattan tatmin düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p= 0,007$). Gönüllü kuruluş üyelerinin hayattan tatmin

olma düzeyleri, oradaki faaliyetlerinde kendilerini üretken hissetmelerinin ve aynı zamanda aidiyet duygusunu da yaşamalarının bir sonucu olarak da yorumlanabilir.

Sonuç olarak, çeşitlilik ve tolerans düzeyinde gönüllü kuruluşlara üyeliğin olumlu sonuçlarının olmasının yanında, kişinin toplum içinde kendini önemli hissetmesinde de gönüllü kuruluşlarda faaliyette bulunmanın olumlu etkileri vardır. Ancak yaşamdan tatmin olma düzeyi, birçok değişkene bağlı olarak değişeceğinden, sivil toplum kuruluşlarına üyelikle bağlantılı olarak kendisini açıklamaya çalışmak yanıltıcı olmaktadır.

3.3.1.4.6. Alan Araştırması Sonuçlarının Genel Değerlendirmesi

Örnekleme sınırlı kalarak, anket sonucunda elde edilen bulguların genel bir değerlendirilmesi yapıldığında ortaya çıkan sonuçlar sosyal sermaye kuramı açısından önem taşımaktadır.

Ankete katılanların, anketin ikinci grubunda yer alan ve gönüllü kuruluşların yerel düzeyde katılımı arttırıcı etkisini ölçmeyi amaçlayan sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde, anketin uygulandığı Denizli İli'ndeki sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye ile ilişkili olarak yerel katılım düzeyinde olumlu katkılarının olduğu gözlemlenmiştir.

Sosyal sermaye kuramının dayandığı temel noktalardan birisi olan yurttaşlık katılımı, özellikle Putnam'ın İtalya üzerine yaptığı çalışmasında işaret ettiği bölgesel farklılar açısından önem taşımaktadır. Daha sivil bölgeler, derneklerin ve gönüllü kuruluşların daha etkin bir biçimde faaliyet gösterdiği alanlardır. Putnam'ın, yurttaş toplumunu test ederken kullandığı değişkenlerden biri olan dernek üyelikleri, bu çalışmanın da araştırma konusu olmuştur.

Özellikle yerel sosyal aktivitelere katılım, başka gönüllü gruplarla işbirliği, yerel çalışma gruplarında ve hizmet uygulamalarında yer alma konusunda gönüllü kuruluş üyelerinin, üye olmayanlara oranla daha istekli oldukları, alan araştırması sonucunda ortaya çıkan bulgulardan birisidir. Bu noktada, Hanifan'dan bugüne sosyal sermaye literatüründe yer alan bireyleri bir araya getirerek onların farklı konularda işbirliği yapmaya yönelik olarak harekete geçirebilme düşüncesi, gönüllü kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Gönüllü kuruluşlarda bir araya gelen bireyler, bu çalışmanın örnekleme çerçevesinde, bu kuruluşlara üye olma nedenlerini yaşam

alanlarını iyileştirme olarak ifade ederken, çevrelerindeki sorunlara karşı daha duyarlı oldukları gözlemlenmiştir. Bu noktada Denizli İli'nde gönüllü kuruluşlara üye olan bireyler yerel düzeydeki sosyal faaliyetlere ve yerel çalışma gruplarına daha çok katılırken, yerel toplum düzeyinde gençlik faaliyetleri, engellilere yardım vb. hizmet uygulamaları içinde daha etkin bir biçimde yer almaktadır. Bu da, yaşam alanlarını iyileştirme ve başka insanlarla bir arada olma amaçlarına yönelik olarak dernekleri önemli kılmaktadır.

İkinci olarak, Putnam'ın yurttaşlık kültürünü ölçerken veri olarak ele aldığı ve siyasal etkinlik ve toplumsal inisiyatif ile ilişkilendirdiği gazete okuma oranları, siyasal tartışmaları takip etme, siyasal olarak temsil edilmeyi önemseme ve siyasal katılımı arttırmaya yönelik özellikler sivil toplum kuruluşları çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışmanın örneklem sınırları içinde, sivil toplum kuruluşu üyelerinin, gazete okuma oranları, üye olmayanlara oranla daha yüksektir. Bu noktada, toplumun genelini ilgilendiren konularda, gönüllü kuruluş üyelerinin daha dikkatli olduğu yorumu desteklenmektedir.

Üzerinde durulması gereken, bir diğer nokta, sivil toplum kuruluşu üyelerinin siyasal olarak temsil edilmeyi önemseme düzeylerine ilişkin olarak alan araştırması çerçevesinde yöneltilen sorulara verilen yanıtlardır. Putnam'ın sivil kültür düzeyini ölçerken değişken olarak ele aldığı seçimlere katılım oranı ve nedenleri, örneklemimiz çerçevesinde katılımcılara genel ve yerel seçimlere katılımın siyasal açıdan temsil edilmekte önemli olup olmadığının sorulmasıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Bu noktada, Denizli'de gönüllü kuruluşlara üye olanların, olmayanlara oranla özellikle yerel seçimleri daha çok önemsedikleri sonucuna varılmıştır. Bu noktada gönüllü kuruluş üyeleri için siyasal açıdan temsil edilmek önem taşımaktadır.

Ayrıca, çalışmada gönüllü kuruluşların siyasal katılım üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Örneklem çerçevesinde, her hangi bir kuruluşa üye olmayanların aksine, gönüllü kuruluşa üye olanlar, sivil toplum kuruluşlarının siyasal katılımı arttırıcı etkisi olduğunu düşünmektedirler. Bu noktada, üyelerin bu kuruluşlar aracılığıyla kendilerini siyasal alanda da ifade edebilecekleri inancını taşıdıkları getirilebilecek yorumlar arasında yer almaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, sosyal sermayenin demokrasi kültürü ile ilişkisi açısından, sivil toplum kuruluşları, kendi içlerindeki örgütlenmeye ilişkin olarak demokratik değerlerin üretilmesine de katkı sağlamaktadır. Çalışmanın kapsamı içinde yer alan gönüllü kuruluşların lider ya da başkanlarının seçilme aşamasında ve karar alma süreçleri içinde, çoğunlukla her üyenin fikrinin alınması söz konusudur. Bu da demokratik değerlerin üretilmesinde gönüllü kuruluşların işlevini bir kere daha gözler önüne sermektedir. Bu noktada, sosyal sermayenin üzerinde durduğu ortak değer ve normların geliştirilmesi gönüllü kuruluşlar aracılığıyla sağlanmaktadır.

Sonuçta siyasal etkinlik ve toplumsal inisiyatif açısından, gönüllü kuruluşlara üye olanların davranış ve tutumları, üye olmayanlarla karşılaştırıldığında, gönüllü kuruluş üyelerinin, siyasi tartışmaları takip etme, siyasi olarak temsil edilmeyi önemseme ve sivil toplum kuruluşları ile siyasal katılımın artacağına dair düşünceleri olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, bu kuruluşlara üye olmanın, sosyal sermaye kuramının üzerinde durduğu ölçüde, üyelerine başka insanlarla bir arada olabilme ve yaşam alanlarını iyileştirme olanağı sağladığı da veriler göz önünde bulundurulduğunda diğer çıkarılabilecek sonuçlar arasındadır. Ayrıca, karar alma süreçlerinde etkinlik, aynı ve farklı amaçları taşıyan gruplarla işbirliği ve uzlaşma gibi demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasında da gönüllü kuruluşların olumlu katkıları vardır.

Üçüncü olarak, sosyal sermayenin en önemli öğeleri arasında sayılabilecek toplumsal güven ve yardımlaşma açısından bakıldığında, özellikle sivil toplum kuruluşu üyelerinin kendi yaşam çevrelerinde güven ve yardımlaşma düzeyini geliştirdiği yorumu, anketin dördüncü grubunda yer alan sorulara verilen yanıtlar çerçevesinde desteklenmektedir. Denizli İli'nde yapılan çalışmada, gönüllü kuruluş üyelerinin insanların çoğuna olan güven duygusunun, üye olmayanlara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak, Türkiye'de var olan genel güven düzeyi düşüklüğü bu nokta da veriler yansımıştır. Üyeler ve üye olmayanlar arasındaki genel güven düzeyi sayısal olarak farklı da olsa genel anlamıyla çok da iyimser bir tablo sergilememektedir. Bununla birlikte, Türkiye geneline benzer biçimde, siyasal olarak güven duygusunun yaratılmasında sivil toplum kuruluşlarının yetersiz kaldığı da veriler aracılığıyla elde edilen diğer bir sonuçtur. Bireyler daha çok günlük yaşam pratiklerinde ilişki içinde buldukları, yaşam çevrelerindeki diğer bireylere karşı güven duygusu geliştirmişlerdir.

Bir diğ er açıdan yaklaşıldığında, gönüllü kuruluşların bireylerin yaşam çevrelerine ve burada yaşayan diğ er bireylere duyulan güveni pekiştirdiğ i gözlemlenmektedir. Gönüllü kuruluş üyelerinin çoğ unluğ u yaşadıkları çevredeki bireylere güven duyduklarını belirtmişler ve yaşadıkları bölgeleri, gönüllü kuruluş üyesi olmayanlara oranla daha güvenilir alanlar olarak tanımlamışlardır. Bu noktada sosyal sermayenin en önemli öğ esi olan toplumsal güven yaratmada gönüllü kuruluşların etkin olduğunu söylemek anlamlı olmaktadır.

Bunların yansıra örneklem çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının yardımlaş ma düzeyini arttırdığını söylemek de mümkün olmaktadır. Ankette yer alan ve bireylerin yaşadıkları çevrede yardımlaş ma düzeyini ölçmeyi amaçlayan soruya verilen yanıtlar, gönüllü kuruluş üyelerinin yaşadıkları çevrede insanların birbirlerine çoğ u zaman yardım ettiklerini düşündüklerini göstermektedir. Bu sonuçlar, gönüllü kuruluş üyesi olmayanların yaşadıkları çevredeki yardımlaş ma düzeyine ilişkin düşünceleriyle kıyaslandığında, gönüllü kuruluş üyeleri arasında ve onların yaşam alanlarında yardımlaş ma düzeyinin geliştiğ ine işaret etmektedir. Bu nokta, örneklem çerçevesinde gönüllü kuruluşların, sosyal sermayenin başat öğ esi olan güven düzeyini arttırarak toplumsal dayanış ma ve yardımlaş mayı da geliştirdiğ ini kanıtlar niteliktedir.

Son olarak, sivil toplum kuruluşlarının toplumda çeşitlilik ve tolerans ve bireylerin yaşam değ eri algıları üzerine etkilerinin ölçüldüğü beşinci bölümdeki sorulara verilen yanıtlarda, örnekleme sınırlı kalarak, sivil toplum kuruluşlarına üye olanların çok kültürlülüğ e, yaşam biçimi farklılıklarına hoşgörülü bir tutum içinde oldukları saptanmıştır. Putnam İtalya'nın daha sivik bölgelerinde bireylerin yaşamlarından daha mutlu olduklarını belirtmiş ve toplumsal hoşgörü ve uzlaş ının yaygın bir değ er olarak varlığını sürdürdüğ ünü öne sürmüştür. Bu çerçevede, Denizli İli'nde yer alan gönüllü kuruluş üyelerinin, herhangi bir kuruluşa üye olmayanlara oranla, çevrelerinde çok kültürlü bir yapının olmasına daha sıcak baktıkları elde edilen sonuçlar arasındadır. Bununla birlikte, farklı yaşam biçimleri olan insanlarla bir arada yaşamaya daha hoşgörüyle yaklaştıkları gözlemlenmiştir. Sosyal sermayenin, hoşgörü ve uzlaş ı ortamının yaratılmasına ilişkin yaptığı vurgu, gönüllü kuruluşların bu konudaki etkinliğ i açısından önem taşımaktadır.

Aynı zamanda, Putnam İtalya'nın daha sivil bölgelerinde, bireylerin toplum içinde kendilerini değerli hissetme ve yaşamlarından mutlu olma düzeylerinin de yüksek olduğunu belirtmiştir. Çalışmada, yaşamdan tatmin ve mutluluk düzeyine ilişkin sorulara verilen yanıtlar, gönüllü kuruluş üyeleri ve üye olmayanlar arasında farklılık göstermektedir. Gönüllü kuruluş üyeleri, toplum tarafından kendilerine değer verildiğini, yaşamlarından tatmin düzeylerinin yüksek olduğunu ve hayatlarını yönlendirecek gücü kendilerinde bulduklarını belirtirken, her hangi bir gönüllü kuruluş üyesi olmayan denekler, bu noktada toplum tarafından kendilerine pek değer verilmediğini, yaşamlarından mutlu olmadıklarını ve yaşamlarını değiştirecek gücü de kendilerinde bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bireylerin ,kendilerini gönüllü kuruluşlarda daha üretken, katılım düzeyinde daha etkin hissetmeleri, yaşam değerlerini de olumlu yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, sosyal sermayenin ölçülmesine ilişkin olarak kullanılan, sivil kültür düzeyi, toplumsal güven, yurttaş katılımı ve toplumsal ağlar çerçevesinde, örnekleme sınırlı kalarak, sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretmede olumlu etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarına üyeliğin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması, sosyal sermaye stokunun artırılmasında önem taşımaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal sermaye teorisi, günümüz modern toplumlarında, demokratik sistemlerin etkinliğinin tartışıldığı noktada yeni bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal performansın açıklanmasında, modernleşme yaklaşımının açıklayamadığı bir takım olguları, bireyler arasındaki ilişki ağlarına ve güven, karşılıklılık gibi bir takım toplumsal normlara işaret ederek açıklamayı amaçlar.

Sosyal sermaye kavramı, liberal demokrasiler çerçevesinden bakıldığında, demokrasi kültürünün toplumsal sistem içindeki yeriyle ilgilidir. Sosyal sermayeyi oluşturan normlar (karşılıklılık ve güven), bu normların sivil kültürle olan ilişkisi ve sosyal sermaye teorisinin kurumsal performansa dair tezi, demokratik değerlerin toplumsal yaygınlığını açıklamada önem taşımaktadır. Bununla birlikte toplumların tarihsel olarak içinde buldukları siyasal kültür bu değerlerle yakın ilişki içersindedir.

Sosyal sermaye kavramı Hanifan'ın ilk kullandığı biçimiyle, bireylerin bir araya gelmesiyle, birlikte hareket etme becerilerinin gelişmesi olarak ifade edilirken, sonrasında kavramı geliştiren Coleman ve en geniş çerçevede Putnam'ın çalışmalarıyla daha somut bir anlam kazanmıştır. Buna rağmen, halen kavramın sınırları sosyal bilimler literatüründe tartışılmaktadır. Putnam, İtalya üzerinde yaptığı çalışmada, İtalya'nın Kuzey ve Güney bölgelerindeki kurumsal performans farkını açıklarken sosyal sermayenin öğelerinin varlığının, siyasal kültür mirası ile ilişkili olarak bu bölgelerde farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Uzun yıllar süren alan araştırmasından elde ettiği veriler ışığında, sosyal sermaye birikiminin, güven ve karşılıklılık normları, yurttaş katılımı, toplumsal ağların ve sivil kültürün yaygınlığı bakımından Kuzey ve Güney'de farklılıklar gösterdiğine işaret ederken, demokratik sistemin etkinliğini bu farklılık temelinde açıklamıştır.

Demokratik siyasal sistemlerde, özellikle kolektif eylem sorununun çözümünde bireyler arasında işbirliğini geliştiren toplumsal normlar büyük önem taşımaktadır. Bu noktada sosyal sermaye teorisi, demokratik etkinliğin arttırılmasında ve demokratik değerlerin toplumun geneli tarafından benimsenmesinde vurguladığı noktalar açısından değer taşımaktadır.

Putnam'ın İtalya'nın güney bölgelerinde, siyasal kültürün klientalist, hoşgörüden uzak, siyasi liderlerin toplumdan izole olmalarına ve bireyler arasında siyasal etkinlik duygusunun gelişmediğine dair ilişkin tespitlerine paralel olarak, sosyal sermayenin temellendiği güven, karşılıklılık normları, yurttaşlık bilinci ve toplumsal ağların da gelişmediğini gözlemlemiştir. Türkiye'de de benzer biçimde, siyasal kültür çerçevesinde, devlet- sivil toplum algısı, güven, karşılıklılık, toplumsal ağlar, yurttaş katılımı ve yurttaşlık bilinci gibi sosyal sermaye öğeleri, siyasal kültür çerçevesinde incelendiğinde ortaya çıkan sonuç sosyal sermaye birikimi açısından pek de iç açıcı değildir.

Aşkın devlet anlayışı Osmanlı'dan günümüze Türk siyasal hayatının analizinde özellikle devletin toplumun her alanını kapsayıcı bir özellik göstermesi açısından önem taşımaktadır. Devletin sivil toplumu bir bütün olarak kapsamayı, devletin topluma karşı üstünlüğü fikriyle desteklenmektedir. Tüm bunlar, Türk siyasal kültürünün, toplumun bir cemaat olarak algılanmasıyla ilişkili olarak farklılaşmaya ve muhalefete olumsuz tavrı, toplumsal yaşamın sosyal, siyasal, iktisadi ve diğer alanların ayrışmadığı bir bütün olarak algılanması ve siyaset algısının popülizme dayalı klientalist ilişkilerle tanımlanmasıyla birlikte, devletten özerk kurumların varlığının sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Sosyal sermayeyle ilişkili olarak, Türkiye'de var olan demokrasi kültürü değerlendirildiğinde, sosyal sermaye öğelerinin demokratik sistemin etkinliğini arttıracak biçimde gelişmediği gözlemlenmiştir. Sosyal sermayenin en başat öğelerinden biri olan toplumsal güven düzeyinin Dünya Değerler Araştırmasının verilerine dayanarak düşük olduğu belirtilmelidir. Türkiye'de hem bireysel ilişkiler bazında hem de siyasal kurumlar düzeyinde güven eksikliği söz konusudur. Bu noktada sosyal sermayenin insanların bir araya gelebilmesinde en önemli faktör olarak üzerinde durduğu toplumsal güven duygusu Türkiye'de yerleşmemiştir. Bu da sosyal sermaye stokunun tanımlandığı biçimiyle eksik olmasından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal güvenin yanı sıra, sosyal sermayenin diğer bir ögesi olan yurttaş katılımı, Türkiye genelinde, bireylerin seçime katılım oranları ve referanduma katılım oranları ile doğrudan ilişkilendirildiği gibi aynı zamanda siyasete ilgi, siyasal etkinlik duygusu ve siyasal partilere üyelik gibi değişkenlere bağlı olarak da incelenmiştir. Bu incelemede temel alınan Dünya Değerler Araştırması verileri ışığında, Türkiye'de bireyler arasında siyasal etkinlik duygusunun ve siyasette etkin olma amacının pek de

yaygın olmadığı görülmektedir. Seçimler dışında siyasal alanla sürekli mesafeli olan yurttaşlar, günlük hayatlarından siyaseti uzak tutma eğilimindedirler. Bireyler, siyaseti hayatlarında önemsemeyen, arkadaşları ile tartışmayan, siyasi partilere üye olma konusunda çekingen duran ve siyasetle pek de ilgilenmeyen bir görünüm çizmektedirler. Bireyler siyaseti kendilerinden uzaklaştırdıkları ölçüde, siyasal aktörlerden memnun olmamakta; bir yandan da memnun olmadıkları ölçüde de siyasetten uzak kalmayı tercih etmektedirler. Tüm bunlardan çıkarılacak sonuç yurttaş katılımı çerçevesinde de sosyal sermayenin gelişmediğidir.

Türkiye’de toplumsal ağlar ve sivil toplum kuruluşları çerçevesinde sosyal sermaye düzeyine baktığımızda, 1980 sonrasında devletin küçültülmesine paralel olarak sivil toplum tartışmalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Bireyler arasında gönüllü işbirliğine dayanan sivil toplum kuruluşlarının sayıca artması, sosyal sermaye açısından da önem arz etmektedir. Gönüllü kuruluşlar aracılığıyla bireylerin bir araya gelmesi, toplumsal işbirliğinin yaratılmasında ve siyasal kültürün güven, etkinlik duygusu, siyasal ilgi, bilgi ve katılma eğilimleri ve uzlaşma gibi demokratik değerlerin toplumun geneli tarafından benimsenmesi açısından değer taşımaktadır.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretmelerindeki etkinliğini ölçmek amacıyla, bu çalışma kapsamında Denizli İli’ndeki sivil toplum kuruluşlarının üyeleri arasında yapılan alan araştırması sonuçları değerlendirildiğinde, özellikle yerel sosyal aktivitelere katılım, başka gönüllü gruplarla işbirliği, yerel çalışma gruplarında ve hizmet uygulamalarında yer alma konusunda gönüllü kuruluşların üyeleri üzerinde olumlu etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, siyasal etkinlik ve toplumsal inisiyatif açısından gönüllü kuruluşlara üye olanların davranış ve tutumları incelendiğinde, siyasi tartışmaları takip etme, siyasi olarak temsil edilmeyi önemseme ve sivil toplum kuruluşları ile siyasal katılımın artacağına dair düşünceleri olduğu görülmüştür. Bu kuruluşlara üye olmanın, sosyal sermaye kuramının üzerinde durduğu ölçüde, üyelerine başka insanlarla bir arada olabilme ve yaşam alanlarını iyileştirme olanağı sağladığı da bir gerçektir. Ayrıca, karar alma süreçlerinde etkinlik, aynı ve farklı amaçları taşıyan gruplarla işbirliği ve uzlaşma gibi demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasında da gönüllü kuruluşların olumlu katkıları vardır.

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bir araya gelen insanlar arasında, kendi yaşam çevrelerinde güven ve karşılıklılık normlarının geliştiği de yapılan alan araştırmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, toplumun genelinde ve siyasal kurumlara güven açısından, sivil toplum kuruluşları üyelerinin çekingen bir tavır sergiledikleri söylenebilir. Bu noktada, sosyal sermayenin başat öğelerinden olan toplumsal güvenin, gönüllülük temeline dayalı sivil toplum kuruluşları tarafından desteklendiği ancak, tam anlamıyla toplum genelinde yaygınlık kazanmasının zaman alacağı görülmektedir.

Gönüllülük temeline dayanan sivil toplum kuruluşlarının, toplumsal bir diğer etkisi de çeşitlilik ve tolerans ve bireylerin yaşam değeri algıları üzerinde olumlu sonuçlar doğurmasıdır. Tüm bunlar birleştirildiğinde, sosyal sermaye stokunun geliştirilmesinde gönüllü kuruluşların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de sosyal sermaye stokunun genel olarak düşük olduğu gözlemlenmiştir. Toplumsal normlar, yurttaş katılımı, toplumsal ağlar çerçevesinde sosyal sermaye birikiminin arttırılması demokratik değerlerin ve toplumsal işbirliğinin yaratılmasında önem taşımaktadır. Bu noktada, Türkiye’de var olan eksikliğin giderilebilmesi, toplumsal ağların ve sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve faaliyet alanlarının geliştirilmesiyle mümkün kılınabilir. Gönüllü işbirliğine dayalı kuruluşların yaygınlık kazanması ile bireylerin bir araya gelerek kolektif eylem sorununu aşmaları sağlanabilir. Bu çerçevede, sosyal sermaye teorisi, Türkiye’de daha geniş çalışmaların önünü açacak bir yaklaşım olarak önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2002). Toplumsal Sermaye: Yeni Sağın Küresel Yüzü, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, Yayın No: 311, TODAİE Yayınları, s. 71-85.
- Akdoğan, A. (2006). Siyasal Kültür Ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. S.162-187.
- Akşin, S. (2000). Siyasal Tarih (1789-1908), *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908*, ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, A. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı, www.akademikbakis.org/sayil1/makale/aliarslan.doc (01.05.2008).
- Beetham, D. Boyle, K. (2005). *Demokrasinin Temelleri*, Adres Yayınları, Ankara.
- Belge, M. (2001). Mustafa Kemal ve Kemalizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt:2, Editörler: M. Belge, T. Bora vd. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 29-43.
- Berkes, N. (1973). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital, ” *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, editör: John G. Richardson, Greenwood Press, Westport, CT, s.241-258. (<http://econ.tau.ac.il/papers/publicf/Zeltzer1.pdf>, 01.01.2008, s.46-58).
- Coleman, J. (1986). *Individual Interests and Collective Action*, ed. Jon Elster ve Gudmund Hernes, Cambridge University Press, London.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital, *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure, s.95-120.
- Coleman, J. (1994). *Foundations of Social Theory*, Belknap Press, Cambridge.
- Çaha, Ö. (1993). Cumhuriyet Türkiye'sinde Demokrasinin Gelişimi, *Cumhuriyet'in 70. Yılında Sosyal ve Kültürel Hayatımız Sempozyumu*, Kırıkkale Üniversitesi, www.fatih.edu.tr/.../Turkiyenin%20siyasal%20yapisi%20ile%20ilgili%20makaleler/Tde%20Demokrasi.DOC, (04.06. 2008).
- Çaha, Ö. (2005). Sivil Toplum Üstüne, *Sivil Toplum ve Demokrasi*, Kaknüs yayınları, İstanbul, s. 9-22.

- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın (Transandantal) Devletten Sivil Toplum*, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- Çaha, Ö. (2008). *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi*, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (1985). Adalet Partisi, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Siyasal Partiler*, Vol:8, s.2089-2101.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950-1995*, İmge Kitabevi, Ankara.
- DESGEP, <http://denizli.stgm.org.tr/detay.php?detid=80>
- Erdoğan, N. (2000). Devleti "idare etmek": Maduniyet ve Düzenbazlık, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 8-31.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*, çev: Bahar Bilgen ve Bayram Şen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Freitag, M. (2003). Social Capital in (Dis)Similar Democracies: The Development of Generalized Trust in Japan and Switzerland, *Comparative Political Studies*, Vol: 36 No.8. October, s. 936-966.
- Fukuyama, F. (1998). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development, *Third World Quarterly*, Vol 22, No:1, s. 7-20.
- Genel Seçim Sonuçları, www.ysk.gov.tr
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Halpern, D. (2005). *Social Capital*, Polity Press, USA & Kanada.
- Hanifan, L. J. (1916). The Rural School Community Center, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 67, New Possibilities in Education, s. 130-138. (<http://www.jstor.org/journals/sage.html>.)
- Hanioğlu, Ş. (.....). Siyasal Temsil Olayının Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, ed. E.Kalaycıoğlu - A.Y. Sarıbay, Beta Yayım-Basım-Dağıtım, İstanbul, s.291-296.
- Heper, M. (1980). Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez- Kenar İlişkisi, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 9-10, s.3-35.
- Heper, M. (1985). Civil Society and the State, *State Tradition in Turkey*, The Eothen Press, North Humperside, s.98-123.
- Heper, M. (1987). Türkiye'de Devlet, Demokrasi Geleneği ve Silahlı Kuvvetler, *Türkiye'de Yönetim Geleneği*, s.209- 233.

- Herreros, F. (2004). *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?*, Palgrave Macmillan, England.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, s. 43-69.
- Kalaycıoğlu, E. (1998). 27 Mayıs İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar, *27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.33-50.
- Keyder, Ç. (2001). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2001). Tek Parti Yönetimi Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/ Milli Şef, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt:2, Editörler: M. Belge, T. Bora vd. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 119-127.
- Köker, L. (2000). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kwon, H. (2004). Associations, civic norms, and democracy: Revisiting the Italian case, *Theory and Society*, 33, s. 135-166.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Mardin, Ş. (1985). Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri, çev: Şeniz Gönen, *Dün ve Bugün Felsefe*, Kitap 1 (ilk yayın.).
- Mardin, Ş. (1990). Sivil Toplum, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler I*, der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, İletişim yayınları, İstanbul.
- Marsden, P.V. (2005). The Sociology of James S. Coleman, *Annual Review Political Science*, 31, s.1-24.
- Mishler, W., Rose, R. (2005). What are the Political Consequences of Trust? A Test of Cultural and Institutional Theories in Russia, *Comparative Political Studies*, Vol: 38 No.9. November, s. 1050-1078.
- Onyx, J., Bullen, P. (2000). Measuring Social Capital in Five Communities, *Journal of Applied Behavioral Science*, s.23-42.
(<http://jab.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/1/23>)
- Öz, E. (1998). Türkiye’de Demokrasinin Gelişimi ve Demokrat Parti, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 51, s.29-38.
- Özbudun, E. (1981). The nature of the Kemalist Political Regime, Atatürk: Founder of a Modern State, ed. A. Kazancıgil & E. Özbudun, C. Hurst & Company, London, s. 79-102.
- Özbudun, E. (1995). Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, s.1-42.

- Özdemir, H. (2002). Siyasal Tarih (1960-1980), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye: 1908-1980*, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, s.227-292.
- Prakash, S., Selle, P. (2004). Introduction: Why Investigate Social Capital?, *Investigating Social Capital: Comparative Perspectives on Sivil Society, Participation and Governance*, Editörler: Sanjeev Prakash, Per Selle, Sage Publications, New Delhi & Thousand Oaks, London.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, New Jersey.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York.
- Putnam, R., Feldstein, L.M. (2003). *Better Together: Restoring the American Community*, Simon & Schuster, New York.
- Putnam, R., Goss, K.A. (2002). Introduction, *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Editör: Robert D. Putnam, Oxford University Press, New York.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. Alfa Yayınevi, Bursa.
- Sarıbay, A.Y. (1998). Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Türkiye Üzerine Yansımalar*, Derleyen: E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara.
- Schmidt, M.G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çeviren: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.
- Sunar, İ. (1985). Demokrat Parti ve Popülizm, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Siyasal Partiler*, Vol:8, s.2076-2086.
- Svendsen, G.L., Svendsen, G.T. (2003). On the Wealth of Nations: Bourdieueconomics and Social Capital, *Theory and Society*, Vol: 32, s. 607-631.
- Theiss-Morse, E., Hibbing, J.R. (2005). Citizenship and Civic Engagement, *Annual Review Political Science*, Vol:8, s.227-249.
- Tosun, G. E. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Tosun, G. E. (2005). Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?, *Sivil Toplum ve Demokrasi*, Kaknüs yayınları, İstanbul, s. 23-54.
- Touraine, A. (2002). *Demokrasi Nedir?*, Çeviren: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Turan, İ. (1999). Türkiye’de Demokrasi Kültürü, *Yeni Türkiye*, Sayı: 29, s. 142-151.

Uslaner, E.M. (2002). *The Moral Foundations of Trust*, Cambridge University Press, Cambridge.

Uslaner, E.M. (2003). Trust and Civic Engagement in East and West, *Social Capital and the Transition to Democracy*, Editörler: Gabriel Badescu ve Eric M. Uslaner, Routledge, New York.

Vaner, S. *Ordu*, çev. Neşe Balkan ve Aydın Pesen, s. 255-284.

Vergin, N. (1985). Demokrasi ve Sivil Toplum, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, 2000, İstanbul.

www.worldvaluessurvey.org

Yerel Seçim Sonuçları, www.ysk.gov.tr

Yılmaz, M. (2005). Tek-Parti CHP, Kemalizm ve Liberalizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt:7, Editör: Murat Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 189-196.

EKLER

Ek-1: Anket Soruları

Sayın Katılımcı,	
<p>Bu anket çalışması Yrd.Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ danışmanlığında yürütülen ‘‘Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye’de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme’’ başlıklı Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans tezi kapsamında yapılmaktadır. Çalışma, sosyal sermaye kuramı çerçevesinde sosyal sermayenin katılıma ilişkin öğeleri ışığında demokrasi kültürü ile ilişkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Denizli’de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının (STK) sosyal sermaye öğelerini üretmekteki etkinliği araştırılmaktadır. Ankette, bu hususlara ilişkin görüş ve düşünceleriniz --sahadan elde edilen diğer bilgilerin ve akademik literatürün ışığında-- toplu olarak analiz edilecektir. Ankete vereceğiniz cevaplar gizli tutulacak ve elde edilecek veriler sadece akademik çalışmalarımızda kullanılacak ve veriler toplu olarak yorumlanacaktır.</p> <p>Katkılarınızı bekler, saygılarımızı sunarız.</p>	
Yrd.Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	Sevil DEVAMOĞLU
Pamukkale Üniversitesi	Pamukkale Üniversitesi
İ.İ.B.F.	S.B.E.
Kamu Yönetimi Bölümü	Kamu Yönetimi ABD
Öğretim Üyesi	Y. Lisans Öğrencisi

A. Cevaplayıcıya Dair Bilgiler

- 1) **Cinsiyetiniz:** Kadın ( ) Erkek ( )
- 2) **Yaşınız:** 1. 18-25 ( ) 2. 25-30 ( ) 3. 30-40 ( )
4. 40-50 ( ) 5. 50 yaş ve üzeri ( )
- 3) **Eğitim düzeyiniz:** 1- İlkokul ( ) 2- Ortaokul ( ) 3- Lise ( )
4- Üniversite ( ) 5- Yüksek Lisans/Doktora ( )
- 4) **Mesleğiniz:** 1. Memur ( ) 2. İşçi ( ) 3. Emekli ( ) 4. Serbest Meslek ( )
5. Öğrenci ( ) 6. Çalışmıyor ( ) 7. Diğer ( )
- 5) **Gelir Düzeyiniz:** 1. 0-500 YTL ( ) 2. 500-1000 YTL ( ) 3. 1000-1500 YTL ( )
(Aylık) 4. 1500-2000YTL ( ) 5. 2000 YTL ve üzeri ( )

B. Yerel toplum düzeyinde katılım

- 6) Üye olduğunuz sivil toplum kuruluşu dışında herhangi bir yerel organizasyona ya da kulübe üye misiniz? (ör. spor takımı, el işi kursları, başka herhangi bir sosyal faaliyet alanı vs.)
 Evet
 Hayır
- 7) Son altı ay içerisinde herhangi bir yerel sosyal aktiviteye katıldınız mı? (ör. sergi, konser, şenlik vs.)
 Evet
 Hayır
- 8) Herhangi bir yerel gruba gönüllü olarak yardım ediyor musunuz?
 Evet
 Hayır
- 9) Üye olduğunuz sivil toplum kuruluşu dışında her hangi bir yerel grubun ya da organizasyonun yürütme ya da yönetim kurulunda görev alıyor musunuz?
 Evet
 Hayır
- 10) Son üç yıl içinde, acil bir durum nedeniyle herhangi bir yerel faaliyette bulundunuz mu?
 Evet
 Hayır
- 11) Son 3 yıl içinde, yerel düzeyde herhangi bir çalışma grubunun ya da projenin içinde yer aldınız mı?
 Evet
 Hayır
- 12) Kendi bölgenizde herhangi bir hizmet uygulamasının içinde yer aldınız mı? (ör. gençlik faaliyetleri, çocuk eğitimi ve bakımı, engellilere yardım vs.)
 Evet
 Hayır
- 13) Hangi sıklıkla gazete alıp okuyorsunuz?
 Her gün
 Haftada birkaç gün
 Haftada 1 kere
 Haftada 1 kereden az
 Pek gazete okumam
- 14) Hükümet politikalarını veya siyasi tartışmaları takip ettiğiniz en önemli 3 aracı belirtiniz.
 Akrabalar, arkadaşlar ve komşular
 Ulusal gazeteler
 Yerel gazeteler
 Radyo
 Televizyon
 Dernek ya da gruplar
 Toplum liderleri
 Hükümet kurumları
 Sivil Toplum Kuruluşları
 İnternet

15.-19. arasındaki ifadeleri destekleme düzeyinizi aşağıdaki anahtara/skalaya göre değerlendiriniz.

(1) Hiç katılmıyorum

(2) Orta düzeyde katılıyorum

(3) Kesinlikle (tam) katılıyorum

	1	2	3
15) Yerel seçimlerde oy kullanmanın siyasi olarak temsil edilmekte önemli olduğunu düşünüyorum.	( )	( )	( )
16) Genel seçimlerde oy kullanmanın siyasi olarak temsil edilmekte önemli olduğunu düşünüyorum.	( )	( )	( )
17) Seçimler dışında siyasi olarak kendimi ifade edebileceğimi düşünmüyorum.	( )	( )	( )
18) Üyesi olduğum sivil toplum kuruluşunun hükümet politikalarını etkileme gücü olduğunu düşünüyorum.	( )	( )	( )
19) Sivil toplum kuruluşlarının siyasi katılımı arttırıcı bir etkisinin olduğunu düşünüyorum.	( )	( )	( )

C. Toplumsal İnisiyatif

- 20) Üyesi olduğunuz sivil toplum kuruluşuna nasıl üye oldunuz?
 Aile/ arkadaş aracılığıyla
 Kuruluş tarafından davet aldım.
 Zorunluluk nedeniyle
 Gönüllü isteğimle
 Diğer .....
- 21) Herhangi bir karar alırken bilgiye ihtiyaç duyduğunuzda, bu bilgiyi nereden elde ettiğinizi biliyor musunuz?
 Evet
 Hayır
- 22) Bu kuruluşta üye olmanın size sağladığı en önemli fayda nedir?
 Yaşam alanımı iyileştirmede katkı sağlaması
 Başka insanlarla bir arada olabilme olanağı sağlaması
 Gelecekte karşılaşılabileceğim sorunlarda maddi ve manevi destek sağlaması
 Toplumsal statü sağlaması
 Boş zamanlarımı değerlendirme imkânı yaratması
 Diğer (belirtiniz.....)
- 23) Üyesi olduğunuz kuruluş içinde karar alma süreci nasıl işler?
 Karar dışarıdan empoze edilir.
 Kuruluş başkanı/lideri kararı alır ve bu konuda üyeleri bilgilendirir.
 Kuruluş başkanı/lideri konu hakkında üyelerin fikrini aldıktan sonra karar verir.
 Üyelerin tümü tartıştıktan sonra birlikte karar verilir.
 Diğer (belirtiniz.....)
- 24) Üyesi olduğunuz kuruluşun başkan ya da lideri nasıl seçilir?
 Dışarıdan bir kişi ya da kurum tarafından seçilir/atanır.
 Bir önceki lider ya da başkan tarafından vasi gösterilir.
 Üyeler arasındaki küçük bir grup tarafından seçilir.
 Tüm üyelerin oyu ya da kararıyla seçilir.
 Diğer (belirtiniz.....)

- 25) Kuruluşun kendisiyle aynı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?
 Hayır
 Evet, bazen.
 Evet, sıklıkla.
- 26) Kuruluşun kendisiyle farklı amaçları taşıyan başka grup ya da kuruluşlarla faaliyette bulunuyor mu?
 Hayır
 Evet, bazen.
 Evet, sıklıkla.

D. Güven ve Yardımlaşma

27. - 34. arasındaki ifadeleri destekleme düzeyinizi aşağıdaki anahtara/skalaya göre değerlendiriniz.

- (1) Hiç katılmıyorum
(2) Orta düzeyde katılıyorum
(3) Kesinlikle (tam) katılıyorum
1 2 3

- 27) Herkesin hem fikir olduğu bir konuda başka bir görüşe sahipsem, düşüncelerimi söylemek konusunda kendimi özgür hissedirim. ( ) ( ) ( )
- 28) Hava karardıktan sonra sokakta yürürken kendimi güvende hissedirim. ( ) ( ) ( )
- 29) İnsanların çoğu güvenilirdir. ( ) ( ) ( )
- 30) Birinin arabası evimin yakınında bozulsa o kişiyi evime telefonu kullanması için davet ederim. ( ) ( ) ( )
- 31) Yaşadığım bölge güvenli bir alan olarak bilinir. ( ) ( ) ( )
- 32) İhtiyaç duyduğum durumlarda yakın çevremde yaşayan insanlardan yardım alabiliyorum. ( ) ( ) ( )
- 33) Yaşadığım çevredeki insanların çoğunu güvenilir insanlar olarak görüyorum. ( ) ( ) ( )
- 34) Yaşadığım çevrede insanlar borç-alıp vermede birbirlerine pek güvenmezler. ( ) ( ) ( )

35.-43. arasında yer alan ifadelerde belirtilen kişi ve kurumlara güven düzeyinizi verilen skalaya/derecelendirmeye göre belirtiniz.

- (1) Kesinlikle güvenmem
(2) Orta düzeyde güvenirim
(3) Kesinlikle güvenirim
1 2 3

- 35) Aynı etnik kimliğe sahip insanlar (ırk,dil, vs) ( ) ( ) ( )
- 36) Farklı etnik kimliğe sahip olan insanlar ( ) ( ) ( )
- 37) Dükkân sahipleri ( ) ( ) ( )
- 38) Yerel yönetimler ( ) ( ) ( )
- 39) Merkezi yönetim ( ) ( ) ( )
- 40) Polis ( ) ( ) ( )
- 41) Öğretmenler ( ) ( ) ( )
- 42) Hemşire ve doktorlar ( ) ( ) ( )
- 43) Yabancılar ( ) ( ) ( )

- 44) Yaşadığımız çevredeki insanların birbirlerine yardım etme düzeyine ilişkin olarak size uygun olanını işaretleyiniz.
- ( ) Her zaman birbirlerine yardım ederler.
 ( ) Çoğu zaman birbirlerine yardım ederler.
 ( ) Bazen birbirlerine yardım ederler.
 ( ) Nadiren birbirlerine yardım ederler.
 ( ) Hiçbir zaman birbirlerine yardım etmezler.

E. Aile ve Arkadaş Bağları

- 45) Geçtiğimiz hafta içinde arkadaşlarınızla kaç defa telefon görüşmesi yaptınız?
 1. Hiç ( ) 2. 0-5 ( ) 3. 5-10 ( ) 4. 10-15 ( ) 5. 15'ten fazla ( )
- 46) Hafta sonunda eviniz dışında başka insanlarla akşam ya da öğle yemeği yediniz mi?
 ( ) Evet
 ( ) Hayır
- 47) Acil olarak küçük bir miktar paraya ihtiyaç duysanız çevrenizdeki insanların kaç tanesinden bu parayı alabileceğinizi düşünürsünüz?
 ( ) Hiç kimseden
 ( ) 1 ya da 2 kişiden
 ( ) 3 ya da 4 kişiden
 ( ) 5 ya da daha fazla kişiden

F. Tolerans ve Çeşitlilik

48. - 53. arasındaki ifadeleri destekleme düzeyinizi aşağıdaki anahtara/skalaya göre değerlendiriniz.

- (1) Hiç katılmıyorum
 (2) Orta düzeyde katılıyorum
 (3) Kesinlikle (tam) katılıyorum

	1	2	3
48) Çok kültürlü bir yapı olması yaşadığım çevreyi daha iyi bir konuma getirir.	( )	( )	( )
49) Farklı yaşam biçimleri olan insanlarla bir arada yaşamak beni mutlu eder.	( )	( )	( )
50) Benim fikirlerimle çatışan insanlarla aynı ortamda yaşamaktan rahatsızlık duyuyorum.	( )	( )	( )

G. Yaşam Değeri

- 51) Toplum tarafından bana değer verildiğini hissediyorum. ( ) ( ) ( )
- 52) Yarın ölecek olsam, yaşadığım hayattan mutlu ve tatminkâr olarak bu dünyadan ayrılıyorum. ( ) ( ) ( )
- 53) Hayatımı istediğim biçimde değiştirecek güce sahip olduğuma inanıyorum. ( ) ( ) ( )

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Sevil DEVAMOĞLU
Anne Adı : Ayten
Baba Adı : Ali Rıza
Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir / 01.01.1982
Lisans Eğitimi : Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Mezuniyet Tarihi : 2004 Haziran
Yabancı Dil : İngilizce